

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

PSİŞİK İŞLER

Batıl İnançlar Kurumlarımızın
Gelişimini Nasıl Etkiledi?

GEORGE JAMES FRAZER

Çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz

pinhan

Antropoloji

James George Frazer

Psişik İşler

Batıl İnançlar Kurumlarımızın Gelişimini Nasıl Etkiledi?

James George Frazer (1854-1941): İskoçyalı sosyal antropolog, klasikler tercümanı, yazar, halk-bilimci. Mitoloji ve karşılaştırmalı dinler alanında başlangıç döneminde yapılan çalışmalarda etkili olmuştur. Modern antropolojinin kurucu babası sayılır. Bu yönüyle 20. yüzyıldaki antropologlar üzerinde derin izler bırakmıştır. 12 ciltlik şaheseri *Altın Dal*, büyü düşüncesi ve dini düşünce arasındaki benzerlikleri, geçişleri ve evrimi belgeler ve ayrıntılandırır. *Altın Dal* dizisi dışında ortaya koyduğu birçok kitap, makale, tercüme ve yorumla sadece antropologlar için değil psikologlar, psikanalistler, sosyologlar ve edebiyatçılar için de rehber olmuştur.

İsmail Hakkı Yılmaz: 1961'de Ordu'da doğdu. Deniz Lisesi ve yarım kalan Deniz Harp Okulu öğrenimini takiben, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesinde lisans, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisans yaptı. Başta Aktüel, Nokta, Radikal, DHA, NTV olmak üzere çeşitli dergi, gazete ve TV kanallarında muhabir, editör, müdür olarak çalıştı. 1990 yılından beri aynı zamanda Yaprak Yayınevi, Haziran Yayınevi, Afa Yayınevi, İş Bankası Kültür Yayınları gibi yayınevlerine kitap ve dergi çevirileri yaptı.

İçindekiler

Önsöz.....	9
I Giriş	11
II Yönetim	15
III Özel Mülkiyet.....	29
IV Evlilik	45
V İnsan Yaşamına Saygı.....	67
VI Sonuç.....	99

- *Bu eseri, iyiliğin tohumlarının kötülüğün tohumlarından ayıklanmasında psişik işlere dahil olan herkese adıyorum.*

Önsöz

Aşağıdaki denemenin metni kısa bir süre önce Londra'daki Kraliyet Enstitüsünde okundu ve daha sonra büyük bir bölümü Liverpool'daki okulumda ders olarak sunuldu. Batıl inancın ihmal edilen yanına dikkat çekebileceği ve hâlâ modern toplumun çerçevesini oluşturan büyük kurumların erken tarihine yönelik araştırmaları teşvik edeceği umuduyla şimdi de kitap halinde yayımlandı. Bu kurumların bazen çürük temellere oturduğu görülünce bunların çökeceği sonucuna varmak acelecilik olur. İnsan oldukça meraklı bir canlıdır, alışkanlıklarını ne kadar derşersek o kadar meraklı olduğunu görürüz. İnsan canlıların en rasyoneli olabilir ama kesinlikle en fazla saçmalayanıdır. Yabanlar hakkında bilgi sahibi olmayan Swift'in sıkıcı zekâsı bile insanın ahmaklığını güçlü bir şekilde değerlendirmeye girişiminde gerçeklikten epeyce uzaklaşmıştır. Ama acayip olan şu ki, insanoğlu bütün saçmalıklarına rağmen, ya da belki de o saçmalıklar sayesinde devamlı olarak ileri gitmektedir; insanoğlunun geçmişi hakkında bilgi sahibi oldukça, insanın bozulmasına dair eski kuram da o kadar temelsiz kalmaktadır. İnsan yanlış öncüllerden sık sık doğru sonuçlara ulaşmaktadır: Saçma bir kuramdan yararlı bir uygulama çıkarmaktadır. Ahmaklığın gizemli biçimde bilgeliğe saptığı ve kötülükten iyiliğin doğduğu birkaç yol gösterebilirse eğer, bu deneme yararlı bir amaca hizmet etmiş olacaktır. Bu deneme çok geniş bir konunun sadece bir taslağıdır. Bu boş taslağın içini ince dokunuşlarla ve

derin darbelerle doldurup dolduramadığıma gelecek karar verecektir. Böyle bir resmi doldurmak için bolca malzeme vardır; renkler koyu olsa da bu malzeme, bu denemede yapmaya çalıştığım üzere, bir avunma ve umut ışığıyla aydınlatılmıştır.

J. G. FRAZER
Cambridge, Şubat 1909

I

Giriş

Batıl inancı kendi içinde yanlış, sonuçları itibarıyla zararlı, katıksız bir kötülük olarak görme eğilimindeyizdir. Batıl inancın dünyaya epeyce zarar verdiği inkâr edilemez. Sayısız yaşamı kurban etmiş, hesapsız hazineleri heba etmiş, ulusları karıştırmış, dostlukları bozmuş, karı-kocaları ve anne-babalarla çocukları birbirinden koparmış, aralarına kılıç hatta kılıçtan daha keskin şeyler sokmuştur: Hapishanelerle tımarhaneleri masum ya da kandırılmış kurbanlarıyla doldurmuştur: Pek çok kalbi kırmış, birçok yaşamı canından bezdirmiş, sağlara çektirdikleri yetmezmiş gibi, ölülerin de mezara ve hatta mezar ötesine kadar peşini bırakmamış, iğrenç hayal gücünün sağlara yaşattığı dehşet ve işkenceleri zevkle seyretmekten de geri durmamıştır. Bütün bunları ve daha fazlasını yapmıştır. Ama tıpkı tanık kürsüsündeki zavallı Winkle'ın ifadelerinden sonraki Pickwick'in hali gibi batıl inancın hali de daha güçlü bir ışık altında incelenebilir; ben de Şeytanın Avukatlığını yapmadan yahut mavi bir alev ve kükürt sarısı bir dumanın içinden önünüze çıkmadan, merhametli birinin oldukça şaibeli bir müvekkil için makul bir savunma olarak görebileceği bir açıklamada bulunacağım. Çünkü belli ırklarda ve evrimin belli aşamalarında hepimizin ya da çoğumuzun yararlı olduğuna inandığımız bazı toplumsal kurumların kısmen batıl inanca dayandığını örneklerle kanıtlamayı ya da en azından bunun olabilirliğini göstermeyi

öneriyorum. Sözüünü ettiğim kurumlar tamamen laik ya da sivil kurumlardır. Din ya da Kilise kurumları hakkında bir şey söylemeyeceğim. Dinin dahi batıl inancın yozluğundan tamamen kurtulamadığı ya da onun desteği olmadan yapamadığını göstermek bile mümkün olabilir; ancak ben kendimi, insanların genelde sağlam sağduyudan ve yaşamın doğal akışından başka bir şeye dayanmadığını düşündüğü sivil kurumlarla sınırlayacağım. Ele alacağım kurumlar medeni toplum aşamasına kadar ayakta kalmayı başarırken ve sağlam ve güçlü argümanlarla savunulabilirken, aynı kurumlar yabanlar hatta yabanlık düzeyinin ötesine geçen halklar arasında güçlerini bugün tereddüt-süz bir biçimde hurafe ve saçma olarak nitelememiz gereken inançlardan almışlardır. Bunun böyle olduğunu kanıtlamaya çalışacağım dört kurum yönetim, özel mülkiyet, evlilik ve insan yaşamına saygıdır. Anlatacaklarımı şu dört önermeyle özetlemek mümkündür:

I. Batıl inanç belli ırklarda ve belli dönemlerde yönetime, özellikle de monarşik yönetime duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla kamu düzeninin oluşmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmuştur.

II. Batıl inanç belli ırklarda ve belli dönemlerde özel mülkiyete duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla mülkiyet güvencesine katkıda bulunmuştur.

III. Batıl inanç belli ırklarda ve belli dönemlerde evliliğe duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla hem evliler hem de evli olmayanlar arasında cinsel ahlak kurallarının daha katı bir biçimde gözetilmesine katkıda bulunmuştur.

IV. Batıl inanç belli ırklarda ve belli dönemlerde insan yaşamına duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla insan yaşamının korunmasına katkıda bulunmuştur.

Bu dört önermeyi tek tek ele almadan önce akılda tutulmasını istediğim iki hatırlatmada bulunacağım. İlk olarak, anlatım sırasında kendimi belli ırklarla ve belli tarihsel dönemlerle sınırlayacağım, çünkü bütün ırklar ve bütün tarihsel dönemler hakkında konuşmama ne zamanım ne

de bilgim izin vermektedir. Belli ırklar ve belli dönemler hakkında varacağım sınırlı sonuçların diğerleri için ne kadar geçerli olduğuna gelecekteki araştırmalar karar verecektir. Bu, ilk hatırlatmamdı. İkincisi ise şudur. Söz konusu kurumların belli ırklarda ve belli dönemlerde kısmen batıl inanca dayandığı kanıtlanabilse bile bu söz konusu kurumların o ırklarda asla başka bir şeye dayanmadıkları anlamına gelmez. Aksine, ele alacağım bütün kurumlar istikrarlı ve kalıcı olduklarını kanıtladıklarına göre, bunların esas olarak batıl inançtan çok daha sağlam bir şeye dayandıklarına dair güçlü bir varsayım söz konusudur. Tamamen batıl inanca yani gerçek-dışılığa dayanan hiçbir kurum kalıcı olamaz. Bu kurum gerçek bir insani ihtiyaca cevap vermiyorsa, temelleri yaşamın doğal akışının derinliklerine kadar inmiyorsa yok olmalıdır, hatta ne kadar erken yok olursa o kadar iyidir.

II

Yönetim

Bu iki hatırlatmadan sonra ilk önermeme, yani batıl inancın belli ırklarda ve belli dönemlerde yönetime, özellikle de monarşik yönetime duyulan saygıyı güçlendirdiği ve dolayısıyla kamu düzeninin oluşmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunduğu önermesine dönüyorum.

Birçok halk arasında var olan, yöneticilerin daha üstün bir varlık düzenine ait olduğu ve yönetilenlerin bir hak iddia edemeyeceği ve karşı koyamayacağı kimi doğaüstü ya da büyü güclere sahip oldukları şeklindeki bir batıl inançla yönetimin işi kolaylaştırılmıştır. Dr. Codrington, Melanezyalılar arasında “şimdiye kadar şeflerin gücünün ilişkide bulundukları ruhlardan ya da hayaletlerden aldıkları doğaüstü güçten kaynaklandığını; örneğin bir süre önce Banks Adalarında bu inancın ortadan kalkmasıyla birlikte şefin konumunun muğlak bir hal aldığını; bu inancın günümüzde artık fazla itibar görmemesi nedeniyle doğabilecek bir karışıklığa karşı yeni bir tür şefin ortaya çıkmak durumunda kaldığını,” söyler.¹ Bir Melanezya yerlisinin anlattığına göre şeflerin otoritesi tamamen, güçlü hayaletlerle iletişim halinde olmaları ve doğaüstü güce ya da onların deyişiyle *mana*’ya sahip oldukları ve hayaletlerin bu etkisinden yararlanabildikleri inancından kaynaklanır. Bir şef bir ceza verirse kimse buna karşı çıkmazdı,

¹ R. H. Codrington, *The Melanesians* (Oxford, 1891), s. 46.

çünkü halk şefin karşı koyanlara hastalık ve felaket saçabileceğine inanırdı. Tebaasının hatırı sayılır bir kısmı şefin hayaletlerden kaynaklanan etkisine olan inancını yitirir yitirmez ceza verme gücü sarsılırdı.¹ Dolayısıyla Melanezya'da dini kuşkuculuk sivil toplumun temellerini baltalama eğilimi göstermektedir.

Aynı şekilde Basil Thomson da “Melanezya yönetim sisteminin püf noktasının Atalara-tapma olduğunu; bir Fijili'nin her davranışının Görünmeyen Güçlere karşı duyduğu korku tarafından kontrol edildiğini, dolayısıyla insani otorite anlayışının dine dayandığını” belirtmektedir. Ölmüş şefin halkını kıskançlıkla gözlediği ve mezarına armağanlar getirip ruhunu hoşnut etmedikleri takdirde onları kıtlıkla, fırtınalar ve sellerle cezalandırdığı düşünülmekteydi. Onun soyundan gelen kişi, yani yaşayan şef de kutsaldı; büyü bir tabu çemberiyle kuşatılır ve Görünmeyenin gazabını çekmeden kendisine dokunmak bile mümkün olmazdı. “Şeflerin gücüne ilk darbe farkından olmadan misyonerler tarafından indirildi. Ne misyonerler ne de şefler Fijililerin yönetiminin dinleriyle bu kadar yakından bağlantılı olduğunun farkındaydılar. Misyonerin önemli bir köyde tutunmasıyla birlikte tabu, yani halkın yarısının makama duyduğu saygının temeli olan tabu da çökerdi. Bu tür kurumlar gibi tabular da kolay ölmezdi. İlk mahsul hâlâ şefe sunulurdu gerçi, ama meyveler artık mezardan tapınağa taşınmazdı, çünkü -ataları daha fazla bolluk vermeye ikna etmek için verilen armağanlara- gerek kalmamıştı. Artık rahipler tarafından desteklenmeyen Kutsal Şefi kötü günler bekliyordu”; çünkü başka yerlerde olduğu gibi Fiji'de de rahip ve şef tek ve aynı kişi olmadıklarında birbirlerinin ekmeğine yağ sürüyorlardı, çünkü birbirlerine destek olmadan ayakta kalamayacaklarını biliyorlardı.²

¹ R. H. Codrington, *a.g.e.*, s. 52.

² Basil Thomson, *The Fijians, a Study of the Decay of Custom* (Londra, 1908), s. 57-59, 64, 158.

Polinezya’da da benzer bir durum vardı. Orada da şeflerin gücü, büyük ölçüde doğaüstü güçlerine, ataların ruhlarıyla ilişki kurduklarına ve kişiliklerini saran ve onlarla sıradan halkın arasında, görünmeyen ama aşılması güç bir engel oluşturan tabunun büyüüne duyulan inançtan kaynaklanmaktaydı. Yeni Zelanda’da Maori şefleri, yaşayan *atualar* yani tanrılar olarak görülmekteydi. Yeni Zelanda’da otuz yıldan uzun bir süre misyonerlik yapan Rahip Richard Taylor, bir Maori şefinin “adeta bir saray diline benzeyen, doğal olmayan bir ses tonu takındığını; astlarından uzak durduğunu, onlardan ayrı yemek yediğini; kişiliğinin kutsal olduğunu, tanrılarla iletişim kurma gücüne sahip olduğunu, hatta kendisinin de tanrı olduğunu iddia ederek, halkının ve onların malları üzerinde kontrol sağlayabilmek için *tapu*’dan güçlü destek aldığını; bu saygınlığı korumak adına her türlü aracın kullanıldığını; şişmanlığın bir önem sembolü olduğunu; şefin çocuğunu şişmanlatmak için birçok süt anne kullanıldığını, süt annelerin şefin çocuğunu beslemek adına kendi çocuklarını süttten mahrum ettiğini; bu yüzden kendi çocukları yarı aç ve sefil görünümlü küçük yaratıklara dönüşürken, şefin çocuğunun aksine palazlandığını ve iyi görünümü sayesinde erken yaşlardan itibaren dikkat çektiğini; bu duygunun sadece bedenle sınırlı olmadığını; şefin bir *atua* olduğunu, ancak güçlü ve güçsüz tanrılar bulunduğunu; doğal olarak hepsinin de güç kazanmaya çalıştığını; dolayısıyla diğerlerinin ruhlarını kendilerinininkiyle birleştirdiklerini; böylece bir savaşçı bir şefi öldürdüğünde hemen gözlerini çıkartıp yuttuğunu, çünkü *atua tonga*’nın ya da saygınlığın o organda bulunduğunun düşünüldüğünü; dolayısıyla düşmanın sadece bedenini öldürmüş olmakla kalmayıp, aynı zamanda ruhunu da ele geçirdiğini ve bu yüzden ne kadar çok şef öldürürse o kadar çok saygın olduğunu.... Şefliğin diğer bir önemli işaretinin hitabet olduğunu – iyi bir hatibin *korimako*’ya, yani Yeni Zelanda’da yaşayan güzel ötüşlü bir kuşa benzetildiğini; genç bir şefi iyi bir hatip

yapmak için bu kuşla beslenerek özelliklerinin ona geçmesinin sağlandığını ve iyi bir hatibe *korimako* dendiğini” aktarır.¹ Yine, başka bir yazar Maori şeflerinin fikirlerinin “başkalarının fikirlerinden daha fazla itibar gördüğünü çünkü bunların tanrılaştırılan kişilerin düşüncelerinin ifadesi olduğuna inanıldığını, baş döndürücü bir şatafatla kuşatılmış olmamakla birlikte kişiliklerinin kutsal olduğunu.... çoğunun kendisini esinlenmiş olarak gördüğünü; bu yüzden büyük Taupo şefi ve büyücüsü Te Heu Heu’nun bir toprak kayması tarafından yutulmadan kısa bir süre önce Avrupalı bir misyonere: ‘Benim bir insan olduğumu sanmayın, topraktan geldiğimi düşünmeyin. Ben gökten geldim; bütün atalarım orada; hepsi de tanrı ve ben de onların yanına döneceğim,’ dediğini” anlatmaktadır.² Bir Maori şefi o kadar kutsal görülüyordu ki, ona dokunmak hatta hayatını kurtarmak bile suçtu. Bir şef boğazına takılan balık kılçığı nedeniyle boğulma noktasına gelmiş, can çekişmeye başlamıştı, ama çevresinde feryat figan dövünen insanlardan biri bile ona dokunmaya hatta yaklaşılmaya cesaret edememişti, çünkü böyle bir şey hayatlarına mal olabilirdi. Neyse ki, oradan geçmekte olan bir misyoner imdada yetişmiş ve kılçığı çıkararak şefin hayatını kurtarmıştı. Kurtarılan adam yarım saat sonra kendine gelip konuşma gücüne tekrar kavuşunca yaptığı ilk iş, kılçığın çıkarılması sırasında kutsal kanının akıtılmasına yol açarak kendisine zarar verildiği ve kutsal başına dokunulduğu gerekçesiyle, kılçığın çıkarılmasında kullanılan cerrahi aletlerin tazminat olarak kendisine verilmesini talep etmek olmuştu.³

¹ Rahip Richard Taylor, *Te Ika A Maui, or New Zealand and its Inhabitants*, 2. Baskı (Londra, 1870), s. 352 vd.; *atualar* ya da tanrılar için bkz. *a.g.e.*, s. 134 vd.

² A. S. Thomson, M.D., *The Story of New Zealand* (Londra, 1859), i. 95 vd.

³ Rahip W. Yate, *An Account of New Zealand* (Londra, 1835), s. 104 vd., not.

Bir Maori şefinin sadece kendisi değil, bedeniyle dokunduğu her şey de kutsaldı ve Maoriler o şeyi kurcalamaya cüret eden her günahkârın öleceğini düşünüyordu. Akılsızlık ederek şefin yemek artıklarını yediklerini ya da ona ait olan bir şeyi ellediklerini öğrenen bazı Maorilerin korkudan öldükleri bilinmektedir. Örneğin bir sepetten birkaç şeftali alan bir kadına bunların tabu olan bir yerden geldiği söylenmişti. Kadının elindeki şeftaliler bir anda yere düşmüş ve kadın kutsallığına saygısızlık edilen *atua*'nın yani tanrı şefin kendisini öldüreceğini söyleyerek acı acı bağır-maya başlamıştı. Bu olay öğleden sonra olmuş, kadın ertesi gün saat on ikide ölmüştü.¹ Yine bir şefin çakmak taşı birkaç kişinin ölümüne yol açmıştı; çünkü buldukları çakmak taşıyla tütün çubuklarını yakan adamlar taşın kime ait olduğunu öğrenince dehşete kapılarak can vermişlerdi.² O yüzden düşünceli bir şef artık kullanmadığı bir malzemeyi ya da hasırı tebaası bulup da içindeki kutsallığın şokuyla çarpılarak ölmesin diye kimsenin bulamayacağı bir yere atardı. Aynı gerekçeyle asla dudağıyla bir ateşe üflemezdi; çünkü o zaman soluşunun kutsallığı ateşe, oradan ateşin üstünde pişen ete, etten de onu yiyen kişinin midesine geçer ve o kişiyi öldürürdü.³ Dolayısıyla bir Maori şefini kuşatan kutsallık, dokunduğu şeyi büzüp yok eden silip süpürücü bir alevdi. Bu tür insanlara kayıtsız bir şekilde itaat edilmesinde garip bir yan yoktu yani.

Polinezya'nın diğer bölgelerinde de durum farklı değildi. Örneğin Tonga yerlileri de aynı şekilde, yüce bir şefin kutsal bedenine dokunduktan sonra o elleriyle yemek yiyecek olursa şişer ve ölürdü; şefin kutsallığı tıpkı öldürücü bir zehir gibi tebaasının ellerine bulaşır ve o kişi belli bir şekilde şefin ayağına dokunarak ellerini arındırmadığı takdirde zehir bu ellerden de dokunduğu yiyeceğe geçer-

¹ W. Brown, *New Zealand and its Aborigines* (Londra, 1845), s. 67. Krş. *Old New Zealand* Pakeha Maori (Londra, 1884), s. 96 vd.

² Rahip R. Taylor, *a.g.e.* s. 164.

³ Rahip R. Taylor, *a.g.e.* s. 164 ve 165.

di.¹ Tahiti kralı tahta çıktığında kendisine kırmızı tüylerden kutsal bir kuşak takılırdı ve bu onu en yüksek dünyevi konuma yükselttiği gibi, ayrıca tanrılarla da özdeşleştirirdi.² O andan itibaren “kral veya kraliçeyle bağlantılı en önemsiz bir şey -giydikleri kıyafetler, oturdukları evler, bindikleri kanolar, karadan yolculuk sırasında kendilerini taşıyan adamlar- bile kutsallık kazanır, hatta onların adlarında geçen sesler bile artık sıradan bir anlam yüklenmezdi.... Kazara bastıkları toprak parçası dahi kutsal hale gelir; içine girdikleri yapının sahipleri bir daha orada oturmaz ve burası artık sadece bu kutsal kişiler tarafından kullanılabilirdi. Hiç kimse kral ya da kraliçenin bedenine dokunamazdı; onların başında dikilen yahut elini başlarının üstünden geçiren kişi bu saygısızlığını hayatıyla öderdi. Bu yüzden kral ve kraliçe özel olarak kendilerine tahsis edilmiş ve başka herkese yasaklanmış binalardan başka bir binaya giremezdi; yine kendi bölgeleri dışında adanın hiçbir yerinde toprağa basamazlardı.”³

Aynı şekilde, Angola’nın iç kesimlerinde yaşayan Cazembeler krallarını o kadar kutsal sayarlardı ki, kralla dokunan kişi onun kutsal kişiliğinden kaynaklanan büyü gücüyle hayatını kaybederdi; ancak Majestelerine kazara ya da zorunluluktan dokunan kişi kralın eline özel bir şekilde dokunmak suretiyle canını kurtarabilirdi.⁴ Benzer inanışlara Kutsal bir İnsan olarak kral kuramının dünyanın başka herhangi bir yerinde olduğu kadar güçlü olduğu Malay bölgesinde de rastlanır. “Kralın sadece kendisi kutsal değildir, bu kutsallık giydiği kıyafetlere de geçer ve

¹ W. Mariner, *Account of the Natives of the Tonga Islands*, 2. Baskı (Londra, 1818), i. 141 vd. not, 434, not, ii. 82 vd., 222 vd.

² W. Ellis, *Polynesian Researchers*, 2. Baskı (Londra, 1836), iii. 108.

³ W. Ellis, *a.g.e.* iii. 101 vd.; J. Wilson, *Missionary Voyage to the Southern Pacific Ocean* (Londra, 1799), s. 329 vd.

⁴ *Zeitschrift für allgemeine Erdkunde* (Berlin), vi. (1856) s. 398 vd.; F. T. Valdez, *Six Years of a Traveller's Life in Western Africa* (Londra, 1861), ii. 251 vd.

kraliyet tabularını kıranların canına mal olur. Dolayısıyla biri kralı kızdıracak, (bir an için bile) onun kıyafetlerinin herhangi bir yerine degecek ya da kraliyet ayrıcalıklarını veya sembollerini kullanacak olsa, *kena daulat* olacağına, yani Malayların kralın kişiliğinde bulunduğunu düşündüğü, *daulat* ya da Kraliyet Kutsallığı denen Kutsal Güçten çıkan yarı-elektrik akımıyla çarpılarak öleceğine inanılır.”¹ Ayrıca Malaylar kralın, ekinlerin büyümesi ve meyve ağaçlarının meyve vermesi gibi doğal olaylar üstünde de etkili olduğuna inanırlar.² Sarawak’taki Hill Dyakları tohumluk pirinçlerini döllemesi için Racah Brooke’ye getirirlerdi. Bir defasında bir kabilenin pirinç hasadı kötü gidince kabile reisi bunun nedeninin Racahın kendilerini ziyaret etmemesi olduğunu söylemişti.³

Yine, Afrika’da genellikle kralların yağmur yağdırma ve ekinleri büyütme gibi sihirli bir güçlerinin olduğu kabul edilir: Kuraklık ve açlık kralın zayıflığına ya da kötü niyetine bağlanır ve bunun sonucunda kral ya cezalandırılır, ya tahtından indirilir ya da öldürülür.⁴ Meydana gelen birçok olaydan birkaç örnek veren bir 18. yüzyıl yazarı Batı Afrika’daki Loango krallığı için şöyle demektedir: “Halkın başında tam bir zorba yönetim var. Yaşamlarının ve mallarının krala ait olduğunu; istediği zaman, hiçbir ön uyarıda bulunmaksızın ve itiraz hakkı tanımaksızın bunları alabileceğini söylüyorlar. Kendisine tapınmaya benzer bir saygı gösterilir. Alt sınıftan olanlara kralın gücünün toprakla sınırlı olmayıp gökten yağmur da yağdırabileceği söylenir; dolayısıyla kuraklık nedeniyle kıtlık tehlikesi baş gösterecek olursa ona başvurarak, krallığının topraklarını sula mazsa açlıktan öleceklerini ve kendisine her zamanki armağanları sunamayacaklarını söylerler. Kral halkı tatmin

¹ W. W. Skeat, *Malay Magic* (Londra, 1900), s. 23 vd.

² W. W. Skeat, *a.g.e.*, s. 36.

³ Hugh Low, *Sarawak* (Londra, 1848), s. 259 vd.

⁴ Örnek için bkz. *The Golden Bough*, 2. Baskı (Londra, 1900), i. 154 vd., 157 vd.; *Lectures on the Early History of the Kingship* (Londra, 1905), s. 112 vd.

etmek için, göklerle anlaşmak yerine işi bakanlarından birine devrederek gecikmeden ovalara yeteri kadar yağmur yağdırmasını emreder. Bakan bir yağmur bulutu görünce halkın önüne çıkarak hükümdarın emrini yerine getiriyormuş gibi yapar. Kadınlar ve çocuklar etrafında toplanıp avazları çıktığı kadar, *Bize yağmur ver, bize yağmur ver*, diye bağırır: Bakan da onlara yağmur sözü verir.”¹ Başka bir eski yazar, Loango kralının “bir Tanrı olarak görüldüğünü; Tanrı anlamına gelen *Sambee* ve *Pango* olarak adlandırıldığını; halkın, kralın istediği zaman yağmur yağdırabildiğine inandığını; ve yılda bir, yağmura ihtiyaç duyulan Aralık ayında halkın krala giderek yağmur yağdırması için yalvardığını, bunun için kendisine armağanlar verdiğini, kimsenin eli boş gelmediğini,” belirtmektedir. Belirlenen günde şefler askerleriyle birlikte savaşa benzer bir düzende toplanır, davullar çalınır borular öttürülür ve kral havaya ok atardı; okun yağmuru aşağı indireceğine inanılırdı.² Portekizli tarihçi Dos Santos Afrika’nın öteki tarafında da benzer şeylerin yaşandığını anlatmaktadır. Şöyle der Dos Santos: “Bütün bu iç toprakların ve Sofala nehrinin kralı, hiçbir şeye inanmayan ve Tanrı nedir bilmeyen, aksine, kendini bütün topraklarının tanrısı olarak gören ve tebaasının da öyle görüp ona göre saygı gösterdiği arapsaçlı bir Kaffirdir.” “Halk bir sıkıntı veya kıtlık durumunda, her türlü istek veya ihtiyaçlarını karşılayabileceğine, iletişim halinde olduğunu düşündükleri ölü atalarından istediğini alabileceğine inandığı krala gider. Bu nedenle, gerektiğinde kraldan yağmur yağdırmasını, ekinleri için uygun hava koşulları vermesini isterler. Kraldan bir şey istemeye gelirken yanlarında değerli armağanlar getirirler, kral da bunları kabul eder ve dileklerini yerine

¹ Proyard, “History of Loango, Kakongo, and other Kingdoms in Africa,” *Voyages and Travels* (ed. Pinkerton), xvi. 577. Bkz. Dapper, *Description de l’Afrique* (Amsterdam, 1686), s. 335 vd.

² “The Strange Adventures of Andrew Battel,” Pinkerton’un *Voyages and Travels* adlı kitabı içinde (xvi. 330).

getireceğini söyleyip evlerine dönmelerini ister. Bunlar öyle barbardır ki, çoğu kez kralın istediklerini vermediğini görmelerine rağmen gene de uyanmazlar, aksine, ona daha çok armağanlar getirirler; kralın armağanlardan memnun olmadığına ve kendisine yeterince ısrar etmediklerine inandıkları ve kendisi de onlara yaptıkları bu hatalarını sık sık hatırlattığı için, ta ki sonunda yağmur yağana ve Kafirler tatmin olana dek defalarca gidip gelirler.”¹ Bununla birlikte, “bu toprakların krallarının, bir felaket veya iktidarsızlık, enfeksiyon hastalığı, ön dişlerin kaybedilmesi ya da başka bir bedensel şekil bozukluğu gibi bir doğal fiziksel sorun halinde kendilerini zehirleyerek intihar etmek gibi bir gelenekleri de vardı. Kralın böyle bir özrü olamayacağını söyleyerek, bu bozuklukları yok etmek için kendilerini öldürürlerdi.” Ancak Dos Santos’un zamanında Sofala kralı bir ön dişini kaybettiği halde öncekilerden farklı davranarak yaşamakta ve tahtından inmemekte ısrar etmişti; hatta daha da ileri giderek kendinden önceki kralları, çürük diş ya da azıcık beyaz saç gibi basit şeylerden dolayı tahtı bırakarak aptallık etmekle suçlamış ve sadık tebaasının çıkarı için yaşayabildiği kadar fazla yaşamaya kararlı olduğunu ilan etmişti.² Günümüzde Britanya Doğu Afrikasındaki Nandi kabilesinin baş şifacısı aynı zamanda bütün halkın şefidir. O bir kahin olup gelecekte haber verir: Kadınlarla sığırlara bereket verir; kıtlık zamanında doğrudan veya yağmurcular aracılığıyla yağmur yağdırır. Nandiler şeflerinin olağanüstü güçlerine derinden inanırlar. Kendisi genellikle mutlak biçimde kutsal kabul edilir. Kimse elinde silahla yanına yanaşamaz ya da o konuşmadan konuşamaz; en önemlisi de, kimse şefin başına dokunamaz, yoksa kutsallıktan gelen gücü kaybolur.³ Afrika’da

¹ J. Dos Santos, “Eastern Ethiopia,” böl. v. ve ix., G. McCall Theal’in *Records of South-Eastern Africa*, adlı kitabı içinde (vii. (1901), s. 190 vd., 199).

² J. Dos Santos, *a.g.e.*, s. 194 vd.

³ A. C. Hollis, *The Nandi, their Language and Folk-lore* (Oxford, 1909), s. 49

yaygın olarak görülen bu kralın kutsallığı anlayışı, kralların hem yaşarken hem de öldükten sonra tanrı kabul edildiği, bunlara tapınmak üzere tapınakların yapıldığı ve orada rahiplerin görevlendirildiği eski Mısır'da doruk noktasına ulaşmıştı.¹ Eski Mısırlılar tıpkı modern siyahlar gibi kılığı iktidardaki hükümdarın beceriksizliğine bağlıydı.²

İnkalar ya da antik Peru'daki yönetici sınıf da batıl inançtan kaynaklanan bir saygı halesiyle kuşatılmıştı. Kendisi de bir İnka prensesinin oğlu olan eski tarihçi Garcilasso de la Vega bize şöyle demektedir: "Kraliyet kanundan olan bir İnka'nın en azından halkın önünde cezalandırıldığı hiç görülmemiştir. Yerliler böyle bir şeyi asla kabul etmezdi; bir İnka düzeltme gerektiren bir hata yapmazdı; çünkü gerek anne-babasından gördüğü eğitim, gerek genel inanişe göre Güneş'in oğlu olduğu için insanoğlunu eğitmek, onları kontrol altında tutmak ve faydalı şeyler yapmak üzere dünyaya gelmesi nedeniyle topluluk için bir rezalet yaratmaktansa bir örnek oluştururdu. Yerliler ayrıca İnkaların, kadın tutkusu, kıskançlık, açgözlülük veya intikam hırsı gibi suça yol açabilecek ayartmalara kapılmayacağını düşünürdü; çünkü onlar güzel bir kadını arzuluyorsa istedikleri kadar kadın alabilirlerdi; hem onlar güzel bir kızıdan hoşlanmışsa, bırakın reddetmeyi, aksine, kızın babası bir İnka'nın kızını hizmetkâr olarak almasından dolayı ona derin bir minnettarlık duyardı. Aynı şey İnkaların malları için de geçerliydi; çünkü onlar hiçbir şeyin eksikliğini hissedemeyeceklerine göre, başkalarının mallarına göz dikmek için bir nedenleri de olmazdı; yönetici olarak Güneş'in ve İnka'nın bütün toprakları onların

vd.

¹ C. P. Tiele, *History of the Egyptian Religion* (Londra, 1882), s. 103 vd. Daha fazla ayrıntı için bkz. A. Moret, *Du caractère religieux de la royauté pharaonique* (Paris, 1902); *The Golden Bough*, 2. Baskı, i. 161; *Lectures on the Early History of the Kingship* (Londra, 1905), s. 148 vd.

² Ammianus Marcellinus, xxviii. 5, 14.

emri altındaydı; sorumluluk mevkiinde bulunanlar Güneş'in çocukları ve İnka'nın biraderleri olarak istedikleri her şeyi vermekle yükümlüydü. Aynı şekilde, bunlar ister intikam, ister hurs için olsun, kimseyi öldürme veya yaralama arzusuna kapılmazdı; çünkü kimse onları kızdırmazdı. Aksine, kraliyet ailesinden olanlardan sonra en büyük saygıyı onlar görürdü; rütbesi ne kadar yüksek olursa olsun, herhangi biri bir İnka'yı öfkeliendirecek olursa, bu büyük saygısızlık olarak görülür ve çok sert bir şekilde cezalandırılırdı. Buna karşılık bir İnka'nın başka bir İnka'nın kişiliğine, onuruna veya mülkiyetine saygısızlık ettiği için cezalandırıldığı hiç görülmemişti, çünkü İnkalar tanrı gibi görüldüğünden böyle bir saygısızlık olmazdı.”¹

Bu tür batıl inançlar sadece yabancılarla ya da dünyanın ücra köşelerindeki farklı ırklardan öteki halklarla sınırlı değildi. Görünüşe göre Hindistan'dan İrlanda'ya kadar bütün Ari halkların ataları da benzer inançları paylaşmaktaydı. Eski Hindistan'ın yasa kitabı olan Manu Yasalarında şunları görmekteyiz: “Bir kral tanrıların parçalarından meydana geldiğine göre bütün yaratıklardan üstündür; ve tıpkı güneş gibi gözleri ve kalpleri yakar; dünya üzerinde hiç kimse ona göz ucuyla dahi bakamaz. (Doğaüstü) Gücüyle o Ateş ve Rüzgârdır, Güneş ve Ay'dır, adalet Tanrısıdır (Yama), Kubera'dır, Varuna'dır, yüce İndra'dır. Bir çocuk kral bile (sadece) bir ölümlü diye küçümsenemez; çünkü o insan şekline girmiş yüce bir tanrıdır.”² Yine aynı yasa kitabında iyi bir krallık saltanatının etkileri şöyle tarif edilir: “Kralın (ölümlü) günahkârların mallarını almaktan kaçındığı ülkede insanlar zamanında doğar (ve) uzun yaşar. Ve kocanın döllerini nasıl ekildiyse öyle büyür, çocuklar ölmez ve bozuk (çocuk) doğmaz.”³

¹ Garcilasso de la Vega, *First Part of the Royal Commentaries of the Yncas*, İng. çev. C. R. Markham (Londra, 1859), i. 154 vd.

² *The Laws of Manu*, vii. 5-8, İng. çev. G. Bühler, s. 217 (*Sacred Books of the East*, cilt. xxv.).

³ *The Laws of Manu*, ix. 246 vd., İng. çev. G. Bühler, s. 385.

Aynı şekilde Homeros döneminin Yunanistan'ında kral- lar ve şefler kutsal ya da tanrısal kabul edilirdi; evleri de kutsaldı, arabaları da;¹ iyi bir kralın saltanatının, kara top- rağın buğday ve arpa vermesini, ağaçların meyveyle dol- masını, sürülerin çoğalmasını ve denizin bol balık verme- sini sağladığına inanılırdı.² Burgondiyalılar kıtlıktan kral- larını sorumlu tutar ve tahttan indirirlerdi.³ Yine, İsveçliler kıtlığı da bolluğu da krallarının iyiliğine veya kötülüğüne bağlarlardı. Kıtlik zamanında, ürünün bollaşması için kral- larını tanrılara kurban ettikleri bilinmektedir.⁴ Eski İrlan- da'da kralın, atalarının geleneklerine uyması halinde mev- simlerin ılımlı geçtiğine, hasadın bol olduğuna, sığırların verimlerinin arttığına, suların balıkla dolduğuna ve meyve ağaçlarının desteksiz ayakta duramayacak kadar meyveyle dolu olduğuna inanılırdı. Aziz Patrick'e atfedilen bir söz- de, adil bir kralın saltanatına eşlik eden nimetler arasında "güzel hava, durgun deniz, bol mahsul ve meyve dolu ağaçlar da" sayılmaktadır.⁵ Yüzyıllar önce İrlandalı Keltler arasında da yaygın olan bu türden batıl inançlar, İskoçya Keltleri arasında Dr. Johnson'ın zamanına kadar yaşamış görünmektedir; çünkü Dr. Johnson'ın Skye'ye yaptığı yol- culuk sırasında hâlâ Macleodların şefinin Dunvegan'a dönmesiyle, uzun zamandır yaşanan ringa balığı kıtlığının sona erdiği;⁶ daha sonra patates kıtlığı baş gösterince Mac- leod klanının, patates hasadını artıracığına inanılan şefin elindeki bir peri sancağının açılmasını istediği⁷ anlatılmak- tadır.

¹ Homeros, *Odyseia*, ii. 409, iv. 43, 691, vii. 167, viii. 2, xviii. 405; *İlyada*, ii. 335, xvii. 464, vs.

² Homeros, *Odyseia*, xix, 109-114.

³ Ammianus Marcellinus, xxviii. 5, 14.

⁴ Snorro Starleson, *Chronicle of the Kings of Norway*, İng. çev. S. Laing, saga i. böl. 18 ve 47.

⁵ P. W. Joyce, *Social History of Ancient Ireland* (Londra, 1903), i. 56 vd.; J. O'Donovan, *The Book of Rights* (Dublin, 1847), s. 8, not.

⁶ S. Johnson, *Journey to the Western Islands* (Baltimore, 1810), s. 115.

⁷ J. G. Campbell, *Superstitions of the Highlands and Islands of Scotland*

Britanya krallarının etrafında dolaşan belki de son batıl inanç kalıntısı, kralın bir dokunuşla sıracı hastalığını iyileştirebildiği inancıdır. O yüzden bu hastalığın bir adı da Kralın Musibetidir;¹ sözünü ettiğim Polinezya batıl inançlarından yola çıkarak, belki de sıracı deri hastalığının kaynağının da tedavisinin de kralın dokunması olduğunu düşünebiliriz. Tonga yerlilerinin sık sık karşılaştığı bazı sıracı türleriyle karaciğer sertleşmesi vakalarına şefin temasının yol açtığına ve çivi çiviye söker ilkesine göre yine şefin dokunuşuyla iyileştigiğine inanıldığı kesindir.² Benzer biçimde, Loango felci kralın laneti olarak adlandırılmaktadır, çünkü siyahlar bu hastalığın, krala ihanetin gökler tarafından cezalandırılması olduğunu düşünmektedir.³ İngiltere’de sıracının, kralın dokunuşuyla iyileşebileceği inancı 18. yüzyıla kadar yaşamıştır. Çocukluğunda sıracı hastalığına yakalanan Dr. Johnson’a Kraliçe Anne tarafından dokunulmuştu.⁴ Dr. Johnson gibi güçlü bir sağduyu sembolünün çocukluğunda ve ileri yaşlarında İngiltere ve İskoçya’daki bu kraliyet batıl inançlarıyla karşı karşıya kalmış olması ilginçtir.

Yukarıda özet olarak verilen kanıtlar, birçok halkın batıl bir korkuyla, ister şef olsun ister kral, hükümdarlarını sıradan halktan daha büyük güçlerle donatılmış, daha üstün bir düzene ait varlıklar olarak gördüğünü kanıtlamaya yeterlidir. Yöneticilerine karşı derin bir saygı duygusuyla ve abartılı bir güç anlayışıyla şartlanan halk, onların da kendisi gibi olduğunu bilseydi böylesine kayıtsız şartsız bir itaat göstermezdi. Bu durumda, belli ırklarda ve belli

(Glasgow, 1900), s. 5.

¹ W. G. Black, *Folk-Medicine* (Londra, 1883), s. 140 vd. Ayrıca bkz. bana ait olan *Lectures on the Early History of the Kingship*, s. 125-127.

² W. Mariner, *An Account of the Natives of the Tonga Islands*, 2. Baskı (Londra, 1818), i. 434, not.

³ Proyard, “History of Loango, Kakongo, and other Kingdoms in Africa,” *Voyages and Travels* (ed. Pinkerton), xvi. 573.

⁴ J. Boswell, *Life of Samuel Johnson*, 9. Baskı (Londra, 1822), i. 18 vd.

dönemlerde batıl inancın yönetime, özellikle de monarşik yönetime olan saygıyı güçlendirdiği ve dolayısıyla kamu düzeninin oluşmasına ve korunmasına katkıda bulunduğu şeklindeki ilk önermemi kanıtlamış olduğumu iddia edebilirim.

III

Özel Mülkiyet

Şimdi ikinci önermeme, yani belli ırklarda ve belli dönemlerde batıl inancın özel mülkiyete duyulan saygıyı güçlendirdiği ve dolayısıyla mülkiyet güvencesine katkıda bulunduğu önermesine geçiyorum.

Bu belki de tabu sisteminin doruğa ulaştığı Polinezya'dan başka hiçbir yerde bu kadar açık değildir; çünkü yerlilerin gözünde bir şeyi tabulaştırmak demek, onu sahibinden başka kimsenin yaklaşmadığı doğaüstü veya büyümlü bir enerjiyle donatmak demektir. Böylece tabu özel mülkiyet bağlarının güçlendirilmesinde -sosyalist dostlarımız buna muhtemelen, özel mülkiyet zincirinin pekiştirilmesinde, diyecektir- güçlü bir araç haline geldi. Hatta Polinezya'da tabunun işleyişini bizzat inceleyen bazı otoriteler, sistemin başka hiçbir amacı olmadığını söylemektedir. Örneğin yıllarca Maorilerle birlikte Maori gibi yaşayan ve onları yakından tanıyan bir İrlandalı şöyle yazmaktadır: "Görünüşe göre sıradan *tapu*nun asıl amacı mülkiyetin korunmasıdır. Sıradan kişisel *tapu* büyük ölçüde böyle bir şeydi. Bu tabu biçimi kalıcı olup, belli bir kutsallıkla şefin kişiliğine eklenmişti ve ondan asla ayrılmazdı. Bu onun doğuştan hakkıydı, hatta onun bir parçasıydı, bir gerçek olarak hiçbir zaman vazgeçilemez ve reddedilemez bir haktı. Savaşçılar, küçük şefler ve hatta herhangi bir şekilde -beyefendi anlamında kullandığım- *rangatira* unvanına sahip olan herkes bir şekilde, az çok bu esrarengiz niteliğe

sahipti. Bu özellik onların bütün taşınabilir eşyalarını, özellikle kıyafetlerini, silahlarını, süslerini, aletlerini ve hatta dokundukları her şeyi kapsamaktaydı. Bu sayede eşyalarının çalınması, kaybolması ve çocuklar tarafından kurcanlanması ya da bir şekilde başkaları tarafından kullanılması engellenmiş oluyordu. Daha önce de söylediğim üzere, bu türden her çeşit mülkiyet, tıpkı eski dönemlerde olduğu gibi üretimi için çok emek ve zaman harcandığı için değerliydi, dolayısıyla böyle bir *tapu* özellikle demir aletlerin korunmasında büyük iş görüyordu. Bu tabuyu çiğneyen kişi korkunç hayali cezalara çarptırılıyordu, ölümcül bir hastalığa yakalanmak da bu cezalardan biriydi.” Suçlu ayrıca soyulma ve dövülme gibi idari eylem denebilecek davranışlara hedef oluyordu; ancak kendisinden alıntı yaptığım yazar tabuyu çiğneyen kişinin karşılaştığı cezanın en kötü kısmının hayali kısım olduğunu, çünkü suç kasten işlenmiş olmasa da suçu işleyen kişinin ne yaptığını fark ettiğinde korkudan öldüğü vakalar olduğunu söylemektedir.¹ Benzer biçimde, Maorilerden söz eden başka bir yazar da “*tapu*’yu çiğneyenlerin hem tanrılar hem de insanlar tarafından cezalandırıldığını; tanrıların hastalık ve ölüm gönderdiğini; insanlarınsa canlarını, mallarını aldığını ve toplumdan dışladıklarını; *tapu*’yu asıl ayakta tutanın insandan çok tanrı korkusu olduğunu; insan gözünün aldanabileceğini ancak tanrıların gözlerinin asla aldatılamayacağını,” söylemektedir.² “Tahmin edilebileceği üzere şefler *tapu*’nun sağladığı avantajların, onlara yasa yapma gücü kazandırdığının ve *tapu*’nun dayandığı batıl inancın

¹ *Old New Zealand*, Pakeha Maori (Londra, 1884), s. 94-97, bkz. *a.g.e.*, s. 83.

² A. S. Thomson, *The Story of New Zealand* (Londra, 1859), i. 103. Krş. E. Dieffenbach, *Travels in New Zealand* (Londra, 1843), ii. 105: “Eğer işlenen suç başkaları tarafından bilinmiyorsa, *tapu*’nun çiğnenmesinin suçluya hastalık veren *attua* tarafından cezalandırılacağına inanırlar; suçun işlendiği başkaları tarafından tespit edilecek olursa, o zaman o kişi veya kişiler tarafından cezalandırılır ve bu suç çoğu zaman savaş nedeni sayılır.”

bu yasaların gözetilmesini sağladığının tamamen farkındadırlar. *Tapu*'yu çiğnemeleri halinde *attua*'nın (Tanrı) kendilerini öldüreceğine inanırlar. Bu inanç öyle yaygındır ya da daha doğrusu yaygındı ki bu suçu işlemeye cesaret eden çok az kişi olmuştur. Doğuştan kurnaz ve zeki olan bir halk üzerindeki bu etkiyi sürdürebilmek için, mecbur kalmadıkça tabu uygulamasında aşırıya kaçmamaya büyük özen gösterilmesi gerekirdi. Bunun tersi tabunun sık sık çiğnenmesine ve dolayısıyla etkisinin azalmasına yol açardı. Yerliler Avrupalılarla karşılaşmadan önce *tapu*'nun son derece başarılı olduğu görülmektedir; bu yaygın bir inanç olduğundan, tabunun çiğnenmesi kaçınılmaz olarak çiğneyen kişiyi *attua*'nın gazabının hedefi yapacak ve sonuç ölüm olacaktı. Bununla birlikte *tapu*, bu halkların batıl korkularından aldığı destekten ayrı olarak, tıpkı diğer yasalar gibi gereğinde fiziki kuvvete de başvurabilmektedir. Yakalandığı takdirde suçlunun bütün malları elinden alınır; bir köleyse eğer, büyük olasılıkla ölüm cezasına çarptırılır ki, buna dair birçok örnek bulunmaktadır. Bu batıl duygu o kadar güçlüdür ki, köleler, *attua*'nın kendilerini öldürebileceği korkusuyla efendilerinin yediği şeyleri yemeye; hatta aynı ateşte pişirmeye bile cesaret edemezler. Çok sevilen tütünü çalınmasın diye şefin evinin çatısına bırakmak yeterliydi, çünkü kimse ona dokunmaya cesaret edemezdi.”¹

Dolayısıyla haklı olarak “böyle bir *tapu*'nun harika bir mülkiyet koruyucusu olduğu; sahibinin yokluğunda, olağan koşullarda en değerli eşyaların istendiği kadar *tapu*'ya güvenle emanet edilebileceği,” söylenir.² Şayet bir kişi ekini, evini, malzemelerini ya da herhangi bir şeyini korumak istiyorsa mallarını tabu haline getirmesi yeterlidir, o zaman malı güvende olacaktır. Bir şeyin tabu olduğunu göstermek için üstüne bir işaret konur. O yüzden, eğer biri

¹ W. Brown, *New Zealand and its Aborigines* (Londra, 1845), s. 12 vd.

² *Old New Zealand, Pakeha Maori* (Londra, 1884), s. 97.

ormanda bir ağaçtan kano yapmak istiyorsa, gövdesine bir demet ot bağlardı; bataklıkta bir bağ kamış almak istiyorsa, ortasına, tepesine bir demet ot bağlanmış bir sopa dikerdi; eğer evini içinde eşyalarıyla birlikte olduğu gibi bırakıp gidecek olsa kapıya bir parça kendir bağlar, böylece kimse o eve girmeye cesaret edemezdi.¹

Dolayısıyla, tabunun getirdiği sınırlamalar her ne kadar çoğu zaman can sıkıcı ve saçma olsa da ve bir bütün olarak sistem bazen Avrupalılarca aşağılayıcı bir batıl inanç olarak görülse de olguya biraz daha derin bakan gözlemciler doğru bir biçimde, tabunun hayali ama yine de güçlü yaptırımlarıyla dayattığı yasaların çoğu zaman yararlı olduğu sonucuna varmışlardı. “Yeni Zelandalılar,” der bir yazar, “*tapu*’ya benzer birtakım yasalar olmasaydı yönetilemezdi. Savaşçılar insanların buyruklarını hor görerek reddeden tanrıların sözde buyruklarına boyun eğiyorlardı, insanların kaba kuvvetle yönetilmesinden batıl inançlarla yönetilmesi daha iyidir.”² Yine, Maorileri iyi tanıyan deneyimli bir misyoner, “çoğu durumda *tapu*’nun yararlı bir şey olduğunu; toplumun durumu, yasaların bulunmaması ve halkın sert karakteri göz önüne alındığında, zorbalık yönetiminin yerine batıl inançların hakim olmasının hiç de fena bir alternatif olmadığını; ve örgütlü bir topluma en yakın yönetim biçiminin batıl inançlar olduğunu” söylemektedir.³

Tabu sistemi Polinezya’nın diğer taraflarında da avantaj ve dezavantajlarıyla, yarar ve zararlarıyla neredeyse aynıydı, ayrıca Yeni Zelanda’da olduğu gibi her yerde özel mülkiyet bağlarını öyle veya böyle güçlendirmekteydi. Aslında söz konusu kurumun belki de en açık etkisi budur. Markiz Adalarında tabunun rahiplere bildirilmiş tanrı iradelerinin dışavurumları olarak ilahi bir nitelik taşıdığı

¹ Rahip R. Taylor, *Te Ika A Maui, or New Zealand and its Inhabitants*, 2. Baskı (Londra, 1870), s. 167, 171.

² A. S. Thomson, *The Story of New Zealand* (Londra, 1859), i. 105.

³ Rahip R. Taylor, *a.g.e.* s. 172 vd.

söylenir; bu sıfatla zararlı aşırılıkları sınırlamakta, yağmaları önlemekte ve insanları birleştirmektedir. Özellikle de tabulaşan ya da ayrıcalıklı kılınan sınıfları toprak sahiplerine dönüştürmektedir; toprak sadece onlara ve onların mirasçılara aitti; sıradan halk el işçiliğiyle ya da balıkçılıkla geçinirdi. Tabu toprak sahiplerinin siperiydi; bir tür ilahi hakla onları sıradan halka göre lüks ve zenginlik noktasına taşıyan tek şey tabuydu; onların güvenliklerini sağlayan ve onları yoksul ve kıskanç komşuların tecavüzlerinden koruyan tek şey oydu. Bu gözlemleri alıntılıdığım yazar, “kuşkusuz,” der, “tabunun ilk görevi mülkiyeti bütün toplumun temeli haline getirmektir.”¹

Tabu Samoa’da da özel mülkiyete duyulan saygının güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktaydı. Uzun yıllar Samoalılarla birlikte yaşayan misyoner Dr. George Turner’ın tanıklığı da bunu doğrulamakta ve bu halkın gelenekleri hakkında değerli bilgiler vermektedir. Şöyle der Dr. Turner: “Samoa’da huzur ve düzenin korunmasında yardımcı olduğunu fark ettiğim ikinci şey *batıl korkulardı*. Şef ya da aile reisi herhangi bir hırsızlık ya da kayıp eşya vakasını araştırırken suçluyu bulamazlarsa herkese masum olduklarına dair yemin ettirirlerdi. Şüpheliler şeflerin önünde yemin ederken bir taşın üstüne, köyün tanrısını temsil eden bir avuç ot veya benzeri bir şey koyar ve ellerini bunun üstüne koyup ‘Burada toplanan şeflerimizin huzurunda elimi taşın üstüne koyuyorum. Eğer ben çaldıysam şuracıkta öleyim,’ diye yemin ederlerdi. Bu yaygın bir yemin şekliydi. *Otlar*, suçlu olması halinde bütün aile-

¹ Vincendon-Dumoulin ve C. Desgraz, *Iles Marquises ou Nouk-hiva* (Paris, 1843), s. 258-260. Markiz Adalarında tabu sisteminin ayrıntıları için bkz. G. H. Von Ivangsdorff, *Reise um die Welt* (Frankfurt, 1812), i. 114-119; Le P. Mathias G *** *Lettres sur les Isles Marquises* (Paris, 1843), s. 47 vd. Markiz Adalarında misyonerlik yapan bu son yazar, tabunun hem siyasi hem de dini bir kurum olduğunu belirterek, tabuyu din başlığı altında sınıflandırmayı tercih etmektedir, çünkü tabu tanrıların otoritesine dayanmakta olup bütün din sisteminin en yüksek yaptırımıydı.

sinin ölmesini ve mezarlarının üstünde ot bitmesini dileyen bir bedduayı temsil etmekteydi. Herkes yemin ettiği halde suçlu yine bulunamamışsa, o zaman şefler olayı köyün tanrısına havale eder ve suçlunun derhal yok edilmesini dilerlerdi. Ancak çoğu köylü hırsızları korkutmak ve hırsızlığı önlemek için şeflere başvurmak yerine kendi bireysel plan ve lanetlerini kullanmayı tercih ederdi. Bir adam tarlasına gittiğinde bir miktar Hindistan cevizinin ya da bir muz hevinginin çalındığını görürse, ayağa dikilir ve iki veya üç kez avazı çıktığı kadar 'Muzlarımı çalanın gözlerini ateş patlatsın! Hem onun hem de tanrısının gözlerini ateşler yaksın!' diye beddua ederdi. Bu beddua komşu tarlalarda yankılanır ve hırsız tır tır titretirdi. Bu tür beddualardan çok korkulurdu.... Fakat yine korkulan ve hırsızlığa, özellikle de tarlalardaki ve meyve bahçelerindeki hırsızlıklara karşı bir başka ve çok daha yaygın bir lanet sınıfı vardı ki o da sessiz hiyeroglif tabu ya da onların deyişiyle *tapui* (*tapooe*) idi. Bunun da çok çeşitli türleri vardı.”¹

Mülkiyetin korunması için kullanılan Samoa tabularından bazıları şöyleydi: 1. *Zargana tabusu*. Kişi ekmek ağacı meyvelerinin çalınmasını önlemek için hindistancevizi yapraklarını zargana şeklinde örer ve korumak istediği ağaca bunlardan bir veya birkaç tane asardı. Sıradan bir hırsız bu şekilde korunan bir ağaca dokunmaktan korkardı, çünkü bu ağacın meyvesini çalarsa, bir dahaki denize gidişinde bir zargananın kendisini ölümcül biçimde yaralayacağına inanırdı. 2. *Beyaz köpekbalığı tabusu*. Kişi hindistancevizi yapraklarını köpekbalığı şeklinde örer ve bir ağaca asardı. Bu hırsızın bir dahaki denize gidişinde bir köpekbalığı tarafından yeneceğini gösteren bir lanetti. 3. *Çapraz-çubuk tabusu*. Bu, ağaca yatay olarak asılmış bir çubuktan ibaretti. Ağaçtan meyve çalan kişinin ölene kadar yaralar içinde kalmasını isteyen bir beddua idi. 4. Çı-

¹ G. Turner, *Samoa* (Londra, 1884), s. 183-184.

ban tabusu. Bu birkaç istiridye kabuğunu toprağa gömüp, o noktaya üst tarafından bir insan başı şeklinde bağlanmış bir kamış demeti dikmek suretiyle yapıldı. Tabu sahibi bununla hırsıza bütün bedeninde çiban yaraları çıkması için beddua ettiğini göstermiş olurdu. Daha sonra hırsızın bedeninde şiş ve yaralar çıkacak olursa suçunu itiraf eder ve toprak sahibine armağanlar gönderir, toprak sahibi de karşılığında hem suçluyu bağışladığını göstermek hem de iyileşmesi için şifalı bitki gönderirdi. 5. *Gök gürültüsü tabusu*. Kişi hindistancevizi yapraklarını küçük bir kare şeklinde örerek ve bir ağaca asar, üstüne bir de yerel giysilerden kesilmiş beyaz şeritler takardı. Hırsız bu ağaca çıkacak olursa kendisini veya çocuklarını yıldırım çarpacağına ya da yıldırımın kendi ağaçlarına çarparak yakacağına inanırdı. Dr. Turner, sonuç olarak, “Bu birkaç örnekten, Samoa’nın dikkat çekici biçimde yaygın tabu inancının dışında kalmadığı; ve tabunun yaban bir halk arasında hak ve düzeninin korunmasında ne kadar önemli olduğu görülmektedir,” der.¹

Tonga’da hırsızlık veya benzeri bir suç işleyen kişinin tabuyu çiğnediği ve böyle insanların köpekbalıkları tarafından ısırılmaya özellikle yatkın olduğu düşünülür, hırsızlık yaptığından kuşkulanılan kişi köpek balıklarının yüzdüğü suya girmeye zorlanırdı; bunlar eğer köpek balıkları tarafından ısırılır veya yenirlerse suçluydular; yok eğer ısırılmazlarsa masumdular.²

Melanezya’da da bir tabu (*tambu*, *tapu*) sistemi vardır; “ilan ya da ima edilen bir lanetle engelleme” olarak tarif edilir ve yaptırım gücünü, bir tabu uygulayan şefin ya da başka birinin güçlü bir hayalet ya da ruhun (*tindalo*) desteğine sahip olduğu inancından alır. Eğer sıradan biri herhangi bir şeyi tabulaştıracak olursa, halk tabuyu çiğneye-

¹ G. Turner, *Samoa*, s. 185-188.

² W. Mariner, *An Account of the Natives of the Tonga Islands*, 2. Baskı (Londra, 1818), ii. 221.

nin hastalanıp hastalanmadığına bakardı; hastalanırsa, bu, tabuyu uygulayan kişinin güçlü bir hayalet tarafından desteklendiği anlamına gelir ve dolayısıyla ünlü olurdu. Her hayaletin, kendine özgü bir yaprak türü vardı, onun tabu işareti bu yaprak olurdu.¹ Yeni Britanya çiftliklerinde hindistancevizi ağaçları ve diğer varlıklar hırsızlara karşı, bunlara takılan tabu işaretleriyle korunur ve bu tabuyu çiğneyen kişinin hastalanacağı veya başına bir talihsizlik geleceği düşünülür. Bu hastalık veya talihsizliğin şekli tabunun mistik etkisinin somutlaştığı işarete ya da büyümlü malzemeye göre değişir. Bu amaçla kullanılan bir bitki hırsızın başının ağrmasına neden olurken; bir başkası bacaklarının şişmesine yol açar; bir başkası bacaklarını kırar; vs. Bir çite okunan basit bir büyümlü bile çitten çalı çalan kişinin başının şişmesine yol açtığına inanılır.² Fiji’de de tabu kurumu iktidarın sırrı ve zorba yönetimin gücüydü. Şaşılacak bir yaygınlık göstermekte olup irili ufaklı her şeyi etkilemekteydi. Bir tarafta kuluçkadaki civcivleri etkilerken, öteki tarafta bir krallığın enerjisini yönlendirebilmekteydi. Gelenek daha çok şeflerin lehine işler, onları fazla etkilemezken, başkalarını fazlasıyla etkilerdi. Şefler tabuyla etkinliklerini artırır, ihtiyaçlarını daha kolay karşılar ve astlarını daha rahat kontrol ederlerdi. Şefin tabuyu uygularken eski bir atasına dayanması yeterliydi. Sıradan insanlarsa yer elmalarıyla muzlarını kutsal bir alana koymak suretiyle sistemden yararlanırdı.³

Batıl inanca dayanan bir tabu sistemi de tabu sözcüğüne karşılık kimi yerlerde *pamali*, *pomali* veya *pemali*, kimi yerlerdeyse *poso*, *potu* veya *boboso* gibi sözcüklerin kullanıldığı Malay Takımadalarında yaygın olarak görülmektedir.⁴ Bu

¹ R. H. Codrington, *The Melanesians* (Oxford, 1891), s. 215 vd.

² R. Parkinson, *Im Bismarck-Archipel* (Leipsic, 1887), s. 144; *Dreissing Jahre in der Südsee* (Stuttgart, 1907), s. 193 vd.

³ Thomas Williams, *Fiji and the Fijians*, 2. Baskı (Londra, 1860), i. 234.

⁴ G. A. Wilken, *Handleiding voor de vergelijkende Volkenkunde van Nederlandsch Indie* (Leyden, 1893), s. 596-603; G. W. W. C. Baron van Hoevell,

geniş bölgede tabuyla birleşmiş batıl inanç aynı zamanda özel mülkiyet haklarını uygulamada da güçlü bir araç işlevi görmektedir. Timor Adasında “yaygın olarak görülen bir gelenek *pomali*’dir. *Pomali*, Pasifik adalarının ‘tabu’suyla tam olarak aynı şey olup aynı ölçüde saygı görmektedir. Yaygın olarak kullanılmakta olup, *pomali* işareti olarak bir bahçenin hemen dışına dikilen birkaç palmiye yaprağı bahçedeki ürünleri en az insan-tuzağı ve yaylı tüfek uyarıları ya da azgın bir köpek kadar etkili bir şekilde koruyacaktır.”¹ Tabu sözcüğü Amboyna’da *pamali*’dir. Meyve ağaçlarını ya da diğer mallarını hırsızlığa karşı korumak isteyen kişi bunu çeşitli şekillerde yapabilir. Örneğin bir çömleğin üstüne beyaz bir haç çizip çömleği meyve ağacına asabilir; o ağaçtan meyve çalan kişi cüzama yakalanır. Ya da ağacın altına bir fare tasviri bırakabilir; hırsızın burnunda ve kulaklarında sanki fare ısırması gibi izler oluşur. Yahut kuru hintirmiş yapraklarını örerek iki adet yuvarlak disk yapıp ağaca bağlayabilir; hırsız şişerek can verir.² Ceram’da da varlıkları hırsızlardan koruma yöntemi aynıdır. Örneğin kişi meyve ağacının dallarına domuz çenesi asar; ağaçtan meyve çalmaya kalkan kişi bir yaban domuzu tarafından parçalanır. Boynuna kırmızı yünden iplik bağlanmış bir timsah tasviri de aynı derecede etkilidir; hırsız bir timsah tarafından yenir. Ahşaptan bir yılan tasviri suçlunun bir sürüngen tarafından ısırılmasını sağlar. Boynuna kırmızı bir bant sarılmış bir kedi tasviri, ağaca kötü niyetle yaklaşanların midelerinde adete iç organları bir kedi tarafından tırmalanıyormuş gibi dayanılmaz acılara yol açar.³ Bir kırlangıç tasviri, hırsızın gözü kırlangıç tarafından oyuluyormuş gibi acıya neden olur. Bir parça dikenli dal ve kırmızı sünger taşı adeta bedenini

Ambon en meer bepaaldelijk de Oeliasers, (Dordrecht, 1875), s. 148-152.

¹ A. R. Wallace, *The Malay Archipelago*, 6. Baskı (Londra, 1877), s. 196.

² J. G. F. Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua* (Lahey, 1886), s. 61 vd.

³ J. G. F. Riedel, *a.g.e.*, s. 114 vd.

yırtıyormuş gibi ıstıraplara yol açarak bedenin kıpkırmızı olmasına ve bedende kısa süreli delikler açılmasına neden olur: Dağlama izi görünürde hiçbir neden olmadan hırsızın evinin yanmasına yol açar; vb.¹ Aynı şekilde, Ceram Laut Adalarında bir adam hindistancevizi ağaçlarını ya da sago palmiyelerini bunların diplerine tılsımlı eşyalar koyarak korur. Örneğin, hindistancevizi ağacının altına bir balık tasviri koyar ve "Büyükbaba balık, hindistancevizlerimi çalan kişinin midesini bulandır ve kustur," der. Buna göre suçlu mide ağrısıyla kıvranmaya başlar ve ağrı ancak hindistancevizlerinin sahibinin ağrıyan yere hurma suyu tükürüp suçlunun kulağına, "Büyükbaba balık, denize dön. Orada yüzebileceğin yeterince yer ve mercan kalası var," deyince geçer. Ya da minyatür bir tabut yaparak ağacın altına yerleştirir; hırsız da sanki bir tabuta kapatılmış gibi nefes darlığı ve boğulma hissi yaşamaya başlar. Bu adalarda meyve ağaçlarını ahlaksız komşuların tacizlerinden korumak üzere başka birçok yöntem daha bulunmaktadır. Hepsinde de mal sahibi ağacın dibine ya da dalına doğaüstü güçlerle donatılmış olduğunu düşündüğü tılsımlı bir nesne koyar ve varlıklarının korunması için ondan destek arar.²

Madagaskar'da *fady* olarak bilinen karmaşık bir tabu sistemi vardır.³ Bu sistem, başlangıçta mülkiyetin tamamen dine dayandığını ve eşya işaretlerinin tabu işaretleri olduğunu savunan A. van Gennep'in hazırladığı ayrıntılı bir monografide dikkatle incelenmiştir.⁴ Ancak eldeki verilere

¹ Van Schmidt, "Aanteekeningen nopens de zeden, gewoonten en gebruiken, benevens de vooroordeelen en bijgeloovigheden der bevolking van de eilanden Saparoea, Haroekoe, Noessa Laut, en van een gedeelte van de zuidkust van Ceram, in vroegeren en lateren tijd," *Tijdschrift voor Neerlands Indie*, (Batavia, 1843), s. 499-502.

² J. G. F. Riedel, *a.g.e.*, s. 167 vd.

³ H. F. Standing, "Malagasy *fady*," *The Antananarivo Annual and Madagascar Magazine*, cilt. ii (Antananarivo, 1896), s. 252-265 (*Reprint of the second Four Numbers*).

⁴ A. van Gennep, *a.g.e.* s. 183 vd.

göre Madagaskarlılar sistemi Polinezyalılar, Melanezyalılar ve Endonezyalılar kadar yaygın kullanmamaktadır. Madagaskarlıların da kendilerinden bir şey çalmaya cüret edenleri cüzam ve benzeri kötülüklerle cezalandırmak üzere tarlalara tılsımlı malzemeler yerleştirdiklerini duy-maktayız.¹ Yine bazı *fady* ya da tabu örneklerinin “son Madagaskarlı kuşağı arasında mülkiyet haklarıyla bağlan-tılı ahlak yasaları için ilginç bir temel oluşturduğu; genel olarak bütün hırsızlıkların *fady* olmayıp, belli hırsızlıkların *fady* olarak görüldüğü ve bunlara göre ceza uygulandığı; bu çerçevede yumurta çalan hırsızın cüzama yakalandığı; *landy* (yerli ipek) çalanın kör olduğu ya da başka bir sakat-lığa yakalandığı; yine, demir çalmanın karşılığının beden-sel bir ceza olduğu,” belirtilmektedir.² Madagaskarlılar çalınan eşyayı bulmak için Ramanandroany adı verilen bir tanrıya başvururdu. Mal sahibi çalınan eşyadan bir kalıntı alır ve bunu o tanrıya götürerek, “Ey Ramanandroany, malımı kim çaldıysa onu hemen öldür, gece yok et ve onu boğ; insanlar ondan nefret etsin; mal mülk sahibi hatta bir saman çöpü bile olamasın; bir tavuk gibi ancak bulduğuy-la yetinsin; gözleri kör olsun, dizleri şişsin, ey Ramanand-roany,” diye beddua ederdi. Hırsızın bu bedduadan etki-leneceği düşünülürdü.³

Dünyanın diğer birçok bölgesinde de özel mülkiyet hak-larını korumak üzere benzer batıl korkular kullanılmakta-dır. Konu, ahlaki düşüncelerin kaynağı ve gelişimi üzerine önemli bir çalışma gerçekleştiren Dr. Dward Westermarck tarafından da aynı şekilde ortaya konmaktadır.⁴ Burada

¹ A. van Gennep, *Tabou et Totémisme à Madagascar*, s. 184. Yazar bir bölü-mü (xi. s. 183-193) mülkiyet tabularına ayırmıştır.

² H. F. Standing, “Malagasy fady,” *Antananarivo Annual and Madagascar Magazine*, ii. (Antananarivo, 1896), s. 256.

³ W. Ellis, *History of Madagascar*, i. 414.

⁴ E. Westermarck, *The Origin and Development of Moral Ideas*, ii (Londra, 1908), s. 56-69. Uzun yıllar önce yayımlanan tabu üstüne bir makalede (*Encyclopedia Britannica*, 9. Baskı, xxiii. (1888), s. 15 vd.) tabu sisteminin

birçok örnekten sadece bazılarına değinebilirim. Seylan'da (Sri Lanka) bir kişi meyve ağaçlarını hırsızdan korumak istediği zaman bahçenin çevresine kimi garip figürler asar ve bunları şeytanlara adardı. Bundan sonra hiçbir yerli, meyvelere dokunmaya cesaret edemezdi; hatta mal sahibi bile büyü bir rahip tarafından bozulmadan meyvelere dokunamazdı; tabii rahip bu emeğinin karşılığı olarak meyvenin bir bölümünü alırdı.¹ Güney Amerika'da Cumana Yerlileri bahçelerinin etrafını tek bir yün iplikle çevirirdi; bahçeyi korumak için bu kadarı yeterliydi, çünkü bu ipi geçen kişinin yaşamını kaybedeceğine inanılırdı. Brezilya Jurileri bahçe çitlerindeki boşlukları benzer basit araçlarla kapatırlardı.² Batıl inanç Afrika'daki özel mülkiyet haklarının güçlü bir müttefikiydi. Örneğin Balonda yerlisi arı kovanını ormandaki yüksek ağaçlara yerleştirir ve bunları ağaç gövdelerinin etrafına bir tılsım veya "ot parçası" bağlayarak korurdu. Bu yeterli bir korumaydı. Livingstone, "Yerlilerin," der, "birbirinden bir şey çaldığı ender görülür, çünkü hepsi de belli otların hastalık ve ölüm yaydığına inanır; bu otların sadece birkaç kişi tarafından bilindiğini

yasa ve ahlak değerlerinin evriminde oynadığı role kısaca değinmiştim. Makaleden bir paragraf aktarabilirim: "Tabunun asıl karakteri toplumsal değil dini unsurunda aranmalıdır. Şeflerin ve rahiplerin hurs ve tutkularının yapay biçimde giderek daha fazla genişlettiği şey, bir yasa koyucunun yaratılması değil, animistik inançlardı. Ancak -zaman içinde kendi başlarına bir değer haline gelecek ve ilk başlarda tek destekleri olan batıl inancın desteğine artık ihtiyaç duymayacak kadar güçlenen- mülkiyet hakları ve evlilik bağının kutsallığı gibi kavramları teşvik ederek hurs ve tutkuya hizmet ederken, bir yandan da uygarlığa hizmet ediyordu. Çünkü gelişmiş toplumlarda dahi, salt duygu olarak kaldıkları ve bir deneyimin sonucu olmadıkları sürece ahlaki duyguların güçlerini büyük ölçüde ilk baştaki tabu sisteminden aldıklarına inanmakla hata yapmış olmayız. Dolayısıyla, yasa ve ahlakın altın kuralları tabuya dayanırken, bunlara esas oluşturan kök de yavaş yavaş modern toplumun hâlâ beslemekten hoşlandığı içi boş popüler batıl inanç kabuklarına dönüşür."

¹ R. Percival, *Account of the Island of Ceylon* (Londra, 1803), s. 198.

² C. F. Ph. V. Martius, *Zur Ethnographie Amerikas, zumal Brasiliens* (Leipsic, 1867), s. 86.

düşünmelerine karşın, en iyisinin bunlara dokunmamak olduğuna inanırlar. Bu ormanların karanlığı halkın batıl inançlarını güçlendirir. Halkın bu tür etkilerle karşılaşmadığı yerlerde aynı etkiyi şeflerin yaptığını, yani ürün çalınan bahçelere gerçek büyümlü ilaçlar yerleştirdiklerini ilan ettiklerini duydum.”¹

Britanya Doğu Afrikasının Nandilerinde kimse demirciden bir şey çalmaya cesaret edemez; çünkü buna kalkışırsa demirci ocağını ısıtıp ateşe üfleyerek hırsıza lanetler okuyunca hırsız ölür. Aynı şekilde çömlekçilik işinin kadınlar tarafından yapıldığı bu kabileden kimse bir çömlekçiden bir şey çalmaya cesaret edemez; çünkü çömlekçi malzemelerini pişirirken, “Çömlek gibi patla, evin kızıla dönsün,” diye lanet okur ve hırsız ölür.² Loango’da bir kişi kulübesinden uzun süre uzak kalacaksa, evin önüne kırık çömlek parçası ya da ona benzer bir döküntüden ibaret olan bir tılsım veya fetiş bırakarak korumaya alır; nitekim bize en cüretkâr hırsızın bile esrarengiz işaretlerle korunan böyle bir evin eşliğinden geçmeye cesaret edemeyeceği söylenmiştir.³ Gine sahilinde fetişler bazen belli hırsızlık vakalarının faillerini bulmak ve cezalandırmak için kullanılmaktadır; burada yalnızca hırsız değil, onu bilip de haber vermeyen kişi de fetişle cezalandırılırdı. Böyle bir fetiş kullanılacağı zaman, fetiş çiğneyen herkesin aynı şeye maruz kalacağı konusunda bütün topluluk uyarılır. Örneğin, koyun hırsızlığını önlemek için bir fetiş kullanılır ve topluluk her zamanki gibi uyarılır. Kısa bir süre sonra yasayı bilmeyen bir köle bir koyun çalar ve bunu bir arkadaşıyla paylaşmak ister. Daha önce arkadaşı da onunla benzer şeyler paylaşmıştır ama şimdi onun içindeki korku çok güçlüdür; hırsızı

¹ David Livingstone, *Missionary Travels and Researches in South Africa* (Londra, 1857), s. 285.

² A. C. Hollis, *The Nandi, their Language and Folk-lore* (Oxford, 1909), s. 36, 37.

³ Proyard, “History of Loango, Kakongo, and other Kingdoms in Africa,” *Voyages and Travels* (ed. Pinkerton), xvi. 595.

ihbar eder ve adalet önüne çıkarılan hırsız kısa bir süre sonra acılar içinde kıvranarak can verir. Civarda hiç kimse, hırsızın fetiş yüzünden öldüğünden kuşku duymaz.¹ Batı Afrika'daki Köle Sahilinin Ewe dilini konuşan kabilelerinde evler ve ev eşyaları, etkilerini tanrılardan alan tılsımlar (*vo-sesao*) tarafından korunur. Ormanın ücra yerlerindeki ürünler de genellikle dikkat çekecek biçimde uzun sopalara bağlanan bu tür tılsımların korumasına bırakılır; talana karşı bu şekilde korunan ürünler son derece güvendedir. Yine yol kenarlarında satılan yiyecek ve palmiye şarabı gibi malzemelerin başında bir tılsımdan başka koruma olmadığı görülür; satılan malzemenin üstüne konan birkaç deniz kabuğu o malzemenin fiyatını gösterir. Hiç kimse de fiyatını ödemediği yiyecek veya şaraba dokunmaya cesaret edemez; çünkü tanrının elinde olan bilinmeyen bir kötülüğün ona hırsızlığın bedelini ödetmesinden çekinir.² Benzer batıl inançlara Batı Antillerin siyahlarında da rastlanmaktadır; burada büyüye *obi*, büyücüye ise *obeah* büyücüsü denmektedir. Anlatılanlara göre en cesur siyahlar bile "bir kulübenin sazdan damına veya kapısına ya da bir muz ağacı dalına yağmacılara gözdağı vermek üzere asılmış dağınık bir çıkın, bir şişe ya da yumurta kabuğu gördüğünde tir tir titremektedir.... Kümes hayvanı veya domuzu çalınan bir siyah doğrudan *Obeah* büyücüsü olan adama veya kadına gider; çevreye *obi*'nin hırsızın peşine düştüğü haberi yayılır; korkunç haberi duyan hırsızın dehşete düşmüş olan hayal gücü çalışmaya başlar; artık geriye başka ve daha üstün bir *Obeah* büyücüsünün karşı büyülerinden başka bir çare kalmamıştır; ama daha üstün biri bulunamazsa ya da bulunduğu halde hırsız etkilendiğini düşünürse, yaklaşan felaketin dehşetiyle çökmeye başlar. En küçük bir baş veya karın, vb. ağrısı hissi, tesadüfi bir

¹ Rahip J. Leighton Wilson, *Western Africa* (Londra, 1856), s. 275 vd.

² Thomas Winterbottom, *An Account of the Native Africans in the Neighbourhood of Sierre Leone* (Londra, 1803), s. 261 vd.

kayıp yahut yara kuşkularını doğrulamaya yeter ve görünmez ve karşı konmaz bir varlığın kurbanı olduğuna inanmaya başlar. Uyku, iştah ve neşe kalmaz; gücü günden güne erir, huzursuz hayal gücü tekin olmayan güçlerin uğrak yeri haline gelir, her yanını umutsuzluk sarar; tek gıdası toprak ya da benzeri bir zararlı madde olur; bedeni ölümcül bir düşkünlük sürecine girer ve giderek mezara yaklaşır.”¹ Onu öldüren şey batıl inançtır.

Benzer örnekler çoğaltılabilir, ancak yukarıda anlatılan vakalar batıl inancın birçok halk arasında ve dünyanın birçok yerinde insanları hırsızlığa karşı caydırmada önemli bir araç olduğunu göstermeye yeter. Bu durumda ikinci önermem, yani batıl inancın belli ırklarda ve belli dönemlerde özel mülkiyete duyulan saygıyı güçlendirdiği ve dolayısıyla özel mülkiyetin korunmasına katkıda bulunduğu önermesi kanıtlanmış olmaktadır.

¹ Bryan Edwards, *History, Civil and Commercial, of the British West Indies*, 5. Baskı (Londra, 1819), ii. 107-111.

IV

Evlilik

Şimdi üçüncü önermeme, yani batıl inancın belli ırklarda ve belli dönemlerde evliliğe duyulan saygıyı güçlendirdiği ve dolayısıyla hem evliler hem de evli olmayanlar arasında cinsel ahlak kurallarının daha katı bir biçimde gözetilmesine katkıda bulunduğu önermesine geçiyorum. Aşağıda vereceğim örneklerle bunun doğruluğu kanıtlanmış olacaktı sanırım.

Burma Karenleri arasında “zina ya da gayrimeşru cinsel ilişkinin ekin hasadına büyük zarar verdiği düşünülmektedir. O nedenle, eğer bir köyde hasat bir iki yıl kötü gitmişse, altında bu türden gizli günahlar aranır ve gökyüzünün ve yeryüzünün Tanrısıyla toprağın onlara bu yüzden öfkeli olduğu söylenir; ve bütün köylüler bir araya gelerek öfkeyi yatıştırmaya çalışır.” Eğer zina veya gayrimeşru ilişki tespit edilirse “failler bir domuz alıp bunu öldürmek zorundadır. Kadın domuzun bir ayağını, erkek de ötekini alır, ellerindeki ayaklarla toprağı kazar ve domuzun kanını bu çukurların içine akıtırlar. Sonra toprağı elleriyle kazıp dua ederler: ‘Gökyüzünün ve yeryüzünün Tanrısı, dağların ve tepelerin Tanrısı, köyün bereketine zarar verdim. Benden nefret etme; bana merhamet et, bana acı. Şimdi dağları onaracağım, tepeleri, akarsuları ve toprakları iyileştireceğim. Artık köyümde kıtlık olmasın, emekler boşa gitmesin. Kıtlık ufka kadar yok olsun. Pirinç bol, hasat bereketli olsun. Meyveler bollaşsın. Hasat ille de kötü ola-

caksa, hiç değilse birazcık olsun.’ Kadın ve erkek bu şekilde dua ettikten sonra evlerine döner ve toprağı düzelttiklerini söylerler.”¹ Dolayısıyla, Karenlere göre zina ya da gayrimeşru ilişki, olaya karışanlarla onların ailelerinden başka hiç kimseyi ilgilendirmeyen ahlaki suçlar değildir: Toprağı kurutarak ve bereketini azaltarak doğanın dengesini maddi olarak etkilemişlerdir; bu, gıda ikmalini daha kaynaktan keserek bütün toplumun varlığını tehdit eden kamusal bir suçtur. Ancak bu suçun toprağı verdiğı maddi zarar, domuz kanı akıtmak suretiyle maddi olarak telafi edilebilir.

Bazı Assam kabileleri de ekin hasadıyla insan davranışları arasında benzer bir bağlantı kurarlar; çünkü hasat depolanmadığı sürece en küçük bir iradesizlik bütün hasadı yok eder.² Yine, Bengal’da Rajamahall yakınlarındaki tepelerde yaşayan halklar, açığı çıkmamış ve kefareti ödenmemiş olan zinanın köyde salgın hastalıklara ya da köylülerin kaplan veya benzeri yırtıcı hayvan saldırılarına hedef olmasına yol açtığını düşünürler. Zina yapan kadın bu kötülüklerin önüne geçmek için her şeyi itiraf eder. Sonra sevgilisi bir domuz alır, ikilinin günahlarını temizlemek ve ilahi öfkeyi yatıştırmak üzere domuzun kanı kadın ve erkeğin üstüne serpilir. Bir köy salgına ya da vahşi hayvan saldırısına maruz kaldığında, halk felaketin altında gizli bir ahlaksızlığın yattığına inanır ve suçluları bulup gerektiği şekilde cezalandırmak için tuhaf bir kehanet yöntemi-ne başvurur.³ Assam Kasileri, birtakım klanlara bölünmüş-tür; bir erkek kendi klanından bir kadınla evlenemez.

¹ Rahip F. Mason, D.D., “On Dwellings, Works of Art, Laws, etc., of the Karens,” *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, New Series, xxxvii. (1868) kısım ii. No. 3, s. 147 vd. Krş. A. R. McMahon, *The Karens of the Golden Chersonese* (Londra, 1876), s. 334 vd.

² T. C. Hodson, “The Genna amongst the Tribes of Assam,” *Journal of the Anthropological Institute*, xxxvi. (1906), s. 94.

³ Teğmen Themas Shaw, “On the Inhabitants of the Hills near Rajamahall,” *Asiatic Researches*, 4. Baskı, iv. (1807), s. 60-62.

Kendi klanından bir kadınla yaşayan erkeğin ensest ilişki kurduğu ve büyük felaketlere neden olduğu düşünülür; insanları yıldırım çarpar veya vahşi hayvan saldırısına uğrar, kadınlar loğusa yatağında hayatını kaybeder, vb. Suçlu çift klan üyeleri tarafından rahibe götürülür ve bir domuz ve bir keçi kurban etmeleri istenir; ardından klandan dışlanırlar, çünkü işledikleri suç bağışlanamaz bir suçtur.¹ Aynı şekilde, Annam Dağlarında yaşayan yaban bir kabile olan Orang Glailer gayrimeşru ilişkiye girenlerin kaplanlar tarafından yenerek cezalandırıldığına inanmaktadır. Eğer bir kız gayri meşru çocuk doğurursa ailesi domuz, kümes hayvanı eti ve şaraptan oluşan bir ziyafet vererek kızdırılan ruhları yatıştırmaya çalışır.²

Sumatra'daki Battalarda da benzer biçimde, evlilik dışı çocuk doğuran kadının alt sınıftan biriyle de olsa derhal evlendirilmesi gerekir; yoksa halk kaplan saldırılarına hedef olur ve tarlada bereket olmaz. Battalar ayrıca evli kadınların zina yapmasının kaplan, timsah ve diğer vahşi hayvan saldırılarını artırdığına inanır. Onlara göre süratle kefareti ödenmeyen ensest suçu bütün hasadı yok edecektir. Halkı etkileyen salgınlar ve diğer felaketler daima, geleneklerine ters düşen evlilik anlamında kullandıkları ensest ilişkiye bağlanır.³

Borneo kabilelerinde de benzer görüşlere rastlanır. Archdeacon Perham'ın anlattığına göre, Deniz Dyakları nazarında "*Petara*, evli olmayan kişiler arasında yaşanan ahlaksızlıkları sel felaketiyle cezalandırır. *Petara*, kurbanla

¹ Binbaşı P.R.T. Gurdon, *The Khasis* (Londra, 1907), s. 94, 123.

² E. Aymonier, "Notes sur l'Annam," *Excursions et reconnaissances*, x. No. 24 (Saygon, 1885), s. 308 vd.

³ J. B. Neumann, "Het Paneen Bila-stroomgebied op het eiland Sumatra," *Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijshundig Genootschap*, Tweede Serie, dl. İii, afdeeling, memmer uitgebreide artikelen, No. 3 (Amsterdam, 1886), s. 514 vd.; M. Joustra, "Het leven, de zeden en gewoonten der Bataks," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap*, xlvı. (1902), s. 411.

veya cezayla yatıştırılmak zorundadır. Zaman zaman çıkılan yağmur dualarının ardından aşırı yağmur yağması iki genç arasında yaşanan gayri meşru ilişkiye bağlanır. *Petara'*ya yakarılır, suçlular köyden sürülür ve kötü havanın bitmesi istenir. Uygun bir kurban sunana kadar zinacının ayak bastığı her yerin tanrılar tarafından lanetleneneğine inanılır.”¹ Yağmur aralıksız her gün yağıp tarlalardaki ekinleri çürütünce Dyaklar, birilerinin gizlice bedenini şehvetine kapıldığı sonucuna varır; yaşlılar kafa kafaya vererek ensest ve iki-eşlilik vakaları üstüne bir hükme varır ve eski Yahudilerin ahlaki suçların kefareti için koyun kanı kullanması gibi onlar da toprağı domuz kanıyla temizler. Kısa bir süre öncesine kadar ahlaksızlıklarıyla bütün köyü tehlikeye atan suçlular ölümle ya da en azından kölelikle cezalandırılmaktaydı. Bir Dyak kötü sonuçları topraktan uzak tutmak üzere önce *bergaput* denen özel bir tören düzenlemeden teyze veya amca çocuklarıyla evlenemez. Çift su kenarına gider, küçük bir testiye kişisel süs eşyalarını koyar ve bunu ırmağı bırakırdı; ya da testi yerine suya küçük bir balta veya tabak atarlardı, sonra kıyıda bir domuz kurban edilir ve kanı akıtılan gövde testinin ardından suya atılırdı. Çift daha sonra arkadaşları tarafından suya itilir ve birlikte yıkanmaları istenirdi. Son olarak, bir boğum bambu domuz kanıyla doldurulur, çift çevre köy ve bölgeleri dolaşarak toprağı kan serperdi. Ancak bundan sonra evlenebilirlerdi. Bize anlatıldığına göre bu bütün bölgenin selameti için, kuzenlerin evliliğı

¹ Rahip J. Perham, “Petara, or Sea Dyak Gods,” *Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society*, No. 8, Aralık 1881, s. 150; H. Ling Roth, *The Natives of Sarawak and British Borneo* (Londra, 1896), i. 180. Dyaklar tanrıyı *Petara* olarak adlandırmaktadır. Yaygın inanca göre birçok *petara* vardır, hatta her bireyin kendi *petara*’sı vardır. Sözcüğün Sanskritçe kökenli olduğu ve *Avatar*’la aynı anlama geldiğı, Dyakların *v* harfinin yerine *p* veya *b* harflerini kullandığı söylenmektedir. Bkz. Rahip J. Perham, *a.g.e.*, s. 133 vd.; H. Ling Roth, *Natives of Sarawak and British Borneo*, i. 168, vd.

yüzünden pirinç bereketi sönmesin diye yapılmaktadır.¹ Yine, Sarawak'taki Dyak kabilelerinden biri olan Sibuyau-
ların kızlarının namusu konusunda son derece hassas ol-
dukları, çünkü evli olmayan bir kızın çocuk doğurmasının,
suçlular yerine üyelerinin başına talihsizlikler açarak bü-
tün kabileyi cezalandıran yüce güçlere karşı bir saygısızlık
olduğu kabul edilir. O yüzden, böyle bir suç tespit edildi-
ğinde aşıklara para cezası kesip öfkeli güçleri yatıştırmak
ve bunun ardından gelebilecek hastalık veya diğer felaket-
leri önlemek için domuz kurban edilir. Ayrıca, dini kefare-
tin ödenmesinden önceki bir ay içinde meydana gelebile-
cek bir boğulma suretiyle ölüm ya da ciddi yaralanma
halinde çiftin ailelerine de ceza kesilir; çünkü bu talihsiz-
liklerden dolayı çiftin aileleri sorumlu tutulur. Ciddi ya da
ölümcül kazalar için uygulanan cezalar ağırdır; hafif yara-
lanmalar için daha hafif cezalar uygulanır. Aileler ceza
korkusuyla kızlarının davranışlarına son derece dikkat
ederler. Batang Lupa Nehri civarında yaşayan Dyaklar
arasında kızın bekareti bu kadar önemli değildir; ancak
saygın ailelerde evin kızı bir ahlaksızlık yaparsa bir domuz
kurban edilir ve günahı temizlemek için kanı kapılara ser-
pilir.² Borneo'nun Dağ Dyakları enestten nefret ederler ve
kuzenlerin dahi birbiriyle evlenmesine izin vermezler.
Baddat Dyakları 1846'da şeflerinden birinin kendi toru-
nuyla evlenerek köyün huzur ve düzenini bozduğu için
Hugh Low'a yakınmışlardı. O felaket olaydan sonra top-
raklarının tek bir aydınlık gün görmediğini; sürekli yağ-
mur ve karanlıkla boğuştuklarını, felaketin kaynağı kuru-
tulmadığı takdirde kabilenin yok olup gideceğini söyle-
mişlerdi. Yaşlı günahkârın unvanı elinden alınmış ama
evliliğinin sürmesine ses çıkarılmamıştı; birbirine yakış-

¹ H. Ling Roth, "Low's Natives of Borneo," *Journal of the Anthropological Institute*, xxi. (1892), s. 113 vd., 133.

² Spenser St. John, *Life in the Forests of the Far East*, 2. Baskı (Londra, 1863), i. 63 vd.

mayan bu çiftin aile içi kavgaları erdemli köylülere çok acı vermektedir.¹

Borneo'nun iç bölgelerinde yaşayan Bahau kabilesi zina-
nın, kıtlık ya da benzeri felaketlerle bütün kabileyi ziyaret
eden ruhlar tarafından cezalandırıldığına inanmaktadır.
Bu yüzden, kabilenin masum insanlarını bu tür kötü so-
nuçlardan korumak üzere iki suçlu önce bütün eşyalarıyla
birlikte nehrin ortasındaki bir kum adacığa bırakılarak
tecrit edilir, böylece ahlaki ya da daha doğrusu bedensel
mikrobun yayılması engellenir. Sonra domuzlar ve kümes
hayvanları kesilir ve rahibe bu kanı günahkâr çiftin mül-
küne sürerek orayı arındırır. Son olarak çift, yanlarına on
altı tane yumurta konup bir sala bindirilir ve akıntı boyun-
ca sürüklenirler. Çift kendilerini suya atıp kıyıya yüzebilir
ve kurtulabilir; ancak bu eski boğularak ölüm cezasının
hafifletilmiş bir şekli olabilir, çünkü normalde kabilenin
gençleri, sudan sıırıslıklam olmuş, utanç içindeki çifti mız-
rağı andıran bitki sapı yağmuruna tutarlar.² Bazı Dyak
kabilelerinin ensesti, çifti taş dolu sepetlerin içine koyup
nehre atmak suretiyle boğarak cezalandırdıkları bilinmek-
tedir. Bu kabileler ensesti, anne-babaların çocuklarıyla,
erkek kardeşlerin kız kardeşlerle, amca ve teyzelerin kız
veya erkek yeğenleriyle birlikte olması olarak anlamak-
taydı. Bölgede yaşayan bir Hollandalı birbiriyle evlenen
bir amcayla yeğenin hayatlarını güçlükle kurtarabilmiş;
çifti Borneo'un uzak bir bölgesine sürgüne göndermeye
kabileyi ikna etmişti.³ Borneo'nun iç kesimlerinde yaşayan
başka bir kabile olan Blu-u Kayanlar, evli olmayan bir çift
arasında yaşanan aşk macerasının ruhlar tarafından, ekin,
balık ve av kıtlığıyla cezalandırıldığına inanmaktadır. Do-
layısıyla suçluların bir domuz ve bir miktar pirinç kurban

¹ Hugh Low, *Sarawak* (Londra, 1848), s. 300 vd.

² A. W. Nieuwenhuis, *Quer durch Borneo* (Leyden, 1904-1907), i. 367.

³ M. T. H. Perelaer, *Ethnographische Beschrijving der Dajaks* (Zalt-Bommel, 1870), s. 59 vd.

ederek ruhların öfkesini yatıştırması gerekirdi.¹ Doğu Borneo'nun Pasir bölgesinde ensestin kıtlık, salgın hastalık ve her türden toprak felaketi getirdiğine inanılmaktadır.² Ceraam Adasında zinayla suçlanan bir adam köydeki her eve domuz ve tavuk kanı sürmek zorunda kalmıştır: Bu sayede köyün suç ve felaketlerden arınacağı varsayılmaktadır.³

Güney Celebes'in Macassar ve Bugineese kabilelerinde ensest en büyük suçtur; ama ille de suçlu çiftin kanının dökülmesi gerekmez, çünkü halk toprağın bu tip suçluların kanlarıyla kirlenmesi halinde nehirlerin kuruyacağını, balık sıkıntısı baş göstereceğini, ekin ve meyve hasadının düşeceğini, yenebilir meyvelerin azalacağını, sığırların ve atların hastalanacağını, iç huzursuzluk çıkacağını ve köyün büyük felaketlerle karşı karşıya kalacağını düşünür. Dolayısıyla suçlular kanları dökülmeden cezalandırılır: Genellikle bir çuvalın içine konarak denize atılırlar. Ancak sonsuzluğa yapılan bu yolculuk sırasında bir torba pirinç, tuz, kuru balık, hindistancevizi ve üç çiğnemelik tütünün de unutulmadığı gerekli malzemeleri de yanlarına alırlar.⁴ Artık Romalıların anne-baba katillerini çuvalın içine koyup denize atarken yanlarına niçin bir köpek, horoz, engerek ve bir maymun koyduklarını belki daha iyi anlayabiliriz. Muhtemelen İtalya topraklarını böyle bir zalimin kanıyla kirletmekten korkuyorlardı.⁵ Orta Celebeler'deki Tomori-

¹ A. W. Nieuwenhuis, *Quer durch Borneo*, ii. 99.

² A. H. F. J. Nusslein, "Beschrijving van het landschap Pasir," *Bijdragen tot de Taal-Land-en Volkenkunde van Nedenlandsch Indie*, lviii. (1905), s. 538.

³ A. Bastian, *Indonesien*, i. (Berlin, 1884), s. 144.

⁴ B. F. Matthes, "Over de ada's of gewoonten der Makassaren en Boegineezen," *Verslagen en Mededeelingin der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, Afdeeling Letterkunde, Derde Reeks, ii. (Amsterdam, 1885), s. 182.

⁵ *Digest*, xlviii. 9. 9, *Poena parricidii more majorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus deinde culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo et vipera et simia: deinde in mare profundum culleus jactatur*. Bkz. Valerius Maximus, i. 1. 13; Profesör J. E. B. Mayor'un Juvenal üstüne notu, viii. 214. Yukarıda ortaya atılan iddiayı doğru kabul edersek, suçlunun

lerde enestle suçlanan kişi boğularak öldürölür; toprağa hiç kanı bulaşmaz, çünkü bulaşacak olursa orada bir daha pirinç bitmez. Bu halklarda amcanın yeğeniyle birleşmesi enest kabul edilir, ancak kefareti bir armağanla ödenebilir. Bakır bir kabın üstüne kadına ya da erkeğe ait bir eşya konur; kurban edilen bir hayvanın, yani bir keçi veya kümes hayvanının kanı eşyanın üstüne damlatılır ve kap içindekilerle birlikte ırmakta süzölümeye bırakılır.¹ Orta Celebeler'deki bir başka kabile olan Tololakilerde kendilerini enestle lekeleyen kişiler bir sepetin içine kapatılıp boğulmak üzere suya atılır. Kanlarının toprağa damlamasına izin verilmez, çünkü bu toprağın bir daha ürün vermesini engeller.² Diğer bir büyük Doğu Hindistan adası olan Halmahera'daki Galelareeseler, yağmur aşırı yağdığında bir kız ve erkek kardeşin, baba ve kızının ya da kısaca çok yakın iki akrabanın gayrimeşru ilişkiye girdiğini, bu konudan herkesin haberdar edilmesi gerektiğini, çünkü yağmurun ancak o zaman duracağını söylerler. Ayrıca insanlar, şiddetli deprem ya da yanardağ patlaması gibi felaket niteliğindeki doğal olayların altında bu tür suçların yattığına inanırlar. Bu tür suçlamalara hedef olan kişiler Ternate'ye götürölür; daha önceleri bunların yolda boğulduğu ya da yolu sağ salim atlatmaları halinde yanardağın içine atılarak cezalandırıldıkları söylenir.³ Celebeler'in doğusundaki Banggai Takımadalarında depremler kötü ruhların gayrimeşru aşkı cezalandırması olarak görülür.⁴

kan dökmek suretiyle cezalandırılması (*virgis sanguineis verberatus*) ilk cezaya sonradan eklenen bir şey olmalıdır.

¹ A. C. Kruijt, "Eenige aantekeningen omtrent de Toboengkoe en de Tomori," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap*, xliv. (1900), s. 235.

² A. C. Kruijt, "Van Posso naar Mori," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap*, xliv. (1900), s. 162.

³ M. J. van Baarda, "Fabelen, Verhalen en Overleveringen der Galelareezen," *Bijdragen tot de Taal-Land-en Landen Volkenkunde van Nederlandsch Indie*, xlv. (1895) s. 514.

⁴ F. S. A. de Cleq, *Bidragen tot de Kennis der Residentie Ternate* (Leyden,

Afrika'nın bazı kesimlerinde de cinsel ahlaksızlıkların doğanın akışını bozduğuna, özellikle de toprağın ürünlerini kuruttuğuna inanılmaktadır; bu tür görüşler kıtada muhtemelen elimizdeki kanıtların gösterdiğinden çok daha yaygın olmalıdır. Nitekim Batı Afrika'daki Loango siyahıları, henüz reşit olmamış bir kızla ilişkiye giren bir erkeğin Tanrı tarafından kuraklık ve buna bağlı olarak açlıkla cezalandırıldığını; cezanın ancak günahkârların, üstlerine sıcak çakıl taşı ve kırık cam atan kral ile topluluğun önünde çıplak dans ederek kefaret ödemesiyle sona erdiğini düşünmektedir. Bu ülkede yağmurların Eylül ayında başlaması gerekmektedir, ancak 1898'de uzun bir kuraklık yaşanmış, Aralık ayının sonuna yaklaşılmına rağmen içi boş Hint mısır koçanlarının hışırdayan yaprakları güneşte kavrulmaya devam emiş, fasulyeler büzüşerek kararmış halde kırmızı toprağa serilmiş ve tatlı patates dallarındaki çiçekler uzun zaman önce solup kurumuştur. Halk yöneticilerini, dünyanın kadim güçlerine karşı görevlerini yerine getirmemekle suçlamaya başlamıştı; kutsal koruluklardaki rahipler kehanetlerde bulunmaya başlamış ve sonunda, gelenekleri ve Tanrı'nın ve köyün yasalarını çiğneyen kimliği belirsiz kişilerin yaptıkları ahlaksızlıklardan dolayı Tanrı'nın toprağa kızdığını keşfetmişlerdi. Artık güçten düşmüş olan yaşlı kral kaçmış, ancak onun odasında naip olarak görev yapan köle bölgenin şeflerine haber göndererek Tanrı'nın gazabına yol açan bazı kişiler olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine her şef kendi tebaasını toplayarak araştırma başlatmış ve sonunda üç kızın gelenekleri çiğnediği ortaya çıkmıştı, çünkü boya-evi denen yerden geçmeden, yani ergenlik dönemine girdiklerinin işareti olarak kırmızıya boyanıp bir süre eve kapanmadan önce hamile kalmışlardı. Halk öfkeye kapılarak kızları cezalandırmaya hatta öldürmeye çalışmıştı; olayı anlatan İngiliz yazar suçluların yöneticinin huzuruna çık-

rıldığı gün yağmur yağmaya başladığını görünce cezanın işe yaradığını düşünmüştü.¹ Totem klanlarına bölünmüş olan Loango Babililerinde bir erkek annesinin klanından bir kadınla evlenemez; Tanrının bu evlilik yasasının çiğnenmesini yağmur mevsiminde yağmur yağdırmayarak cezalandırdığına inanılır.² Cinsel suçun kuraklığa yol açtığı inanışına Britanya Doğu Afrikasının Nandilerinde de rastlanır; burada bir savaşçının hamile bir kızla evlenmesi halinde kızın “Dışlanma cezasına çarptırıldığı, çocuk doğup toprağa gömülene kadar hiçbir kız arkadaşının kendisiyle konuşmasına ya da ona bakmasına izin verilmediği; kızın ömrünün sonuna kadar aşağılandığı ve mısırı çürütbileceği gerekçesiyle asla tahıl ambarına bakmadığı” belirtilmektedir.³ Aynı şekilde Basutolarda da “lekelenen kişilerin mısırlara bakması engellenir. Hasadı eve taşıırken lekeli bir adamın yardımına ihtiyaç varsa, çuvallar doldurulurken belli bir mesafede bekletilir ve ancak çuvalların öküzlere yüklenmesine yardım etmek için yaklaşmasına izin verilir. Çuvallar eve yerleştirilir yerleştirilmez oradan uzaklaşır, mısırın, içinde saklandığı sepetlere dökülmesine hiçbir şekilde yardım edemez.”⁴ Lekeli kişinin mısıra dokunmasına izin vermeyen bozulmanın nasıl bir şey olduğundan söz edilmemekle birlikte, zinanın bu başlık altında görüldüğü sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü Basutolarda bir çocuk doğduktan sonra odunları birbirine sürtmek suretiyle evin içinde yeni ateş yakılır; ateşin de namuslu bir genç erkek tarafından yakılması gerekir; masumiyetini kaybeden bir kişinin bu işe soyunması halinde onu zamansız ölümün beklediğine inanılır.⁵

¹ Dapper, *Description de l’Afrique* (Amsterdam, 1686), s. 326; R. E. Dennett, *At the Back of the Black Man’s Mind* (Londra, 1906), s. 53, 67-71.

² R. E. Dennett, *a.g.e.*, s. 52.

³ A. C. Hollis, *The Nandi, their Language and Folk-lore* (Oxford, 1909), s. 76.

⁴ Rahip E. Casalis, *The Basutos* (Londra, 1861), s. 252.

⁵ Rahip E. Casalis, *The Basutos*, s. 267. Yazar bizlere (s. 255 vd.) “bu halkın gözünde, ölümün öncesinde veya sonrasında meydana gelen şeylerle

Bu örnekler, birçok yaban ırkta evlilik yasalarına aykırı davranmanın, topluluğun üzerine en büyük felaketleri çektiğine, özellikle de aşırı yağmur veya aşırı kuraklık yoluyla toprağın ürünlerini yok ettiğine inanıldığını göstermektedir. Benzer inanışların izlerine antik dönemlerin uygar ırklarında da rastlamak mümkündür. Örneğin Musevilerde Eyüp'ün, Tanrı'nın önünde masumluğunu nasıl da hırsıyla savunduğunu ve kendisinin zina yapmadığını haykırdığını okuyoruz; "Çünkü," der Eyüp, "bu utanç verici, yargılanması gereken bir suç olurdu: Yıkım diyarına dek yakan bir ateştir o, bütün ürünümü kökünden kavururdu."¹ Bu pasajda Eyüp'ün, tıpkı birçok yabanın hâlâ inandığı gibi, zinanın ürünlere zarar verdiğini doğruladığını görürüz. Böylesi bir yorum, Yaratılış'ta, İbrahim'in karısı Sare'nin bir firavunun sarayına götürülüşünün ve ondan sonra Tanrının firavunun ve hane halkının başına felaketler getirdiğinin, özellikle de firavunun karısının ve cariyelerinin rahimlerini kapatarak çocuk doğurmalarını engelleyişinin anlatıldığı iki öyküyle de doğrulanmaktadır. Tanrı ancak firavun günahını anlayıp itiraf ettikten ve İbrahim kendisinden firavunu bağışlamasını istedikten sonra firavunun kadınlarının tekrar doğurmasına izin vermişti.² Görünüşe göre bu öyküler zinanın, bilinmeden de yapılırsa felaket ve özellikle de kadınlarda kısırlık nedeni olduğunu ima etmektedir. Yine, Levililer'de cinsel suçların uzun uzun sıralanmasından sonra şunları okuyoruz:³ "Bu davranışların hiçbirisiyle kendinizi kirletmeyin: Çünkü önü-

birlikte en büyük kirlenme olduğunu; hastaların, ölüye dokunan veya onu gömenlerin ya da mezarı kazanların, mezarın üstünden yürüyenlerin ya da mezarın üstüne oturanların, ölenin yakın akrabalarının, katillerin, savaşta düşmanlarını öldüren savaşçıların kirli kabul edildiğini," söylemektedir. Bu tip kişilerin ekine dokunmasına izin verilmeyeceği aşikârdır.

¹ Eyüp xxxi. 11 vd.

² Yaratılış xii. 10-20, xx. 1-18.

³ Levililer xviii. 24 vd.

nüzden kovacağım uluslar böyle kirlendiler: Onların yüzünden ülke bile kirlendi: Günahından ötürü ülkeyi cezalandırdım ve ülke, üzerinde yaşayan halkı kusuyor.” Bu paragraf bizzat toprağın bir daha üzerindeki insanları besleyemeyecek kadar cinsel suçlardan etkilendiğini ima etmektedir. Görünüşe göre eski Yunanlılar da ensestin mahvedici etkisi konusunda benzer görüşleri taşımaktaydı; çünkü Sophokles’e göre Thebai toprakları, akılsız bir şekilde babasını katlederek annesiyle evlenen Oedipus’un saltanatında kuraklık, veba, kadınlarda ve sığırlarda kısırlıktan kıvrınmaktaydı; halk ülkeyi terk etmiş, Delphoi kahini eski müreffeh günlere dönmenin tek yolunun günahkârı sürgün etmek olduğunu açıklamıştı.¹ Şairle dinleyicilerinin bu felaketleri kısmen Oedipus’a yüklenen baba katli suçlamasına bağladığına kuşku yoktur; ancak yaşanan kötülüğü esas olarak annesiyle yaşadığı ensest ilişkiye bağlamış olmaları muhtemeldir. İmparator Claudius’un saltanatında soylu bir Romalı, kız kardeşiyle ensest ilişki yaşamakla suçlanmıştı. Kendisi intihar etmiş, kız kardeşi sürgüne gönderilmiş, imparator da Kral Servius Tullius yasalarından gelen bazı eski ayinlerin düzenlenmesini ve rahiplerin kutsal Diana korusunda kefaret ödemesini emretmişti.² Diana genel olarak bereket tanrıçası olduğu ve özelde kadınlarda doğurganlığı simgelediği için,³ korudaki kefaret tıpkı diğer halklar gibi Romalıların da cinsel ahlaksızlığı hem dünyanın hem de rahmin bereketsizliğinin kaynağı olarak görmüş olabileceklerini göstermektedir. Eski bir İrlanda efsanesine göre, 3. yüzyılda Münster başta kuraklık olmak üzere çeşitli felaketler yaşamıştı. Konuyu araştıran soylular, felaketlerin kaynağının kralın kız kardeşiyle yaşadığı ensest ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştı. Soylular musibete son vermek için kraldan bu uğursuz

¹ Sophokles, *Kral Oedipus*, 22 vd., 95 vd.

² Tacitus, *Yıllıklar*, xii. 4 ve 8.

³ Bkz. benim çalışmam: *Lectures on the Early History of the Kingship* (Londra, 1905), s. 13 vd., 17.

birlikteliğin meyvesi olan iki oğlunu ateşe atarak küllerini bir akarsuya dökmesini istemişlerdi.¹

Sonuç olarak, ister evlilik içi ister evlilik dışı olsun cinsel aykırılıkların birçok halkın gözünde yalnızca olayın içindeki birkaç kişiyi ilgilendiren ahlaki bir suç olarak görül-meyip; gerek bir tür büyü etkisiyle doğrudan, gerek tanrı-ların öfkesini bu davranışları suç olarak görenlerin üzerine çekmek suretiyle dolaylı olarak, tehdidi altındaki bütün halkı ilgilendirdiğine inanılmaktadır. Ayrıca bu aykırılık-ların, ürünleri yok etmek ve dolayısıyla gıda sıkıntısı ya-ratmak suretiyle toplumun varlığını doğrudan tehdit ettiği düşünölmektedir. Bu tür batıl inançların hakim olduğu yerlerde kamuoyunun ve kamu adaletinin cinsel suçları çoğu uygar ölkede olduğu gibi suç olmaktan çok bireysel günahkârın belki öteki hayatta ebedi refahını etkileyebile-cek ama bir bütün olarak masum topluluğun dünyevi re-fahına hiçbir zarar vermeyecek bir kabahat olarak gören halklardan çok daha şiddetli cezalandıracağı açıktır. Diğer taraftan, ensestin, zinanın ve gayrimeşru cinsel ilişkinin toplum tarafından sert bir şekilde cezalandırıldığı yerde, doğal olarak böyle bir cezalandırmanın altında batıl inanç-ların yattığı sonucuna varabiliriz; başka bir deyişle, bir kabile veya ulusun bu tür ihlalleri zarar gören taraflara bırakmayıp bizzat ve olağanüstü sertlikle cezalandırdığı yerlerde bu tutumun temelinde, bu tür suçların doğanın dengesini bozarak bütün halkı tehlikeye atacağı, dolayısı-y-la halkın suçluları etkin bir şekilde zararsız hale getirmek ve gerekirse yok etmek suretiyle kendilerini koruyabilece-ği inancı yatmaktadır. Bu, örneğin Hint Manu Yasalarının zina yapan kadını niçin herkesin gözleri önünde köpeklere yedirmeyi ve erkeği de kor halindeki bir demir yataкта kızartarak öldürmeyi öngördüğünü;² niçin Babil'deki

¹ G. Keating, *History of Ireland*, İng. çev. J. O'Mahony (New York, 1857), s. 337 vd.; P. W. Joyce, *Social History of Ancient Ireland* (Londra, 1903), ii. 512 vd.

² *Laws of Manu*, viii. 371 vd., İng. çev. G. Bühler, s. 318 vd. (*Sacred Books of*

Hammurabi Yasalarının zina yapan bir çifti boğarak öldürüp nehre atma cezasına çarptırdığını; niçin aynı yasanın anneyle ensest ilişkiyi her iki suçluyu da yakmak suretiyle cezalandırdığını;¹ niçin Musa Yasasının zina yapan kadınla aşığını ölüme mahkum ettiğini;² ve niçin Saksonlarda kocasının onuruna leke süren ya da zina yapan kadının Aziz Boniface gününe kadar kendisini asmaya zorlandığını, yakıldığını ve aşığının da alevlerin üstünde asıldığını, yahut kırbaçlandığını veya köyün bütün kadınları tarafından ölene kadar bıçakla doğrandığını açıklayabilir.³ Britanya Doğu Afrikasının Nandilerinde “ensest, üvey anneyle, üvey kızla, kuzenle ya da başka bir yakın akrabayla cinsel ilişkiye girme *injoket* denen bir yöntemle cezalandırılır. Kalabalık suçlunun evinin önünde toplanır, suçlu sürüklenerek dışarı çıkartılır ve ceza, genç, yaşlı, hepsi soyunan kadınlar tarafından infaz edilir. Erkek kırbaçlanır, evi ve ekinleri yok edilir ve hasadının bir kısmına el konur.”⁴ Bagandalarda zinanın cezası kesinlikle ölümdür: Suçlular önce korkunç işkencelerden geçirilerek suçlarını itiraf etmeleri sağlanır ve ardından öldürülürler.⁵ Eski bir yazar, “Hotantolar,” der, “birinci ve ikinci derece kuzenler arasında evliliğe izin vermez. Hotantoların geleneksel yasaları, kan olarak bu kadar birbirine yakın olan kadın ve erkeğin evlenmeleri veya gayrimeşru ilişkiye girmeleri halinde sopalarla dövülerek öldürülmelerini emreder. Bu yasanın ezelden beri var olduğunu söylerler; kişi suçlu bulunduğu takdirde, zengin veya yoksul ya da birinin akrabası olup

the East, cilt xxv.). Krş. Gautama, xxiii. 14 vd., İng. çev. G. Bühler, s. 285 (*Sacred Books of the East*, cilt. ii).

¹ *Code of Hammubari*, s. 129, 157, C. H. W. Johns, *Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters* (Edinburgh, 1904), s. 54, 56.

² Deuteronomy xxii. 22.

³ H. H. Milman, *History of Latin Christianity*, ii. 54.

⁴ A. C. Hollis, *The Nandi, their Language and Folk-lore* (Oxford, 1909), s. 76.

⁵ Rahip. J. Roscoe, “Further Notes on the Manners and Customs of the Baganda,” *Journal of the Anthropological Institute*, xxxii. (1902), s. 39.

olmamasına bakılmaksızın cezası derhal infaz edilir.”¹ Şayet topluluk sert cezanın sadece birkaç bireyin çıkarını değil de kendi güvenliğini ilgilendirdiğine inanmamış olsaydı, bu ve benzeri durumlarda topluluğun cinsel suçlara bu kadar sert cezalar uygulayacağını düşünmek güçtür.

Erkek ve kadın arasındaki gayrimeşru ilişkilerin neden doğanın dengesini bozduğu ve özellikle de topraktan çıkan ürünlere zarar verdiği düşünülüyor, diye sorduğumuzda ancak tahmini bir kısmi cevap vermek mümkündür. Bu tür ilişkilerin, birkaç kişinin günahı için ayrımsız bütün topluluğu cezalandıran tanrıları kızdırdığını söylemek yeterli değildir. Çünkü tanrıların insanın hayal gücünün ürünleri olduğunu akıldan çıkarmamamız gerekir; tanrıların insan gibi davrandığı düşünülmemekte ve onlara sadece kendisinin yansıması olan beğeni ve fikirler yakıştırılmaktadır. Dolayısıyla bir şeyin Tanrı öyle istediği için günah olduğunu söylemek, sadece araştırmayı bir adım geri itip başka bir soruyu sormak demektir: Tanrı’nın niçin bu tür eylemleri sevmediği ve cezalandırdığı düşünülmemektedir? Niçin yabanlara özgü bu kadar çok tanrının zinayı, gayrimeşru ilişkiyi ve ensesti yasaklayarak şiddetle tepki verdiğinin cevabını belki, yabanların insan türüyle hayvan ve bitkilerin üremesi arasında paralellik kurmasında bulmak mümkündür. Bu tümüyle fantastik bir paralellik değildir, aksine gerçek ve hayati bir paralellik söz konusudur; ancak ilkel halklar bunu gıda üretimini artırmaya uygulayarak yanlış bir şekilde genişletmişlerdir. Aslında belli cinsel davranışlar sergileyerek ya da belli davranışlardan kaçınarak, hayvan ve bitkilerin çoğalmasını artıracaklarını hayal etmişlerdir.² Bütün bu davranış ve sakın-

¹ Peter Kolben, *The Present State of the Cape of Good Hope* (Londra, 1738), i. 157. Cinsel suçlarda ölüm cezası ve benzer sert cezalar için bkz. E. Westermarck, *The Origin and Development of Moral Ideas*, ii. (Londra, 1908), s. 366 vd., 425 vd.

² Bitki üretimini bu şekilde artırma örnekleri için bkz. *The Golden Bough*,

maların tamamen batıl inanca dayandığı ve istenen sonucu kesinlikle vermediği açıktır. Bunlar dinle değil büyüyle ilgili şeylerdir; yani istenen sonuca tanrılara yakararak değil, doğal güçleri belli yanlış fiziksel nedensellik fikirlerine göre manipüle etmek suretiyle ulaşırlar. Yabanların hayvan ve bitkileri çoğaltmaya çalışmasının temelinde büyüyle taklit etme ve tesir altına alma ilkesi yatmaktadır: Aynısını kendi aralarında uygulamak ya da taklit etmek suretiyle doğadaki üreme sürecine yardımcı olacaklarını düşünmektedirler. Toplumun evriminde doğal süreci büyü ayinleri aracılığıyla doğrudan kontrol etme çabaları, aynı süreci tanrıların gösteriş ve açgözlülüklerine, iyi niyet ve merhametlerine başvurmak suretiyle dolaylı yoldan kontrol etme çabalarını geride bırakmış görünmektedir; kısaca büyü dinden daha eski görünmektedir.¹ Birçok ırkta katışıksız büyü yani dinin etkisinde kalmamış büyü çağının uzak bir geçmişe ait olduğu, tıpkı maymuna benzeyen atalarımızda olduğu gibi hakkında ancak yorumla bilgi sahibi olunabileceği; neredeyse tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde büyüyle dine yan yana rastlanabile-

2. Baskı, ii. 204 vd. Hayvanların çoğalmasını hızlandırmaya dair örnekler daha az görünmektedir. Bununla ilgili örnekler için bkz. George Catlin, *O-Kee-Pa, A Religious Ceremony and other Customs of the Mandans* (Londra, 1867), Folium Reservatum, s. i-iii. (bufaloların çoğalması); *History of the Expedition under the Command of Captains Lewis and Clark to the Sources of the Missouri* (Londra, 1905), i. 209 vd. (bufaloların çoğaltılması ya da çekiciliği); Maximilian Prinz zu Wied, *Reise in das inere Nord-America* (Coblenz, 1839-1841), ii. 181, 263-267 (bufaloların çoğalması veya çekiciliği); *Reports of the Cambridge Anthropological Expedition to Torres Straits*, v. (1904), s. 271 (kaplumbağaların çoğalması); J. Roscoe, "Further Notes on the Manners and Customs of the Baganda," *Journal of the Anthropological Institute*, xxxii. (1902) s. 53 (yenilebilir yeşil keçiboynuzunun çoğaltılması); S. Gason, *Journal of the Anthropological Institute*, xxiv. (1895), s. 174 (yenilebilir farelerin çoğaltılması); a.g.e. "The Dieyerie Tribe," *Native Tribes of South Australia* (Adelaide, 1879), 280 (köpeklerin ve yılanların çoğaltılması).

¹ Neden böyle düşündüğümü başka bir yerde açıklamıştım (*The Golden Bough*, 2. Baskı, i. 69 vd.).

ceği, bunların bir dönem müttefik, başka bir dönem düşman olduğu, bir birbirlerinin ekmeğine yağ sürdükleri, bir birbirlerini lanetleyip yok etmeye çalıştıkları doğrudur. Düşük zekâlar gizli de olsa genel olarak büyüye yakın dururken yüksek zekâlar büyüünün iddialarına kulak asmak yerine dine yönelirler. Temelde tamamen büyüyle ilgili olan inanç ve ayinler zaman içinde dini bir karaktere bürünmüştür; düşüncenin ilerlemesine paralel olarak değişimler göstermiş, yararlı veya yararsız, iyi veya kötü tanrılar ve ruhlar gibi terimlere dönüşmüşlerdir. Her ne kadar kanıtlayamamak da bu türden bir değişimin cinsel ahlak konusunda birçok ırkı etkilediği sonucuna varabiliriz. Benzetmeyi çok ileri taşıyacak olursak, belki de daha önceki bir zaman diliminde, insan cinsleri arasında herhangi bir nedenle doğru ve doğal kabul ettikleri ilişkilerin, hayvan ve bitkilerin çoğalmasını teşvik etme eğilimi gösterdiğine ve dolayısıyla topluluğun gıda kaynaklarını garanti altına aldığına inanıyorlardı; buna karşılık, insan cinsleri arasındaki herhangi bir nedenle yanlış ya da doğa dışı kabul ettikleri ilişkilerin de hayvan ve bitkilerin çoğalmasını engellediğine ve kösteklediğine ve dolayısıyla topluluğun gıda kaynaklarını sıkıntıya soktuğuna inanmaktaydılar. Böyle bir inancın, bütün yaban kabilelerde olmasa da, kadın ve erkekler arasında yanlış kabul edilen ilişkilerin ciddi bir şekilde yasaklanmasını teşvik edeceği; ve cinsel kuralsızlıklara niçin derin bir dehşet ve nefretle bakıldığını açıklayacağı aşîkârdır. Çünkü insan cinsleri arasındaki kuraldışı ilişkiler hayvan ve bitkilerin çoğalmasını engellemekte, gıda ikmalini kökünden keserek kabilenin varlığına ölümcül bir darbe vurmaktadır. O nedenle, bu tür batıl inançların hakim olduğu ve cinsel ahlaksızlıkla bu inancın varlığının tehlikeye atıldığına inanılan yerlerde, toplumun suçlulara vahşice yüklenmesinde, onları dövmesinde, yakmasında, boğmasında ve kendini böyle tehlikeli bir zehirden uzak tutmak için bir şekilde yok etmesinde şaşılacak bir yan yoktur. Bilginin ilerlemesiyle birlikte

insan, cinsler arasındaki ilişkinin bitki ve hayvanların çoğalmasını olumsuz etkilediğini düşünmekle hata yaptığını anlamış olmasına karşın, artık alışkanlık haline gelen, bazı cinsel ilişkilerin kötü olduğu şeklindeki eski düşüncüyü zihinlerden atmak, bu düşüncenin temelindeki akıl yürütme biçiminin yanlış olduğunu bildikleri halde mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla eski kuram çökse bile eski uygulama sürecektir: Eski cinsel ahlak kurallarına uyulmaya devam edilecektir, ancak bu kurallar toplumdan saygı göreceks eğer, yeni bir kuramsal temele oturtulmaları gerekecektir. Düşüncenin genel ilerlemesine paralel olarak bu temel din tarafından sağlanmıştır. Hayvan ve bitkilerin doğal üremesini engellediğine ve dolayısıyla gıda ihtiyacının karşılanmasını baltaladığına inanıldığı için bir zamanlar yanlış ve doğaya aykırı kabul edilen cinsel ilişkiler şimdi de tanrıları veya ruhları kızdırdığı düşünüldüğü için lanetlenenecektir. Dolayısıyla, kuramsal temelinin büyüden dine kaymasına rağmen ahlaki uygulama değişmeyecektir. Karenlerin, Dyakların ve öteki yabanların bu tuhaf cinsel ahlak dışılık anlayışlarına ve ele almakta olduğumuz sonuçlarına bu veya buna benzer bir şekilde ulaştıklarını düşünebiliriz. Ancak ele aldığımız konunun doğası nedeniyle, çizdiğimiz ahlak kuramı tamamıyla varsayımsal olup kanıtlanması mümkün değildir.

Bununla birlikte, bir an için söz konusu yabanların bugünkü cinsel ahlak dışılık anlayışına anlattığım şekilde ulaştığını kabul edecek olursak, o zaman akla şu soru gelmektedir: Cinsler arasındaki bazı ilişkileri ilk nasıl ahlak dışı kabul ettiler? Çünkü böyle bir ahlak dışılığın doğal durumla çeliştiği anlayışı ikincil ve tali olmalıdır: Halklar vardıkları sonucu yanlış bir benzetmeyle doğaya da uygulamadan önce, birbirinden bağımsız olarak erkek ve kadın arasındaki belli ilişkilerin yanlış ve zararlı olduğu sonucuna varmış olmalıdır. Bu soru bizleri toplum tarihinin en derin ve en karanlık sorunuyla, uygar toplumlarda hâlâ evliliği ve cinsler arası ilişkileri düzenleyen yasaların kay-

nağı sorunuyla karşı karşıya getirir; zira bu konularda kabul ettiğimiz yasalar genel olarak yabancılar tarafından da kabul edilmektedir, şu farkla ki, birçok yabancı kabilede cinsel yasaklar çok daha fazla, bu yasakları çiğneme korkusu çok daha derin ve yasakları çiğneyenlere uygulanan cezalar bizlerdekinden çok daha serttir. Sorun sıkça eleştirilmekle birlikte çözülememiştir. Doğa adını verdiğimiz gizemin birçok şeyi gibi, muhtemelen sonsuza kadar da çözülemeyecektir. Her halükârda, bu kadar karmaşık ve derin bir konuya girmenin yeri burası değildir. Ben tekrar kendi konumuza döneceğim.

Yabancılar göre cinsel ahlaksızlık sadece ürünleri çürüterek, depreme yol açarak, yanardağları püskürterek, vb. doğanın dengesini dolaylı veya dolaysız şekilde bozmakla kalmamakta: Suçluların kendileri, onların çocukları ya da masum yakınları da işlenen günahın bedelini ödemektedir. Nitekim Orta Afrika'daki Bagandalar, kocasından hamile kalan bir kadının zina yapması halinde, ya loğusa yatağında öleceğine ya da çıldırarak kendini veya çocuğunu öldürmeye kalkacağına inanmaktadırlar. Ayrıca çocuk doğmasıyla isim verilmesi arasındaki zamanda koca veya karı birbirine ihanet ederse, şifacı tarafından düzenlenecek bir büyü ayiniyle kurtarılmadığı takdirde çocuklarının öleceği düşünülür. Loğusa yatağında ölüm bu halk arasında kadının zinadan suçlu olduğunun kesin bir kanıtı olarak görüldüğü için, eşini bu şekilde kaybeden koca, eşini ihmal ederek başka bir erkeğe gitmesine ve dolayısıyla işlediği günahtan dolayı ölümcül sonuçlara katlanmasına neden olduğu için karısının ailesi tarafından cezalandırılır.¹ Yine bazı yabancı kabilelerde, bir eşin sadakatsizliğinin kocasının av yakalamasına engel olduğu ve hatta bizzat kendisinin vahşi hayvanlara av olmasına neden olduğu inanışı vardır. Wagogolarda ve Doğu Afrika'nın öteki

¹ Rahip J. Roscoe, "Bagandaların Davranış ve Gelenekleri Üstüne Ayrıntılı Notlar," *Journal of the Anthropological Institute*, xxxii (1902), s. 39.

halklarında, Bolivya'daki Moxos Kızılderililerinde ve Aleutyalı su samuru avcılarında bu inanışa rastlanmaktadır. Bu tür durumlarda av peşinde koşarken kazara yere düşen koca bunu karısının evde yaptığı kötü bir şeye bağlar; öfkeyle geri döner ve işi kuşkularının hedefi olan masum eşinin kanunu dökmeye kadar vardırır.¹ Meksika'daki Hui-col Kızılderilileri kutsal kabul ettikleri bir kaktüsü bulmak üzere yolculuğa çıktığında evdeki eşleri kesinlikle lekenmemek zorundadır; yoksa hastalanacaklarına ve erkeğin yolculuğunun başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olacaklarına inanılır.² Madagaskar üstüne bir yazı kaleme alan eski bir yazar, Madagaskar kadınlarının seks düşkünü olmalarına karşın, savaş zamanında işlenebilecek bir sadakatsizliğin eşin yaralanmasına veya ölmesine yol açacağına inandıkları için kocaları savaşa gittiğinde maceraya girmediklerini yazmaktadır.³ Keşke Kral Davud da buna inansaydı, o zaman iki suç yerine tek bir suç işlemiş olur ve yaralı kocayı çarpışmanın ön cephesine sürmek gibi Makyavelci bir emir vermezdi.⁴ Zulular önce belli bazı bitkileri yemeden kocasının eşyalarına dokunan sadakatsiz bir eşin kocasının öksürük krizine yakalanarak can vereceğine inanırlar. Ayrıca Zululara göre "hasta bir erkeğin karısıyla gayrimeşru ilişkiye giren bir adamın hasta odası-

¹ P. Reichard, *Deutsch Ostafrika* (Leipzig, 1892), s. 427; H. Cole, "Alman Doğu Afrikasındaki Wagogolar Tstüne Notlar," *Journal of the Anthropological Institute*, xxxii. (1902) s. 318 vd. ; A. D'Orbigny, *Voyage dans l'Afrique mtridionale*, iii. Kısım i. s. 226; J. Petroff, *Report on the Population, Industries, and Resources of Alaska*, s. 155.

² C. Lumholtz, *Unknown Mexico* (Londra, 1903), ii. 128 vd.

³ De Flacourt, *Histoire de la Grande Isle Madagascar* (Paris, 1658), s. 97 vd. Bkz. John Struys, *Voyages and Travels* (Londra, 1684), s. 22; Abbe Rochon, *Voyage to Madagascar and the East Indies*, Fransızcadan çevrilmiştir (Londra, 1792), s. 46 vd.

⁴ De Flacourt, *Histoire de la Grande Isle Madagascar* (Paris, 1658), s. 97 vd. Bkz. John Struys, *Voyages and Travels* (Londra, 1684), s. 22; Abbe Rochon, *Voyage to Madagascar and the East Indies*, Fransızcadan çevrilmiştir (Londra, 1792), s. 46 vd.

na girmesi yasaktır; hasta kişi bir kadınsa, onun kocasıyla zina yapan kadının hastayı ziyaret etmemesi gerekir. Şayet bu kurala uyulmazsa hasta bir anda soğuk terler boşaltarak ölür. Bu yasağın kadınların sadakatsizliğini ortaya çıkardığı ve dolayısıyla kadınların yakalanmaktan korktuğu düşünülmektedir.” Bir Caffre şefinin hastalığı sırasında, görünüşe göre benzer bir nedenle, kabile halkı şefin ölebileceği korkusuyla bu kurala sıkı sıkıya uymuştu. Bu kuralın çiğnenmesinin bir çeşit büyü yoluyla hasta şefin ölümüne yol açacağı düşünülmekteydi. Aynı şekilde, Kongo Krallığı’nda Chitomé adı verilen kutsal rahip ülke topraklarını dolaşırken tebaanın iffet kurallarına sıkı sıkıya uyması gerekirdi; böyle bir zamanda kuralı çiğneyen kişi acımasızca öldürülürdü. Dinlerinin lideri ve ortak babaları kabul ettikleri rahibin hayatının korunabilmesi için evrensel ahlakın korunması gerektiğine inanılırdı. Buna bağlı olarak, rahip yurtdışına çıktığı zaman, bir çığırkan aracılığıyla inançlı tebaasını yasayı hiçbir bahaneyle çiğnememesi için uyarırdı.¹ Batı Afrika’daki aynı bölgeden söz eden eski bir yazar “bu halk arasında evlilikte sadakatin çok önemli olduğunu; zinanın en büyük suç olarak görüldüğünü; genel inanışa göre kadınların sadakatsizlik etmesi halinde bunu kocalarına itiraf ederek verdikleri zarardan dolayı affedilmedikleri takdirde başlarına büyük felaketler geleceğine inandıklarını,” söylemektedir.² Yeni Britanya’nın Sulkalarında iffetsizlikten suçlu bulunan bekârların, hatalarını itiraf edip toplu bir ayinle saflıklarına yeniden kavuşmadıkları takdirde ölümcül bir şekilde zehirlenerek can verdiklerine inanılmaktadır. Böyle kişilerden uzak durulur: Kimse bunların elinden bir şey almaz: Anne babalar onları çocuklarına göstererek yanlarına yaklaşmamalarını tembihler. Bunların yaydığı düşünülen enfeksiyon

¹ J. B. Labat, *Relation historique de l’Ethiopie occidentale* (Paris, 1732), i. 259 vd.

² Proyard, “History of Loango, Kakongo, and other Kingdoms in Africa,” *Voyages and Travels* (ed. Pinkerton), xvi. 569.

fiziksel olmaktan çok ahlakidir; dans malzemeleri bunlardan özellikle uzak tutulur, çünkü bu kişilerin sadece varlığının bile malzemelerin boyasını bozacağına inanılır. Bu tehlikeli lekeyle lekelenen kişiler bundan ancak dilimlenmiş hindistancevizi ve zencefile karıştırılmış deniz suyu içip denize atılarak kurtulabilir. Sudan çıktıktan sonra, iffetsizlik yaptıkları sırada giydikleri üstlerindeki ıslak kıyafetleri çıkarıp atarlar. Bu anıma süreciyle hayatlarının kurtulduğuna, aksi halde iffetsizliklerinin hayatlarına mal olacağına inanırlar.¹

Bu örnekler ister zina, gayrimeşru ilişki şeklinde olsun, ister ensest şeklinde, cinsel ahlaksızlığın birçok ırkta, doğal ve kaçınılmaz olarak ve toplum müdahalesi olmaksızın, sadece suçlular üzerinde değil aynı zamanda toplum üzerinde ciddi sonuçlara yol açtığına, hatta gıda üretimini baltalamak suretiyle bütün halkın varlığını tehdit ettiğine inanıldığını göstermeye yeter. Bu inançların bütünüyle temelsiz olduğunu söylememe gerek yok; bu tür davranışlardan bu tür sonuçlar çıkmaz; özetle, söz konusu inançlar tamamen batıl inançtır. Ancak bu tür batıl inançların insanları zinadan, gayrimeşru ilişki ve ensestten uzak tutmada güçlü bir caydırıcı olduğuna da kuşku yoktur. Bu durumda üçüncü önermemi, yani batıl inancın belli ırklarda ve belli dönemlerde evliliğe duyulan saygıyı güçlendirdiği ve dolayısıyla hem evliler hem de bekârlar arasında cinsel ahlak kurallarına sıkı bir şekilde uyulmasına katkıda bulunduğu şeklindeki önermemi, kanıtlamış oluyorum.

¹ P. Rascher, M.S.C., "Die Sulka, ein Beitrag zur Ethnographie Neu Pommern," *Archiv für Anthropologie*, xxix. (1904), s. 211; R. Parkinson, *Dreissig Jahre in der Südsee* (Stuttgart, 1907), s. 179 vd. Doğu Hindistan'daki Buru adasında bazı erkeklerin, eşlerinin sadakatsizliği yüzünden öldüğüne inanılır; buna göre ölümün kaynağı zinarun kendisi olmaktan çok zinacının kötü büyüsidir. Bkz. J. H. W. van der Miesen, "Een en ander over Boeroe, inzonderheit wat betreft het distrikt Waisama, gelegen aan de Z.O. Kust," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap*, xlv. (1902), s. 451-454.

V

İnsan Yaşamına Saygı

Şimdi de dördüncü ve son önermeme, yani batıl inancın belli ırklarda ve belli dönemlerde insan yaşamına duyulan saygıyı güçlendirdiği ve dolayısıyla insan yaşamının korunmasına katkıda bulunduğu önermesine geçiyorum.

Bu olumlu etkiyi yaratan batıl inanç, hayalet korkusu, özellikle de öldürülen kişilerin hayaletlerine karşı duyulan korkudur. Hayalet korkusu yaygın bir korku olup, özellikle de yabanlar arasında çok yaygındır; bizlerde de tamamen kaybolduğu söylenemez. Tamamen kaybolmuş olsaydı eğer, kimi eğitimli toplumlar dükkânı kapatırdı. Ölü ya da diri, hayalet korkusu kesinlikle saf bir kutsama değildir. Aslında birazcık akıl yürütmeye hiçbir inancın, insanın ekonomik ve dolayısıyla toplumsal gelişimini ruhun ölümsüzlüğüne olan inanç kadar geciktirmediği söylenebilir; çünkü bu inanç, kuşaklar ve çağlar boyunca yaşayanların gerçek arzularının ölümlerin hayali arzularına feda edilmesine neden olmuştur. Bu inanç yüzünden boşa giden ya da yok olan yaşam ve mal mülk miktarı korkunç ve hesapsızdır. Ancak ben burada bir gelecek yaşam kuramından uygulamaya geçen yıkıcı ve elim sonuçlarla, ağza alınmayan aptallıklar, suçlar ve ıstıraplarla ilgilenmiyorum. Benim şu andaki işim kasvetli bir konunun daha neşeli bir boyutuyla, her ne kadar temelsiz de olsa, hayaletlerin, suretlerin ve kuruntuların katlaştırmış zorbaların ve umutsuzların göğüslerine saldırdığı dehşetle sınırlı bulun-

maktadır. Bu tür insanlar tutkularını ihtiyatlılığın gereklerine göre yansıtır düzenledikleri ölçüde, hayali bir öç korkusunun ya da kurbanın kızgın ruhuna karşı duyulan korkunun bu insanların uygunsuz dürtülerini frenlemek gibi hayırlı bir sonuca yol açacağı; tamamen seküler ceza korkusunu pekiştireceği ve sinirli ve kötü karakteri elini kana bulamadan önce bir kez daha düşünmeye iteceği açıktır. Bu o kadar açıktır ve hayalet korkusu o kadar kötüdür ki, gecenin bu geç saatinde muhtemelen bunların her ikisinin de doğal karşılanması gerekir. Ancak konuyu eksik bırakmamak ve bu batıl inanç türünün ne kadar yaygın olduğunu göstermek adına birkaç aydınlatıcı olgudan söz edeceğim. Bütün hayaletlerden korkulmakla birlikte, özellikle de öldürülen insanların hayaletlerinin katillerine korku saldığını göstermeye çalışacağım.

Eski Yunanlılar kısa bir süre önce öldürülen bir adamın ruhunun katiline kızgın olacağına ve başına dertler açacağına inanırlardı; bu yüzden kurbanı kasten öldürmemiş olan bir katilin bile bir yıl boyunca ülkesinden uzaklaşarak ölünün gazabının dinmesini beklemesi gerekirdi; ayrıca katil bir kurban kesilip arınma ayinleri yapılmadan geri dönmezdi. Eğer kurbanı bir yabancıysa, katilin hem ölünün hem de kendi ülkesinden uzak durması gerekirdi.¹ Anne katili Orestes efsanesi, Orestes'in gitti her yerde katlettiği annesinin hayaleti tarafından izlenerek çıldırma öyküsü eski Yunan kader anlayışını yansıtmaktadır.²

Ancak burada büyüünün etkisindeki katilin, kurbanın hayaletinin dehşetine kapılmakla kalmayıp, peşini bırakmayan öfke ve tehlikeli ruhlar nedeniyle bizzat kendisinin de bütün topluluğun korku ve nefret kaynağı olduğunu hatırlatmak gerekir. Atina Yasasının katili ülkeyi terk etmeye zorlaması, devletin katilden çok kendini korumak için

¹ Platon, *Yasalar*, ix. 8, s. 865 D - 866 A; Demosthenes, xxiii. s. 643 vd.

² Aeschylus, *Choephor*. 1021 vd., *Eumenides*, 85 vd.; Euripides, *Iphig. In Taur*. 940 vd.; Pausanias, ii. 31. 8, viii. 34. 1-4.

attığı bir adım olmalıdır. Nitekim yasanın hükümleri de bunu açıkça doğrulamaktadır. Zira ilk olarak, katilin sürgüne giderken önceden belirlenmiş bir yolu izlemesi gerekmektedir:¹ Ensesindeki öfkeli bir hayaletle ülkenin içinde rastgele dolaşması kesinlikle tehlikeli olurdu. İkinci olarak, sürgüne gönderilen katile başka bir suçlama yöneltilecek olursa, kendini savunması için Atina'ya dönmesine izin verilirdi, ama toprağa ayak basamazdı; bir gemiden konuşması gerekirdi, hatta bu sırada gemi demir dahi atmaz ya da karaya iskele vermezdi. Yargıçlar suçluyla kesinlikle temas etmez, kıyıda oturarak ya da ayakta durarak karar verirlerdi.² Bu kuralın amacı, Atina'ya demir veya iskele aracılığıyla dolaylı şekilde de olsa temas ederek, değiş yerindeyse bir çeşit elektrik şokuyla kavurmasın diye katili yalıtırmaktı; kuşkusuz Yunanlılar bunu, ölünün hayaletiyle yaşanan temas sonucu meydana gelen bir kavrulma olarak tarif edecekti. Aynı nedenle, böyle bir adam denizde yolculuk ederken gemisi batıp da suçu işlediği ülkenin karasına vurduğu takdirde, başka bir gemi gelip kendisini alana kadar kıyıda durmasına izin verilir ama hayaletin yaydığı enfeksiyonun etkili olmasını ve toprağa yayılmasını engellemek üzere bu süre boyunca ayaklarını suyun içinde tutması istenirdi.³ Yine aynı gerekçeyle, Arkadya'daki kavgacı Kynaitha halkı vahşice bir katliam gerçekleştirip Sparta'ya elçiler gönderdiği zaman, diğer Arkadya devletleri elçilerin topraklarında duraklamasına izin vermezdi; Mantinealılar elçilerin gitmesinden sonra kurbanlar kesip bunları bütün ülke topraklarında dolaştırmak suretiyle kendilerini ve eşyalarını arındırırdı.⁴ Yine,

¹ Demosthenes, xxiii. s. 643 vd.

² Demosthenes, xxiii, s. 645 vd.; Aristoteles, *Atina Anayasası*, 57; Pausanias, i. 28. 11; Pollux, viii. 120; Helladius, alıntıyı yapan Photius, *Bibliotheca*, s. 535 A, 28. satır vd., ed. I. Bekker.

³ Platon, *Yasalar*, ix. 8.

⁴ Polybius, iv. 17-21.

Atinalılar Argos'ta bir katliam yapıldığını haber alınca agoranın etrafında arındırıcı tedbirler almışlardı.¹

Bütün bu tedbirlerin altında, katilin peşine düşen ve katille birlikte bütün topluluğun tetikte olması gereken tehlikeli bir hayalet korkusunun yattığına kuşku yoktur. Bu uygulamalar Orestes efsanesinde de dile getirilmektedir; efsaneye göre Troezen halkı suçundan arınana, yani annesinin hayaletinden kurtulana kadar Orestes'i evlerine almamıştı.² Eski Yunan'da bir katil bir süt domuzunu kesip ellerini onun kanıyla yıkamak suretiyle arındırılırdı: Bu ayin yapılmadan katilin konuşmasına izin verilmezdi.³ Bengal'de Rajamahäl yakınlarındaki dağ kabilelerinde iki adam kavga eder ve kan dökülürse, kan döken taraf bir domuz veya bir kümes hayvanı kesme cezasına çarptırılır, "kesilen hayvanın kanı yaralanan kişiyi arındırmak ve bir şeytan tarafından ele geçirilmesini önlemek üzere üstüne serpilir."⁴ Bu durumda kan serpmeye işlemi açıkça kişinin bir ruh tarafından ele geçirilmesini önlemeye yöneliktir; tek farkla ki, burada tehlikede olan ve dolayısıyla arındırılması gereken taraf saldırgan değil kurbandır. Bu ve diğer yaban kabilelerde domuz kanının kişileri ve eşyaları cinsel suçların kirlerinden arındırmak için de serpiildiğini görmüştük.⁵ Batı Afrika'daki Kamerun siyahlarında kaza sonucu adam öldürmenin kefareti hayvan kanıyla ödenebilir. Ölen ve öldürülen tarafın akrabaları toplanır. Bir hayvan öldürülür ve kanı orada bulunanların yüzlerine ve göğüslerine sürülür. Böylece öldürülen tarafından gönlü-

¹ Plutarkhos, *Praecept. Ger. Reipub.* xvii. 9.

² Pausanias, ii. 31. 8.

³ Aeschylus, *Eumenides*, 280 vd., 448 vd.; a.g.e. Apollonius Rhodius, *Argonaut.* iv. 703-717, yorumcunun notlarıyla birlikte. Bu türden arındırma ayinleri Yunan sanatına da yansımıştır. Bkz. Pausanias ii. 31. 8 (cilt iii. 276 vd.) üstüne notum.

⁴ Teğmen Thomas Shaw, "The Inhabitants of the Hills near Rajamahäl," *Asiatic Researches*, 4. baskı, iv. (Londra, 1807), s. 78, bkz. s. 77.

⁵ Bkz. üstte, s. 46, 48, 49, 50.

nün alındığı ve suç için bir cezalandırmaya gerek kalmadığı düşünülür.¹ Car Nicobar'da şeytanlar tarafından ele geçirilen bir adam ancak bütün bedeninin domuz kanıyla ovulup yapraklarla vurulmasından sonra şeytanlardan arınabilir. Böylece şeytanların tıpkı sinekler gibi adamın bedeninden yaprağa uçtuğu varsayılır ve sonra da yapraklar katlanıp özel bir iple sıkıca bağlanır. Yaprakla vurma işi profesyonel bir şeytan çıkarıcı tarafından gerçekleştirilir ve yapraklarla her vuruşta şeytan çıkarıcı yüzükoyun yere düşer ve cırlak bir sesle, "İşte şeytan," diye bağırır. Bu ayın gece gerçekleştirilir; ve içinde şeytanlar bulunan yaprak demeti gün ağarmadan önce denize atılır.² Benzer biçimde Yunanlılar da arınma ayinlerinde domuz kanıyla birlikte defne yaprakları kullanırlardı.³ Bu tür bütün örneklerde arınmanın ilk başlarda ahlaki olmaktan çok fiziksel bir olgu olduğunu, hayaletin musallat olduğu ya da şeytanın ele geçirdiği kişiye hayaletten ya da şeytandan bulaşan kiri yıkayan, süpüren ya da kazıyan bir tür arıtıcı olarak görüldüğünü varsayabiliriz. Bu arındırma ayinlerinde niçin kan kullanıldığı belli değildir. Kana atfedilen temizleme özelliğinin, mağdur olan ruhun kanı akıtılan kadın ya da erkek kanına karşılık olarak kabul ettiği anlayışından kaynaklanmış olması mümkündür.⁴ Ancak bunun kanın arındırma aracı olarak kullanıldığı bütün örneklerde geçerli olduğu kuşkuludur. Herakleitos'un uzun zaman önce belirttiği üzere, sanki çamura bulaşan bir adam çamurla temizlenebilirmiş gibi kanın da kanla temizlenmesi gariptir.⁵

¹ Misyoner Autenrieth, "Zur Religion der Kamerun-Neger," *Mitteilungen der geographischen Gesellschaft zu Jena*, xii. (1893), s. 93 vd.

² V. Solomon, "Extracts from Diaries kept in Car Nicobar," *Journal of the Anthropological Institute*, xxxii. (1902), s. 227.

³ Bkz. Pausanias üstüne notum, ii. 31. 8 (cilt iii. s. 276 vd.)

⁴ C. Meiners (*Geschichte der Religionen*, ii. 137.) ve E. Rohde'nin (*Psyche*, ii. 77 vd.) görüşleri bu yöndedir.

⁵ H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, i. (Berlin, 1906), s. 62.

Ama insanoğlunun yöntemleri sıradışı olup bazen açıklaması güçtür.

Orestes'in annesini öldürmesinin ardından çıldırmasından sonra parmaklarından birini ısırarak kopartmak suretiyle iyileştiğine dair ilginç bir öykü vardır; daha önce kendisine siyah görünen öldürdüğü annesinin hayaleti, kendisini bu şekilde yaralamasından sonra beyaz görmüştü; adeta kendi kanı kızgın hayaleti yatıştırıp yumuşatmaya yetmişti.¹ Kanın nasıl olup da arındırdığına dair bir ipucunu belki bazı yabanların uygulamalarında bulabiliriz. Guyana yerlilerine göre birini öldüren kişi onun kanını tatmadığı takdirde delirir; bu anlayışa göre, Klytaimnestra'nın hayaletinin Orestes'i delirtmesi gibi hayalet de katili delirtmektedir. Yerli bu akıbete uğramamak için cinayetın üçüncü günü kurbanının mezarına gider, cesedi sivri uçlu bir değnekle deler ve değneği geri çekip üstündeki kanı emer. Ondan sonra artık hayaletten korkacak bir şey kalmadığı düşüncesiyle rahatlamış olarak evine döner.² Savaşan Maorilerde de benzer bir gelenek görülürdü. Bir savaşçı çarpışma sırasında düşmanını öldürünce, kurbanının öfkeli ruhunun (*atua*) kendisinden öç almasını engellemek için kanını yalardı; çünkü "kurbanın kanı emilir emilmez, ölü adamın öldürenin bir parçası haline gelecek onu *atua*'nın ya da koruyucu-ruhunun koruması altına aldığı" düşünülür.³ Bu yabanlara göre, öldüren taraf kurbanın bir parçasını yemek suretiyle onu kendi parçası haline getirir ve dolayısıyla düşmandan müttefike dönüştürür; böylece, sözcüğün tam anlamıyla onunla bir kan anlaşması yapılmış olur. Bazı Kuzey Amerika Yerlileri de savaşta öldürdükleri düşmanlarının kanını içerlerdi. Ari-cara Yerlilerinin savaştan dönüşüne tanık olan bir seyyah

¹ Pausanias, viii. 34. 3.

² Rahip J. H. Bernau, *Missionary Labours in British Guiana*, (Londra, 1847), s. 57 vd.

³ J. Dumont D'Urville, *Voyage autour du monde et à la recherche de la Pérouse*, iii. 305.

şöyle demektedir: “Birçoğunda düşmanlarının kanını içtiğine dair işaretler vardı. Eldeki kızıl boya bütün bedene sürüldükten sonra el yüze bastırılıyor, böylece yüzde kanlı bir eli andıran bir görüntü oluşuyordu.”¹ Bunun niçin yapıldığından söz edilmiyor, ancak amacın Maorilerinkiyle aynı, yani düşmanın hayaletini kendine mal edip onu yatıştırmak olması mümkündür. Bu gerçekten yaban batıl inancın günümüz İtalyasında hâlâ varlığını sürdürüyor olması ilginçtir. Calabria’da katilin kaçabilmek için kurbanının bedenine soktuğu bıçağın üstündeki kanı yalaması gerektiğine dair yaygın bir inanış vardır.² Artık anne katili Orestes’in parmaklarından birini ısırarak koparır koparmaz aklının nasıl yerine geldiğini anlayabiliriz. Orestes’in kendi kanını dolayısıyla kurbanının kanını (zira kurbanı annesiydi) yalayarak hayaletle bir kan-anlaşması yapmış olduğu ve böylece onu bir düşmandan dosta çevirmiş olduğu varsayılabilir. Kuzey Afrika’nın Kabile Berberileri, adam öldüren kişinin olaydan sonraki üç ila yedi gün içinde kurbanının mezarının üstünden yedi kere atlaması halinde güvende olacağına inanmaktadırlar. Bu yüzden öldürülen kişinin mezarı dikkatle korunur.³

Eski Yunan’da cinayetten arınmanın yolu şeytan çıkarma ayiniydi, başka bir deyişle kurbanın tehlikeli hayaletini engellemek için birçok yaban kabilede muzaffer savaşçıların savaşta öldürdükleri adamların ruhlarına karşı tedbir almak için yaptıkları ayinlere benzer arındırma ayinleri gerçekleştirildi. Bu ayinleri başka bir yerde anlattım,⁴ ancak burada birkaç örnek verebilirim. Basutolarda “savaştan döndükten sonra yıkanma uygulaması vardır. Çünkü savaşçıların en kısa zamanda döktükleri kandan kurtulma-

¹ John Bradbury, *Travels in the Interior of America* (Liverpool, 1817), s. 160.

² Cincenzo Dorsa, *La Tradizione greco-latina negli usi e nelle credenze popolari della Calabria Citeiore* (Cosenza, 1883), s. 138.

³ J. Liorel, *Kabylie du Jurjura* (Paris, tarih yok), s. 441.

⁴ *The Golden Bough*, 2. Baskı, i. 331 v.d. 3. Baskıda yeni kanıtlar eklenecektir.

sı gerekir, yoksa kurbanların gölgeleri peşlerini bırakmayarak rüyalarına girecektir. Savaşçılar sıra halinde ve tam teçhizatlı olarak en yakın akarsuya giderler. Suyu girdiklerinde, yüksek bir yere çıkmış olan kahin akıntıya arındırıcı bir şeyler atar.”¹ Basuto gelenekleriyle ilgili başka bir anlatıma göre, “düşman öldüren savaşçılar arındırılır. Onları şefin yıkaması, bütün ordunun önünde bir öküz kurban etmesi gerekir. Savaşçılara ayrıca hayvanın ödü sürülür, bu düşmanın hayaletinin onları daha fazla izlemesini engeller.”² Britanya Doğu Afrikasındaki Kavirondo’nun Bantu kabilelerinde, bir kişi savaşta bir düşman öldürdüğü zaman dönüşte saçlarını kazıtır ve arkadaşları öldürülen adamın ruhunun onu rahatsız etmesini engellemek için bedenine genellikle inek dışkısı içeren bir ilaç sürer.³ Burada inek dışkısı, eski Yunan’da domuz kanının yaptığı gibi, hayaleti uzaklaştırma işlevi görür. Kavirondo Jaluolarında gelenek biraz daha farklıdır. Savaşçı, savaştan döndükten üç gün sonra saçlarını kazıtır. Ancak köyüne girmeden önce boynuna başı yukarı gelecek şekilde bir tavuk veya horoz asması gerekir; sonra hayvanın kafası kesilir ve kesik kafa boyuna asılı olarak bırakılır. Köye döndükten sonra öldürülen adamın ruhunun öldüren kişinin peşini bırakması için bir ziyafet düzenlenir.⁴ Tıpkı anne katili Orestes’in aklı başına geldiğinde saçlarını kesmesi gibi, bu son iki örnekte de öldüren kişi başını kazıtmaktadır.⁵ Bu Yunan geleneğine bakarak, tıpkı Afrikalı savaşçılar gibi, Yunanistan’da da adam öldürenlerin saçlarının hayaletlerden kurtulmak için düzenli olarak kesildiği sonucuna varabiliriz. Özgür Kongo Devletinin Bantu halk-

¹ Rahip. E. Casalis, *The Basutos* (Londra, 1861).

² Rahip Porte, “Les Reminiscences d’un missionnaire du Basutoland,” *Les Mission catholiques*, xxviii. (1896), s. 371.

³ Sir H. Johnston, *The Uganda Protectorate* (Londra, 1902), ii. 743 vd.; C. W. Hobley, *Eastern Uganda* (Londra, 1902), s. 20.

⁴ Sir H. Johnston, *a.g.e.* ii. 794; C. W. Hobley, *a.g.e.* s. 31.

⁵ Pausanias, viii. 34.3; krş. Strabon, xii. 2. 3. s. 535.

larından Ba-Yakalarda “savaşta öldürülen kişinin, ölümünün intikamını almak için ruhunu kendisini öldüren kişiye gönderdiği düşünülür; ama beriki saçlarına kırmızı papağan kuyruğu tüyü takıp alnını kırmızıya boyayarak ölünün intikamından kurtulabilir.”¹ Başka bir yerde de söylediğim gibi,² bu gelenek muhtemelen öldüren kişiyi kurbanın hayaletinden gizlemeyi amaçlamaktadır. Kuzey Amerika’daki Natchez Yerlilerinde ilk kafa derilerini yüzen genç kahramanlar altı ay boyunca özel bir perhiz yapmak zorundaydı. Eşleriyle birlikte yatmaz ve et yemezlerdi; tek yemekleri balık ve un lapasıydı. Kuralları çiğnedikleri takdirde, öldürdükleri adamın ruhunun da büyüyle onları öldüreceğine inanılırdı.³ Britanya Yeni Ginesinde Wanigela Nehrinin ağzında yaşayan kabilelerde, “can alan bir kişinin belli ayinlerden geçmeden önce saf olmadığına inanılır: Bu kişi olaydan hemen sonra kendini ve silahını temizler. Bu işlemi gereğince yerine getirdikten sonra köyüne döner ve sunaktaki kütüklerin üstüne oturur. Kimse ona yaklaşmaz ya da dikkat etmez. Onun için bir ev hazırlanır ve iki veya üç çocuk hizmetçi olarak bırakılır. Sadece kızarmış muz yiyebilir, hatta onların da ortasını yiyebilir – uç kısımlar atılır. İnzivanın üçüncü günü arkadaşları tarafından küçük bir ziyafet ve apış arası için yeni bir kuşak hazırlanır. Buna *ivi poro* adı verilir. Adam ertesi gün en güzel süslerini ve aldığı canları gösteren nişanları kuşanır ve tam silahlı olarak dışarı çıkarak köyün içinden geçer. Ertesi gün bir av düzenlenir ve avlanan kangurulardan biri seçilir. Karnı yarılarak çıkarılan dalağıyla karaciğeri adamın sırtına sürülür. Sonra adam vakur adımlarla en yakın

¹ E. Torday ve T. A. Joyce, “Notes on the Ethnography of the Ba-Yaka,” *Journal of the Anthropological Institute*, xxxvi. (1906), s. 50 vd.

² J. G. Frazer, “Folk-lore in the Old Testament,” *Anthropological Essays presented to E. B. Tylor* (Oxford, 1907), s. 108.

³ “Relation des Natchez,” *Recueil de voyages au nord*, ix. 24 (Amsterdam, 1737); *Lettres édifiantes et curieuses*, Nouvelle Edition, vii. (Paris, 1781), s. 26; Charlevoix, *Histoire de la Nouvelle France* (Paris, 1744), vi. 186 vd.

akarsuyun kenarına gidip bacaklarını açarak kendisini yıkar. Henüz sınavdan geçmemiş olan genç savaşçılar onun bacaklarının arasından geçer. Bununla cesaret ve gücünü onlarla paylaştığı varsayılır. Sonraki gün şafakta tam silahlı olarak evinden dışarı fırlar ve yüksek sesle kurbanının adını haykırır. Ölü adamın hayaletini yeterince korkuttuğuna kanaat getirdikten sonra evine döner. Hayaleti korkutmanın yöntemlerinden biri de zemin tahtalarına vurup ateşler yakmaktır. Bir gün sonra arınma işlemi tamamlanmış olur. Erkek artık eşinin evine girebilir.”¹ Bu tür arınmaların gerçek doğası bu son örnekte açıkça görülmektedir: Aslında bunlar tehlikeli bir ruhu engellemek amacıyla düzenlenen şeytan çıkarma ayinleridir.

Kuzey Amerika’nın Omaha Yerlilerinde kurbanın erkek akrabaları tarafından canı bağışlanan katilin iki yıldan dört yıla kadar değişen bir süreyle bazı katı kurallara uyması gerekirdi. Ayakları çıplak yürümesi gerekir, sıcak yemek yiyemez, sesini yükseltemez, etrafına bakamazdı. Üstüne kürk giymek ve sıcak havada bile yaka kısmını kapalı tutmak zorundaydı; kürkün önünü açamaz, eteklerinin kalkmasına izin veremezdi. Saçını tarayamaz, hatta rüzgârda savrulması bile kabul edilmezdi. Kimse onunla birlikte yemek yemez, sadece akrabalarından birinin çadırda yanında kalmasına izin verilirdi. Kabile avlanmaya gittiği zaman, “kurbanın hayaleti zarar verebilecek bir sert rüzgâr çıkarmasın diye çadırını diğerlerinden çeyrek mil uzağa kurmak zorunda kalırdı.”² Katili avcıların kampından uzak tutma gerekçesi ona uygulanan bütün diğer kısıtlamaların da nedeni konusunda ipucu vermektedir: Hayalet ensesindedir, dolayısıyla tehlikelidir; o yüzden insanlar tıpkı hayaletlerin istilasına uğrayan Orestes örneğinde

¹ R. E. Guise, “On the Tribes inhabiting the mouth of the Wanigela River, New Guinea,” *Journal of the Anthropological Institute*, xxviii. (1898), s. 213 vd.

² Rahip J. Owen Dorsey, “Omaha Sociology,” *Third Annual Report of the Bureau of Ethnology* (Washington, 1884), s. 369.

olduğu gibi katilden uzak dururdu. Ölen kişinin ruhundan herkesin korktuğu bir yerde, ölenin kin duyduğu kişinin özellikle korkması şaşılacak bir şey değildir. Örneğin Alman Yeni Ginesinin Yabimlerinde, öldürülen kişinin akrabaları öç almak yerine kan parası kabul ederse kurbanın ailesinin tebeşirle kaşlarına işaret koymasına izin vermeleri gerekir. Bu yapılmazsa ölünün hayaleti gelir ve görevlerini yapmadıkları için başlarına dert açabilir; domuzlarını kaçırabilir veya dişlerini dökebilir.¹

Aslında bir anlamda vahşice öldürülen herkesin ruhu toplum için tehlike oluşturmaktadır; çünkü bunlar doğal olarak öfkeli ve dolayısıyla masum-suçlu ayrımı yapmadan önlerine çıkan ilk kişinin başına dert olabilirler. Örneğin Burma Karenleri bu tür insanların ruhlarının ne saadetli cennete ne de kederli cehenneme gitmeyip, kimseye görünmeden bu dünyada dolaştığını düşünürler. İnsanların ruhlarını çalarak onları hasta ederler. O yüzden bu vampir-benzeri varlıklardan çok korkulur, öfkeleri yatıştırılmaya, sakinleştirici armağanlarla, içten dualar ve yakarmalarla acımasız saldırılarından sakınılmaya çalışılır.² Bir sepete kırmızı, sarı ve beyaz pirinç koyup ormana bırakarak şöyle derler: “Bir ağaçtan düşerek ölenlerin hayaletleri, açlık ve susuzluktan ölenlerin hayaletleri, kaplan dişiyle veya yılan zehriyle ölenlerin hayaletleri, cinayete kurban gidenlerin hayaletleri, çiçekten veya koleradan ölenlerin hayaletleri, cüzamdan ölenlerin hayaletleri, lütfe bize kötü davranmayın, bize bulaşmayın, bize zarar vermeyin. Lütfen burada, ormanda kalın. Yemeniz için size kırmızı pirinç, sarı pirinç ve beyaz pirinç getiririz.”³

¹ K. Vetter, “Über papuanische Rechtsverhältnisse, wie solche namentlich bei den Jabim Beobachtet wurden,” *Nachrichten über Kaiser Wilhelms-Land und den Bismarck-Archipel*, 1897, s. 99; B. Hagen, *Unter den Papuas* (Wiesbaden, 1899), s. 254.

² Rahip E. B. Cross, “On the Karens,” *Journal of the American Oriental Society*, iv. No. 2 (New York, 1854), s. 312 vd.

³ Bringaud, “Les Karins de la Birmanie,” *Les Missions catholiques*, xx.

Ancak topluluk kendisini bu görünmeyen ama tehlikeli mütecavizlerden her zaman güzel sözcükler ve yatıştırıcı armağanlarla kurtarmaz. İnsanlar bazen daha zorlayıcı yöntemlere başvurur. “Bir defasında,” der, Kuzey Amerika Yerlileri arasında dolaşan bir seyyah, “akşamleyin bir Ottawa köyüne yaklaştığımda köylülerin kafasının karışık olduğunu gördüm: Yüksek ve karışık sesler çıkarıyorlardı. Araştırdınca, bir süre önce Ottawalar ile Kickapoolar arasında savaş çıktığını ve bütün bu seslerin amacının öldürülen savaşçıların köye girmesini engellemek olduğunu öğrendim.”¹ Yine, Kuzey Amerika Yerlileri bir esiri yakıp işkenceyle öldürdükten sonra, kavrularak parçalanmış bedenindeki yaraların intikamını alması diye, sopalarla duvarlara, eşyalara ve kulübelerin çatılarına vurup sesler çıkartarak köyün içinde koşmak suretiyle kurbanın öfkeli hayaletini kovmaya çalışmışlardı.² Aynı şekilde, Hollanda Yeni Ginesindeki Papualılarda, köyde bir cinayet işlenince köylüler birkaç akşam toplanır ve hayalet geri dönmessin diye korkutarak uzaklaştırmak için çığlıklar atıp bağırırlar.³ Alman Yeni Ginesindeki Yabim kabilesi “ölülerin zararlı olabileceği gibi yararlı da olabileceğini düşünürler, ancak zarar korkusu daha ağır basar. İnsanlar özellikle öldürülen bir kişinin hayaletinin katilinin peşini bırakmayacağını ve başına belalar açacağını düşünürler. Dolayısıyla, çığlıklar atıp davullar çalarak hayaleti kovmak gerekir. Gölevez ve tütün yüklenen bir kano hayaletin ayrılması için hazır tutulur.”⁴ Fijililer hastalarla yaşlıları diri diri

(1888), s. 208.

¹ W. H. Keating, *Narrative on fan Expedition to the Sources of St. Peter's River* (Londra, 1825), i. 109.

² Charlevoix, *Histoire de la Nouvelle France* (Paris, 1744), vi. 77, 122 vd.; J. F. Lafitau, *Moeurs des sauvages américains* (Paris, 1724), ii. 279.

³ H. Von Rosenberg, *Der malayische Archipel* (Leipsic, 1878), s. 461. Krş. J. L. van Hasselt, “Die Papuastamme an der Geelvinkbai (Neuginea),” *Mitteilungen der geographischen Gesellschaft zu Jena*, ix. (1891), s. 101.

⁴ K. Vetter, “Über papuanische Rechtsverhältnisse,” *Nachrichten über Kaiser Wilhelms-Land und den Bismarck-Archipel* (1897), s. 94; B. Hagen,

gömerler ve gömdükten sonra da gömülenlerin ruhlarını korkutarak kaçırmak ve tekrar dönmelerini engellemek için bambu, kabuktan borazan vb. şeylerle sesler çıkartırlardı; ve eskiden yaşadıkları yerlere dönmeye niyetlenmesinler diye ölümlerin evlerini yıkarak, kalıntıları ürkütücü gördükleri şeylerle birlikte asarlardı.¹ Zambezi'nin kuzeyinde yaşayan Angoni adlı bir Zulu kabilesinde düşmanlarını öldüren savaşçılar bedenlerine ve yüzlerine küller sürer, kurbanlarının kıyafetlerini giyerler. Öldürdüklerinin ruhlarını kovmak için eve döndükten sonraki üç gün boyunca bu kıyafetleri giyer, şafak vakti köyün içinde koştu-rarak korkutucu sesler çıkartırlar, yoksa hayaletler halklarına hastalık ve bela getirebilir.²

Travancore'da boğulma, asılma veya benzeri bir nedenle ölenlerin ruhlarının şeytana dönüşerek, etrafta dolaşıp insanlara çeşitli şekillerde zarar verdiğine inanılır. Özellikle de asılarak idam edilen katillerin hayaletlerinin idam edildikleri yerle çevresine musallat olduğuna inanılır. Bunu önlemek için, öldükten sonra suçlunun topukları kılıçla kesilir ya da diz arkası kirişi kesilir.³ Bedende bu şekilde yaralar açarak hayaletin yürümesi engellenmekteydi. Öyle ya, diz arkası kirişleri kesik ya da topukları olmayan bir kişi nasıl yürüyebilirdi? Bazı halklarda yine aynı gerekçeyle, sadece idam edilenlerin değil diğer ölümlerin de cesetlerini sakatlama geleneği vardır; çünkü az çok her türlü hayaletten korkulmaktadır. Bering Boğazı'ndaki Eskimolarda eskiden kötü biri öldüğü zaman "ruhun bedene geri dönüş geceleri hortlak gibi dolaşmasını engellemek için" kol

Unter den Papuas (Wiesbaden, 1899), s. 266.

¹ John Jackson, J. E. Erskine, *Journal of a Cruise among the Islands of the Western Pacific* (Londra, 1853), s. 477.

² C. Wiese, "Beitrage zur Geschichte der Zulu im Norden des Zambesi," *Zeitschrift für Ethnologie*, xxxii. (1900), s. 197 vd.

³ Rahip Samuel Mateer, *The Land of Charity, a Descriptive Account of Travancore and its People* (Londra, 1871), s. 203 vd.

ve bacak kirışleri kesilirdi.¹ Omaha yerlileri, yıldırım çarpması sonucu ölen bir adamın yüzükoyun gömülmesi ve ayak tabanlarının yarılması gerektiğini; yoksa hayaletinin yürüyeceğini söylüyorlardı.² Güney Afrikalı Hererolar kötü insanların hayaletlerinin en az sağken olduğu kadar zararlı olduğunu düşünürler; çünkü bunlar soyarlar, çalarlar, kadınları ve kızları baştan çıkartırlar, hatta bazen hamile bile bırakırlar. Hererolar ölülerin bu tür şeytanlıklar yapmasını engellemek için cesedin omurgasını kesip bir hevengin içine bağladıktan sonra bir öküz derisine dikerlerdi.³ Tehlikeli bir hayaleti etkisiz hale getirmenin basit bir yolu da karnını deşip kafasını kesmektir. Batı Afrikalı siyahlarla Ermeniler böyle yapmaktaydı; hatta Ermeniler iyice emin olmak için sadece kafayı kestikten sonra ezerek parçalar, kafaya ya da ölünün kalbine bir çivi saplardı.⁴ Pencap Hinduları, bir annenin doğumdan önceki on üç gün içinde ölmesi halinde kötü ruh olarak geri dönüp kocasına ve ailesine eziyet edeceğine inanmaktadır. Bunu önlemek için bazıları parmaklarını ölünün kafasına ve gözlerine sokarken, bazıları da evinin kapısının herhangi bir tarafına çivi çakarlar.⁵ Aynı etkiyi elde etmenin daha kibar bir yolu da ölen zavallı annenin giysilerinin üstüne bir çivi veya metal parçası bırakmaktır.⁶ Bilospore'da küçük

¹ E. W. Nelson, "The Eskimo about Bering Strait," *Eighteenth Annual Report of the Bureau of American Ethnology*, Kısım i. (Washington, 1899), s. 423.

² Rahip J. Owen Dorsey, "A Study of Siouan Cults," *Eleventh Annual Report of the Bureau of Ethnology* (Washington, 1894), s. 420.

³ Dr. P. H. Brincker, "Character, Sitten, und Gebrauche speciell der Bantu Deutsch-Südwestafrikas," *Mitteilungen des Seminars für orientalischen Sprachen zu Berlin*, iii. dritte Abteilung (1900), s. 89 vd.

⁴ Rahip R. H. Nassau, *Fetichism in West Africa* (Londra, 1904), s. 220; M. Abeghian, *Der armenische Volksglaube* (Leipsic, 1899), s. 11.

⁵ H. A. Rose, "Hindu Birth Observances in the Punjab," *Journal of the Royal Anthropological Institute*, xxxvi. (1907), s. 225 vd.

⁶ G. F. D. Penha, "Superstitions and Customs in Salsette," *The Indian Antiquity*, xxviii. (1899), s. 115. Bu huzursuz edici ruhlarla ilgili daha fazla ayrıntı için bkz. W. Crooke, *Popular Religion and Folk-lore of Northern*

çocukları olan bir anne ölürse, geceleri ayaklanıp öksüz çocuklarını görmeye gelmesin diye elleri ve ayakları bağlanarak gömülür.¹ Hint Takımadalarında loğusa yatağından ölen kadınların hayaletlerinden çok korkulur; bunların uzun pençeli kuş kılığında görüldüğü ve kocalarıyla hamile kadınlar için çok tehlikeli olduğu düşünülür. Hayaletlere karşı yaygın bir tedbir yöntemi de cesedin her iki kol-tuk altına yumurta koyup el ayalarına iğneler saplamaktır. Halk böylece ölü kadının hayaletinin uçup insanlara saldıramayacağına inanır; çünkü yumurtaları düşüreceği korkusuyla kollarını açamaz ve ayalarındaki iğnelerin daha derine batacağı korkusuyla kimseyi tutamaz. Bazen ek önlem olarak çenenin altına da bir yumurta konur, el ve ayak parmaklarına dikenler batırılır ve el ve ayaklarıyla saçları tabuta çivilenir.² Borneo'daki bazı deniz Dyakları çevrede yürüyen hayaletlerin ayaklarına batsın diye mezarlıkların etrafına boğadikenini temsil eden çubuklar dikerler.³ Malay Yarımadasında yaşayan Besisiler ölülerini

India (Westminster, 1896), i. 269-274. Bunlara *churel* denmektedir.

¹ E. M. Gordon, *Indian Folk Tales* (Londra, 1908), s. 47.

² Van Schmidt, "Aanteekeningen nopens de zeden, etc., der bevolking van de eilanden Saparoea, etc.," *Tijdschrift voor Neerlands Indie*, v. Tweede Deel (Batavia, 1843), s. 528 vd.; G. Heijmering, "Zeden en gewoonten op het eiland Timor," *Tijdschrift voor Neerlands Indie*, vii. Negende Aflevering (Batavia, 1845), s. 278 vd.; B. F. Matthes, *Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes* (Lahey, 1875), s. 97; W. E. Maxwell, "Folk-lore of the Malays," *Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society*, No. 7 (Haziran 1881), s. 28; W. W. Skeat, *Malay Magic* (Londra, 1900), s. 325; J. G. F. Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua* (Lahey, 1886), s. 81; A. C. Kruijt, "Eenige ethuografische aanteekeningen omtrent de Toboengkoe en de Tomori," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap*, xlv. (Rotterdam, 1900), s. 218; a.g.y., *Het anamisme in den Indischen Archipel* (Lahey, 1906), s. 252; G. A. Wilken, *Handleiding voor de vergelijkende Volkenkunde van Nederlandsch-Indie* (Leyden, 1893), s. 559. Korkulan bu hayaletlere genellikle *pontianak* adı verilir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. A. C. Kruijt, *Het Animisme in den Indischen Archipel*, s. 245 vd.

³ J. Perham, "Sea Dyak Religion," *Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society*, No. 14 (Singapur, 1885), s. 291 vd.

toprağa gömdükten sonra, hayaletin dışarı çıkmasını önlemek için mezarın üstüne bıçak atarlar.¹ Turukhansk Tungusları ise, aksine, ölülerini ağaca koyar ve hayaletin aşağı inip peşlerine düşmesini engellemek için ağacın dalını keserler.² Queensland’de Herbert Nehrinin çevresinde yaşayanlar, hayalet bulunduğu yerden çok uzaklaşmasını diye, ölünün midesini, omuzlarını ve ciğerlerini kesip taşlarla doldurarak ağırlaştırırlardı; ya da çok uzaklara gidesin diye genellikle bacaklarını kırarlardı.³ Diğer Avusturyalı siyahlar ölen kişinin kulaklarına kızgın kömür koyarlar; bu, cesedin içindeki hayaleti bir süre yerinde tutar ve akrabalar da bu süre içinde kaçmayı başarır. Ayrıca civardaki ağaçların kabuklarını soyarlar, böylece cesedin içinden çıkıp peşlerine düşen hayalet etrafta dolanıp durur ve sonunda yine başladığı yere döner.⁴ Eski Hindular tekrar yaşayanlar diyarına dönmelerini diye ölülerin ayaklarına köstek bağlardı.⁵

Bazı halklar hayalet peşlerinden gelmesin diye mezarlık yolunu kapatırlar. Tunguslar yolu kapatmak için kar⁶ veya ağaçları kullanırlar. Nepal’in savaşçı kabilelerinden Mangarlarda “cenaze töreninden sonra bir kişi giderek mezarla ölünün evi arasındaki yolu dikenli çalılardan bir engelle kapatır. Dikenlerin üstüne büyük bir taş koyup, sol eline bir tütsü kabı, sağ eline de bir yün iplik alarak taşın üstüne çıkar. Yas tutanlar tek tek taşın üstüne çıkar ve tütsü dumanının içinden dikenlerin diğer tarafına geçer. Bu sırada tütsüyü tutan adamdan bir parça iplik alıp boyunlarına

¹ W. W. Skeat ve C. O. Blagden, *Pagan Races of the Malay Peninsula* (Londra, 1906), ii. 109.

² T. De Pauly, *Description ethnographique des peuples de la Russie* (St. Petersburg, 1862), *Peuples ouralo-altaïques*, s. 71.

³ A. W. Howitt, *Native Tribes of South-East Australia* (Londra, 1904), s. 474.

⁴ A. W. Howitt, *a.g.e.* s. 473.

⁵ H. Zimmer, *Altindisches Leben* (Berlin, 1879), s. 402.

⁶ T. De Pauly, *Description ethnographique des peuples de la Russie* (St. Petersburg, 1862), *Peuples ouralo-altaïques*, s. 71.

bağlarlar. Bu tuhaf ayinin amacı ölünün ruhunun cenaze törenine katılanlarla birlikte geri dönüp eskiden yaşadığı yere yerleşmesini engellemektir. Bir cüce olarak hayal edilen ölünün dikenlerin arasından geçemeyeceği ve bütün ruhların oldukça duyarlı olduğu tütsü kokusunun, hayaletin cenazeye katılanların omuzlarına binip dikenlerin üstünden geçmesini engelleyeceğine inanılır.”¹ Hayaleti kovmak için kulübelerinin duvarlarına vurmakla yetinmeyen Algonquin yerlileri, içeri girmeye kalkışacak olan ruhu yakalamak için kulübelerin etrafına ağ gererlerdi. Bazılarıysa hayaletleri uzak tutmak için kötü koku yayarlardı.² Ojebwaylar da ölülerin hayaletlerini uzak tutmak için bir takım yollara başvururlardı. Kendisi de bir Ojebway olan bir yazar bunları şöyle anlatmaktadır: “Eğer ölen kişi bir kocaysa, dul kadın kocasının toprağa verilmesinden sonra mezarın üstünden atlar ve sonra da birinden kaçıyormuş gibi zikzaklar çizerek ağaçların arasında koşar. Buna, kendisine musallat olmasın diye kocanın ruhundan kaçış denir. Ölünün toprağa verildiği günün akşamı hava kararmaya başlayınca, erkekler çadırın tepesindeki delikten havaya ateş ederler. Ateş kesilir kesilmez yaşlı kadınlar yakınlarda dolaşmaya cesaret edebilecek olan ruhu korkutmak için kapıya vurup takırtılar çıkarmaya başlarlar. Bir sonraki ayin ince bir huş ağacı kabuğunu kurdele gibi ince şeritler halinde kesmektir. Sonra bunlara şekiller verip çadırın içine asarlar; kabuklar en ufak bir rüzgârda kırırdar. Hangi ruh bu korkulukları aşip da onları rahatsız etmeye cesaret edebilir ki? Bütün bunların etkili olmaması halinde bir geyik kuyruğu alıp üstündeki bütün tüyleri yaktıktan sonra bunu uyumadan önce çocukların boyunla-

¹ (Sir) H. H. Risley, *The Tribes and Castes of Bengal, Ethnographic Glossary*, ii. (Kalküta, 1891), s. 75 vd. Bkz. E. T. Atkinson, *The Himalayan Districts of the North-Western Provinces of India*, ii (Allahabad, 1884), s. 832; W. Crooke, *Popular Religion and Folk-lore of Northern India* (Westminster, 1896), ii. 57.

² *Relations des jésuites*, 1639, s. 44 (Kanada baskısı).

rına veya yüzlerine sürerler; çıkan kötü kokunun ruhun içeri girmesini engelleyeceğini düşünürler. Bu tatsız kokuyla ovulduğum ve buna yürekten inandığım günleri çok iyi hatırlıyorum. Ruhun ölünün bedenini nihai olarak terk etmeden önce bir süre etrafta dolaştığını düşünen halk onu uzaklaştırmak için işte bu araçlara başvurur.”¹

Güney Amerika'nın Gran Chaco bölgesindeki Lengua Yerlileri ölülerinin ruhlarından çok korkarlar. Bu bedenden ayrılmış ruhların yeniden canlanıp ruhunun geçici olarak uzaklaştığı bir sırada bir insanın bedenini ele geçirerek dünyada yeni bir yaşam kurabileceğine inanırlar. Diğer birçok yaban gibi onlar da ruhun uyku sırasında bedenden uzaklaşarak rüyalar aleminde dolaştığına inanmaktadırlar. Dolayısıyla, gece olunca ölülerin ruhları köylerin çevresinde toplanıp, içine girebilecekleri boş bir beden bulabilme umuduyla dolanmaya başlarlar. Lengua Yerlisine göre gecenin kötülük ve tehlikeleri işte bunlardır. Rüyasında balığa veya kara avına giden adam sabahleyin uyandığında ruhunun bu kadar uzak bir yolculuktan dönemeyeceği ve dolayısıyla içindeki ruhun, asıl sahibinin yokluğunda bedenini ele geçiren bir hayalet veya şeytan olması gerektiği sonucuna varır. Yola çıkanların ruhlarından bile korkan Yerliler, ölenlerin ruhlarından haydi haydi korkarlar. Bir kişi ölür ölmez bütün köy boşaltılır. Kişi güneş batmadan hemen önce dahi ölse hayaletin gecenin gölgeleriyle birlikte geri dönüp köylülere kötülük etmemesi için köyün her ne pahasına olursa olsun boşaltılması gerekir. Sadece köy boşaltılmaz, ölünün evi ve bütün eşyaları da yakılır. Çünkü bu yerlilere göre, bir kişi hayattayken ne kadar iyi ve nazik olursa olsun, hayaleti yaşayanların huzur ve refahına her zaman bir tehlike oluşturur. Ölümünden sonra bedenden ayrılan ruhu tekrar köye gelir ve gecenin serinliğinde üşüyerek ısınabileceği bir ateş arar.

¹ Rahip Peter Jones, *History of the Ojebway Indians* (Londra, tarih yok), s. 99 vd.

Külleri eşeleyerek en azından bir ateş yakabileceği sıcak bir kömür parçası arar. Ama kömürler soğumuş ve külleşmişse havaya bir avuç kül savurup öfkeyle oradan ayrılır. Havaya savrulan küllere basan kişi ölmekten kurtulsa bile işleri iyi gitmez. Köylüler bu tür aksiliklerden kaçınmak için, köyü terk etmeden önce bütün külleri toplayıp toprağa gömerler. Geri dönen hayaletin köylüleri evlerinde bulması halinde köyün başına neler gelebileceğini tahmin etmek bile istemezler. Bu yüzden öğleyin hayat dolu olan bir köy akşamleyin tüten bir çöle dönüşür. Lengualar bütün hastalıkları kötü ruhlarla büyücülerin entrikalarına bağladıklarından, hastalığa yol açan failleri cezalandırmak ya da etkisiz hale getirmek için can çekişen ya da ölen kişilerin bedenlerini parçalarlar. Bunun için kötü ruhun yerleştiğine inanılan bölgeyi keserler. Ölen ya da ölmekte olan kişilere genellikle böyle bir işlem yapılır. Cesedin yan tarafında bir kesik açılır, yaranın kenarları parmakla ayrılır ve içine köpek kemiği, taş ve armadillo pençesi konulur. Ruhun bedeni terk etmesiyle birlikte taşın Samanyolu'na doğru yükseleceği ve ölüm nedeni ortaya çıkıncaya dek orada kalacağı kabul edilir. Sonra da taş bir meteor şekline girerek yere düşer ve suçluyu öldürür ya da en azından sersemletir. Yerlilerin kayan yıldızlardan korkmasının nedeni budur. Armadillo pençesi toprağı eşelemeye ve meteorla birlikte kötü ruhu ya da büyücüyü yok etmeye yarar. Misyonerler köpek kemiğinin neye yaradığını ise belirleyememişlerdir.¹

Britanya Hindistanının Himalaya bölgesinde yaşayan Bhotiyalar, düzenledikleri özenli bir törenle ölen bir kişi-

¹ "Sitten und Gebräuche der Lengua-Indianer, nach Missionsberichten von G. Kurze," *Mitteilungen der geographischen Gesellschaft zu Jena*, xxiii. (1905), s. 17 vd., 19 vd., 21 vd. Güney Nijerya'daki Cross Nehrinin çevresinde yaşayan yerliler de Lengua Yerlileri gibi cesedin hastalıklı parçalarını keserler, çünkü böyle yapmadıkları takdirde, sonraki enkarnasyonda kendilerinin de aynı hastalığa yakalanacaklarına inanırlar. Bkz. Charles Partridge, *Cross River Natives* (Londra, 1905), s. 238 vd.

nin ruhunu bir hayvana nakledip, hayvanı bir daha geri dönmemesi için döverek köyden uzaklaştırırlar. Hayaleti bu şekilde köyden sürdükten sonra şarkılar söyleyip danslar ederek neşe içinde köylerine geri dönerler. Bazı yerlerde bu şekilde günah keçisi yapılan hayvan, alnı, sırtı ve kuyruğu beyaz bir yak öküzü olur.¹

Dul kadın ve erkekler ölen karı ya da kocalarına daha kötü görünürler ve dolayısıyla onlara karşı özel önlemler almaları gerekir. Örneğin, Alman Togosunun Agome bölgesinde yaşayan siyah Ewelerde dul bir kadın kocasının gömülü olduğu kulübede altı hafta kalmak zorundadır. Kadın çıplak, saçları kesilmiş olur ve kocasının hayaletinin fazla rahatsız eden teklifsizliklerini püskürtmek için yanında bir sopa bulunur; çünkü kadın bu teklifsizliklere boyun eğerse aynı noktada can verir. Kurnaz hayalet uyuduğu sırada çalması diye geceleri sopayı altına koyarak uyur. Ölü kocanın da kendisiyle birlikte yiyip içmemesi için, yemek yemeden ya da bir şey içmeden önce yiyecek ya da içeceğin üstüne birkaç tane kömür koyar. Eğer biri onu çağırırsa cevap vermez, çünkü ölü kocası onu duyar ve kadın ölür. Fasulye, et veya balık yiyemez, palmiye şarabı veya rom içemez, ama tütün içebilir. Geceleri kulübenin içinde bir ateş yakılır ve dul kadın kokması için ateşin üstüne toz haline getirilmiş nane yaprağı ve kırmızıbiber atar, bu hayaleti evden uzak tutar.²

Britanya Columbiasındaki birçok kabilede kocası veya karısı ölen dul kadın veya erkeğin nasıl davranacağı, hayaletlerin musallat olduğu bu kişilerin sadece kendileri tehlikede olmayıp başkalarını da tehlikeye attıkları gerekçesiyle ağır kurallarla sıkı sıkıya düzenlenmiştir. Bu nedenle,

¹ Charles A. Sherring, *Western Tibet and the British Borderland* (Londra, 1906), s. 127-132.

² Teğmen Herold, "Bericht betreffend religiöse Anschauungen und Gebrauche der deutschen Ewe-Neger," *Mitteilungen von Forschungsreisenden und Gelehrten aus den deutschen Schutzgebieten*, v. Heft 4 (Berlin, 1892), s. 155; H. Klose, *Togo unter deutschen Flagge* (Berlin, 1899), s. 274.

Britanya Columbiasındaki Shushwap Yerlilerinde dul kadın ve erkekler ölenin hayaletini uzak tutmak için yataklarının etrafına dikenli çalılarla çevirirler; hatta hayaletin yataklarını paylaşmaya kalkma ihtimaline karşı bizzat dikenli çalıların üstünde yatarlar. Bir dere kenarında bir buhar evi yapmak, bütün gece orada terlemek ve düzenli olarak dereye banyo yaptıktan sonra çam dallarıyla bedenlerini ovma zorundadırlar. Bu dallar sadece bir kez bu amaçla kullanılabilir; muhtemelen hayaleti uzak tutmak için kullanıldıktan sonra kulübenin çevresinde toprağa sokulur. Yaşlı kişiler ayrıca kendi fincan ve pişirme kaplarını kullanmak ve baş veya bedenlerine dokunmamak zorundadır. Avcılar bunlara yaklaşamaz ve bunların gölgesinin üstüne düştüğü kişi anında hastalanır.¹ Yine, Tset-saut Yerlilerinde bir kişi öldüğünde, kardeşi onun dul eşiyle evlenmek zorundadır, ancak bunun için aradan bir süre geçmesi gerekir, çünkü ölünün hayaletinin dul eşine musallat olduğuna ve yaşayan rakibine kötülük edeceğine inanılır. Dul kadın yas döneminde taştan bir tabaktan yemek yer, ağzında bir çakıl taşı taşır ve ceketinin sırtında bir yaban elması bulunur. Gece gündüz dik olarak oturur. Bulunduğu kulübenin önünden biri geçerse artık o ölü demektir. Dul erkeğe uygulanan kısıtlamalar da benzerdir.² Vancouver Adasındaki Lkungen ya da Songish Yerlilerinde dul erkek ya da kadının, karısının veya kocasının ölümünden sonra saçlarını kesmesi yasaktır, aksi halde ruhlar ve başkalarının mutluluğu üstünde çok fazla güç sahibi olacaklarına inanılır. Uzun bir süre ateş ocağının başında tek başlarına oturmaları ve başkalarıyla haşır neşir olmamaları gerekir. Başkalarının yanında yemek yiyemez-

¹ Franz Boas, *Sixth Report on the North-Western Tribes of Canada*, s. 92 (*Report of the British Association for the Advancement of Science*, Leeds, 1890, ayrı baskı).

² Franz Boas, *Tenth Report on the North-Western Tribes of Canada*, s. 45 (*Report of the British Association for the Advancement of Science*, Ipswich, 1895, ayrı baskı).

ler. Mevtarın gömülmesinden sonraki iki gün boyunca oruç tutar ve konuşmazlar. Ondan sonra biraz konuşabilirler, ancak biriyle konuşmadan önce ormana gidip gölette yıkanarak sedir ağacı dallarıyla kendilerini temizlemeleri gerekir. Eğer birine zarar vermek istiyorlarsa oruçlarını bozup yedikleri şeyi sert bir şekilde ısırırken yüksek sesle o kişinin adını söylerler. Bunun düşmanı öldüreceğine ve (her ne kadar söylenmese de) hayaletin dikkatini onun üstüne çekeceğine inanılır. Deniz kenarına gidemez, taze somon yiyemezler, yoksa balıklar bölgeden kaçır. Sıcak yemek yiyemezler, yoksa dişleri dökülür.¹ Bella Coola Yerlilerinde yaşlı kişinin yatağı, ölenin hayaletine karşı dört köşeye tutturulan dikenli çalılarla korunur. Sabahları erken kalkar ve ormana gider, dikenli çalılardan bir kare yapar ve hayaletin müdahalesine karşı emniyette olduğu varsayılan bu karenin içinde sedir ağacı yapraklarıyla bedenini ovarak temizler. Ayrıca göletlerde yüzer ve yüzmeden sonra küçük ağaçları yararak açtığı yoldan güneşe doğru yürür. Bunu art arda dört sabah tekrarlar, her gün ağaçların arasında yeni bir yol açar. Küçük ağaçları yararak hayaleti atlatmaya çalıştıklarını düşünebiliriz. Yaşlı kişi ayrıca saçlarını kısa keser ve kesilen saçlar yakılır. Bu kurallara uymazsa, rüyasında ölen kişiyi göreceğine ve dolayısıyla hayaletinin evine geleceğine inanılır. Bu Yerlilerde dul bir kadın ya da erkeğin nasıl yas tutacağı sıkı kurallara bağlanmıştır. Dört gün boyunca oruç tutmak ve hiç konuşmamak zorundadır, yoksa ölen koca veya karı geri gelip kuralı çiğneyen kişinin ağzını tutar ve öldürür. Bir yıl boyunca su kenarına gidemez, somon yakalayamaz ve yiyemezler. Bu süre boyunca taze ringa balığı veya karabalık da yiyemezler. Gölgeleleri şanssız kabul edildiği için başka birinin üstüne düşmesine izin verilmez.²

¹ Franz Boaz, *Sixth Report on the North-Western Tribes of Canada*, s. 23 vd. (Report of the British Association for the Advancement of Science, Leeds, 1890, ayrı baskı).

² Franz Boaz, *Seventh Report on the North-Western Tribes of Canada*, s. 13

Britanya Columbiasındaki Thompson Yerlilerinde, karı veya kocanın ölmesi halinde dul eş bir anda evden dışarı fırlayarak gül çalılarının arasından dört kez geçirdi. Bu ayinin amacı bilinmemektedir, ancak hayaleti dikenlerle yaralanma korkusuyla korkutmak olduğunu tahmin edebiliriz. Dul karı veya koca ölümden sonraki dört gün boyunca akşamleyin ya da sabah şafak vaktinde çevrede yürüyüp gözlerini küçük köknar dallarıyla silmek ve daha sonra bu dalları ağaçlara asıp Şafak sökene kadar dua etmek zorundaydı. Ayrıca gözlerini akan suyun içinden alınan küçük bir taşla ovarlar, sonra taşı atıp kör olmamak için dua ederlerdi. İlk dört gün yemeklerine dokunmazlar, sadece sivri uçlu çubuklarla yer ve her yemeğin ilk dört lokmasını ve suyun ilk dört yudumunu ateşe tükürürlerdi. Köknar dallarından yapılmış ve baş, orta ve ayak kısmına gül dalları serpiştirilmiş bir yatakta bir yıl boyunca uymak zorundaydılar. Ayrıca birçoğu üstlerine küçük gül dalları asardı. Gül dalının amacı hayaleti batma korkusuyla uzak tutmaktı. Bir yıl boyunca taze balık ya da başka bir et yemeleri yasaktı. Dul bir erkek başka bir erkeğin avlandığı yerde ya da onun ağıyla avlanamazdı. Yoksa buranın ya da ağın bereketi kururdu. Dul bir erkek bir alabalığı bir gölden başka bir göle aktaracak olursa, balığa zarar vermemek için, yeni yerine salmadan önce başına üfler ve geyik yağını çiğneyip bir parçasını balığın başına tükürürdü. Sonra balığı yeni yerine salıp veda eder, türünü yaymasını isterdi. Dul bir kadın veya erkeğin üstüne oturduğu veya yattığı çimen ya da dal kururdu. Dul bir kadın bir çubuk veya dalı kırarsa kendi el ve kolları da kırılırdı. Çocukları için yemek pişiremez veya su getiremez, onları kendi yatağına yatıramaz, kendisi de onların yatağına yatamazdı. Bazı dullar ölmüş kocalarının hayaleti kendileriyle ilişkiye girmesin diye birkaç gün kuru otlardan yapıl-

(*Report of the British Association for the Advancement of Science, Cardiff, 1891, ayrı baskı*).

mış, külot benzeri bir altlık giyerdi. Dul bir erkek balık tutamaz, kara avı yapamazdı, çünkü bunun hem kendisine hem öteki avcılara şanssızlık getireceğine inanılırdı. Bu kişinin gölgesinin başka bir dul erkeğin ya da bilgi veya sihrine saygı duyulan birinin önünden geçmesine izin verilmezdi.¹ Britanya Columbiasının Lillooet Yerlilerinde dul kadın veya erkeklerin uymak zorunda olduğu kurallar aşağı yukarı aynıydı. Ancak dul bir erkeği yemek konusunda sıra dışı bir gelenek beklemekteydi. Yemeğini dizini kaldırarak sağ bacağının altından geçirdiği sağ eliyle yerdi. Yemeğin niçin böyle dolaylı bir yolla yendiği bilinmiyor: Ancak amacın yaşlı kişinin ağzına attığı her lokmayı izleyen ama dizin altından geçirilen lokmanın ağza gideceğini tahmin edemeyen aç hayaleti şaşırtarak engellemek olduğu düşünülebilir.²

Britanya Columbiasının Kwakuitl Yerlilerinde “yas dönemiyle ilgili düzenlemeler son derece sıkıydı; koca veya karının ölmesi durumunda geride kalan eşin şu kurallara uyması gerektirdi: Dört gün boyunca dizler çenenin altında olacak şekilde hareketsiz oturmak zorundadır. Üçüncü gün çocuklar da dahil olmak üzere bütün köy sakinleri banyo yapmak zorundadır. Dördüncü gün tahta bir kapta biraz su ısıtılır ve dul erkek veya kadın bunu başına damlatır. Dul kadın veya erkek hareketsiz oturmaktan yorulup hareket ederse, düşmanını düşünür, bacaklarını dört kez ağır ağır uzatır ve yeniden toplar. Sonra düşmanı ölür. Sonraki on altı gün boyunca aynı noktada kalmalıdır ama artık bacaklarını uzatabilir. Ancak ellerini hareket ettirmesine izin verilmez. Kimse onunla konuşamaz, yoksa yakınlarından biri ölür. Dört günde bir banyo yapar. Günde iki

¹ James Teit, *The Thompson Indians of British Columbia*, s. 332 vd. (*The Jesup North Pacific Expedition, Memoir of the American Museum of Natural History*, Nisan 1900).

² James Teit, *The Lillooet Indians* (Leyden ve New York, 1906), s. 271 (*The Jesup North Pacific Expedition, Memoir of the American Museum of Natural History*).

kez, sular çekildiğinde yaşlı bir kadın tarafından yemek verilir; yemek geçen yıl yakalanmış somondan ibaret olup, ölenin tabak ve kaşıklarıyla verilir. Otururken aklı çeşitli şeyler arasında gidip gelir. Aklına sanki çok çok uzaklardaki gibi görünen evi ve arkadaşları gelir. Hayallerinde, yakınlarda bir adam görür, bu kişi pek yakında kesinlikle ölecektir; eğer onu çok uzakta görürse yaşamaya devam edecektir. On altı gün sonra yatabilir ama uzanamaz. Her sekizinci günde banyo yapar. Birinci ayın sonunda giysilerini çıkartır ve bir ağaç köküyle birlikte tekrar giyer. Bir ay daha geçtikten sonra evin bir köşesinde oturabilir, ancak dört ay boyunca başkalarıyla yan yana gelemmez. Evin kapısını kullanamaz, kullanması için başka bir kapı açılır. Evden ilk kez çıkmadan önce kapıya üç kez yaklaşıp geri döner, ancak ondan sonra evden çıkar. On ay sonra saçları kısaltılır ve bir yıl sonra da yas biter.”¹

Britanya Columbiası Yerlilerinin dul kadın ve erkeklere uyguladığı bu ayrıntılı kısıtlamaların nedenleri her zaman bilinmemekle birlikte, bunların altında geride kalan eşe tehlikeli biçimde musallat olan ve dolayısıyla insanlardan ve başlıca yiyecek kaynaklarından, özellikle de balık ürünlerinden uzak tutulması gereken hayalet ve onun getirdiği ölüm korkusunun yattığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Britanya Yeni Ginesindeki Issoudunlu Papua yerlilerinin dul erkeğe niçin bu kadar sıra dışı davrandıklarını da bu şekilde anlayabiliriz. Dul erkeğin eziyeti eşinin öldüğü anda başlar. Hemen üstündeki süsler çıkartılır ve eşinin akrabaları tarafından itilip kakılarak dövülür, evi yağmalanır, bahçeleri altüst edilir, ona yemek pişirecek kimse yoktur. Yasın bitimine kadar eşinin mezarının başında uyur. Bir daha kesinlikle evlenemez. Karısının ölümüyle bütün haklarını kaybeder. Bu onun için medeni ölüm demektir. İster

¹ Franz Boaz, *Fifth Report on the North-Western Tribes of Canada*, s. 43 vd. (*Report of the British Association for the Advancement of Science, Newcastle-upon-Tyne*, 1889, ayrı baskı.)

genç olsun ister yaşlı, ister şef olsun ister sıradan biri, o artık bir hiçtir. Başkalarıyla balığa ya da ava çıkamaz; onun varlığı şanssızlık getirir; ölen karısının ruhu balıkları ya da avı ürkütür. Artık tartışmalara katılamaz. Yaşlılar konseyinde konuşamaz. Dans edemez; hiçbir şeye karışamaz ya da herhangi bir armağan alamaz. Ölseydi, bundan daha fazla yok sayılmazdı. Artık geceleri yaşayan bir hayvana dönüşmüştür. İnsanların önüne çıkması, köyün içinden geçmesi, yollarda veya patikalarda yürümesi yasaktır. Tıpkı bir domuz gibi ancak otların ya da çalılıkların arasından yürüyebilir. Uzaktan birini, özellikle de bir kadını görür veya duyarsa derhal bir ağacın ya da çalılığın ardına saklanır. Eğer tek başına balığa veya kara avına gitmek istiyorsa gece gitmelidir. Birine hatta bir misyonere bile danışmak istiyorsa bunu büyük bir gizlilik içinde ve ancak geceleri yapar. Sesini yitirmiş gibidir, sadece fısıltıyla konuşabilir. Tepeden tırnağa siyaha boyanmıştır. Şakaklarından sarkan iki tutam dışında bütün saçını kazınır. Başını kulaklarına kadar örten ve boynun arkasında bir noktada biten bir bandana takar. Belinin çevresinde bir, iki veya üç adet kıvrımlı ottan kuşak bulunur; kolları ve dizlerinde ayak bileklerine kadar bacakları aynı tip pazıbentle örtülüdür; boynunda da benzer bir süs bulunur. Sıkı sıkıya belirlenmiş bir diyeti vardır, ancak bir noktadan sonra kendini tutamaz ve kendisine gizli gizli verilen ya da kendi bulduğu şeyleri yer. "Savaş baltasını hiç yanından ayırmaz. Kendini yaban domuzlarına ve aynı zamanda aşka gelip kendisine şeytani bir oyun oynayabilecek olan karısının ruhuna karşı korumak zorundadır; çünkü ölümlerin ruhları çoğunlukla geri gelir, ama bu ziyaretler pek istenen ziyaretler değildir, zira istisnasız bütün ruhlar kötü olup yaşayanlara zarar vermekten zevk duyarlar. Neyse ki insanlar onları bir sopa, ateş, ok veya savaş baltasıyla uzak tutabilir. Merhamet ya da acıma duygusundan uzak olan dul kocanın durumu sadece onu korku ve dehşetin hedefi yapar. Aslında bütün dul kocaların büyücü olmak gibi

kötü bir ünleri vardır ve yaşam tarzları da toplumun kendileri hakkındaki düşüncesini değiştirmelerine izin vermez. Çalışmalarına izin verilmediği için serseri ve hırsız olmaya zorlanırlar: İş yoksa bahçe yoktur; bahçe yoksa yiyecek de yoktur: Bu durumda çalmak zorundadırlar ki, bu da cesaret ve icabında da dolandırma yeteneği gerektirir.”¹

Hayalet inancının insanoğlunda yarattığı dehşetin ve bunun bazen trajik bazen gülünç sonuçlarının örneklerini çoğaltmak mümkün olmakla birlikte gereksizdir.² Yukarıda verdiğim örnekler, bu yaygın batıl inancın insan yaşamının kutsallığını artırmak suretiyle yararlı bir amaca hizmet ettiğini göstermeye yeterlidir. Çünkü sakınılması veya kaçılması hiç kolay olmayan öfkeli ve güçlü bir ruhun intikamına hedef olacağına inanan bir insanın, başkasının kanını dökmeye fazla istekli olmayacağını varsaymak akla yatkındır. Neyse ki burada tamamen varsayımlara dayanmak zorunda değiliz. Çin dini üstüne yaşayan en büyük otorite olan ismin ifade ettiğine göre, hayalet korkusu geniş Çin imparatorluğunda fiilen bu sağlıklı sonucu yaratmıştır. Çinlilerde ölülerin varlığına, onların nezaketi ödüllendirme ve kötülükten öç alma gücü olduğuna dair yaygın ve köklü bir inanç vardır; bu inanç kadim zamanlardan günümüze kadar gelmiş, deneyimlerle ya da daha doğrusu hepsi de gerçek kabul edilen yüzlerce hayalet hikayesiyle zihinlere kazınmıştır. Hayaletlerin şu veya bu şekilde her an iş yaşamına, insanın yazgısına müdahale edebileceğinden kimsenin kuşkusu yoktur. Çinliler için ölüler bizler için ifade ettiğinden, yani bulanık bir hüznü

¹ Rahip Guis (de la Congrégation du Sacre-Coeur d'Issoudun, Missionnaire en Nouvelle-Guinée). "Les Canaques, mort-deuil," *Les Missions catholiques*, xxxiv. (Lyons, 1902), s. 208 vd.

² Başka bir yerde cenaze törenlerine yansıyan ölü korkusundan söz etmiştim: Bkz. "On certain Burial Customs as illustrative of the Primitive Theory of the Soul," *Journal of the Anthropological Institute*, xv. (1886), s. 64 vd.

anı, zamanı geldiğinde bizim de gideceğimiz ama yaşayanlar dünyası üzerinde hiçbir etkisi olmayan uzaklarda bir yerdeki bir topluluk olmaktan farklı bir şey ifade ederler. Çinlilerin gözünde ölümler sadece var olmakla kalmayıp yaşayanlarla aktif bir iyilik-kötülük ilişkisi içindedirler. Aslında Çin’de bile insanlarla ruhlar, yaşayanlarla ölümler arasında bir sınır vardır, ancak bu sınır son derece belirsiz hatta fark edilemezdir. İki dünya, yani maddi ve ruhani dünyalar arasındaki bu kesintisiz ilişki hem iyilik hem de kötülük kaynağıdır: Bu dünyadan ayrılanların ruhları insanın yazgısını bir demir veya altın çubukla idare eder. Her şey hatta korku bile onlardan beklenir. Bu yüzden, doğal bir sonuç olarak Çinliler bağlılıklarını hayaletlere, ölümlerin ruhlarına gösterirler; dinleri sevilen veya korkulan bu figürler etrafında döner. Dini ayinlerin ilk ve son amacı onların iyi niyet ve yardımlarına layık olabilmek, gazaplarının ve şiddetli saldırılarının önüne geçmektir.¹

Edindiğimiz bilgilere göre Çinlilerin ölümlerin varlığına ve gücüne olan bu inancı “kaçınılmaz olarak ahlak değerlerini de güçlü bir biçimde, olumlu yönde etkilemektedir. İnsan yaşamına duyulan saygıyı artırmakta, sakatlara, yaşlılara, hastalara ve özellikle de ölümün eşiğindekiilere karşı merhamet duygusunu güçlendirmektedir. Bu şekilde korkulara ve bencillik duygusuna dayanan iyiliğin ve insanlığın belki bizlerin gözünde pek bir etik değeri olmayabilir; ancak kültürün insanlara henüz salt iyilik adına iyilik yapmayı öğretmediği bir ülkede bu değerleri bir nimet olarak görmek gerekir. Bu değerler hayvanlara karşı davranışları da kapsamaktadır, hatta hayvanların da ruhları vardır ve öç alabildikleri gibi ödüllendirme de yapabilirler. Ancak hayaletlere ve onların cezalandırıcı adaletine olan bu inancın başka etkileri de vardır. Üzücü ve can sıkıcı adaletsizlikten cayma etkisi gösterir, çünkü kendi ruhunun beden-

¹ J. J. M. De Groot, *The Religious System of China*, iv. (Leyden, 1901), s. 436 vd., özellikle s. 450, 464.

den ayrıldıktan sonra sahip olacağı intikam gücünü çok iyi bilen haksızlığa uğrayan taraf, yaşarken ödeşemediği tarafla öldükten sonra hesaplaşmak için intihar ederek kendisini pekâlâ öfkeli bir hayaletle dönüştürebilir.” Çin’de bu amaçla gerçekleştirilen intihar vakalarının hiç de az olmadığı belirtilmektedir.¹ Profesör de Groot şöyle der: “Bu basit inançlar sistemi, insan yaşamına saygısızlık yapılmasını büyük ölçüde engellemektedir. Ayrıca kız çocuk öldürmek gibi, Amoy ve çevresindeki tarım alanlarıyla İmparatorluğun diğer birçok yerinde aşırı derecede yaygın bir canavarca geleneğe karşı da etkilidir. Öldürülen küçük canların ruhlarının şanssızlık getireceği korkusu birçok anne babayı, yetiştirmek istemedikleri kız çocuğunu başka bir aile tarafından evlatlık edinilmek ya da yetimhaneye verilmek üzere sokağa bırakmaya teşvik etmektedir.” İyiliksever veya varlıklı aileler kız çocuklarına daha insaflı davranılmasını cesaretlendirmek için bu batıl inançlardan yararlanmakta; ve bu amaçla gönüllü olarak, öldürülen kızlarının hayaletlerinin anormal anne babaları nasıl cezalandırdığını anlatan broşürler basıp dağıtmaktadırlar. Süslü hayal gücünün bütün işaretlerini taşıyan bu renkli broşürlerin hayırlı amaçlarına mükemmel bir şekilde cevap verdikleri söylenmektedir; çünkü seslendikleri saf zihinlerin derinliklerine işlemektedirler: Hiçbir yakarışın insafa getiremeyeceği kadar körleşmiş bilince ve nasırlaşmış kalbe dokunmaktadırlar.²

Hayalet korkusu acımasız, hırslı ve kötücül insanı kan dökmekten alıkoyarak insan yaşamının kutsallığını doğrudan pekiştirirken, aynı hayırlı sonucu dolaylı olarak da doğurmaktadır. Çünkü kurbanın hayaletinden sadece büyüye kapılan katil değil, bütün toplum korkar; ve o toplum, katilin peşine düşen kızgın ruhun daha sonra kendisine dönme ihtimalinden dolayı katilin varlığının kendisini

¹ J. J. M. De Groot, *The Religious System of China*, iv. 450 vd.

² J. J. M. De Groot, *The Religious System of China*, iv. 457-460.

de tehlikeye attığını düşünür. Bu yüzden toplum kendisini muhtemel tehlikeden, vahim zehirlenmeden ve ölümden korumak için suçluyu tecrit etme, sürme ya da öldürerek yok etme doğrultusunda güçlü bir eğilim gösterir.¹ Başka bir deyişle, toplumun cinayeti cezalandırmakta çıkarı vardır. Kabile veya yönetimin cinayete karşılık vermesi ilk başlarda cezalandırma olmaktan çok bir savunma önlemi, bir ahlaki karantina, bir ruhsal arınma, temizleme ve şeytan çıkarma süreci olarak görülmekteydi. Bir anlamda bu genel olarak halkı ve bazen de katilin kendisini hayaletin etkisinden temizleme yöntemi; ilkel akla göre bu somut ve elle tutulur, sözcüğün tam anlamıyla suyla, domuz kanıyla, koyun kanıyla ya da diğer temizleyicilerle yıkanabilen ya da ovulabilen bir şeydi. Ancak saflaşma süreci, kurbanın ruhunu yatıştırmak üzere katili alıkoyma, ülkeden sürme ya da öldürme şeklini alınca, cezadan ayırt edilemez hale geldi ve bu kez ceza korkusunun kendisi caydırıcı bir rol oynamaya başladı. Asılmak üzere olan bir adama bunun bir ceza değil arındırma olduğunu söylemenin onun için bir anlamı yoktur. Ancak bir kavram kolayca ve neredeyse belli belirsiz bir şekilde başka bir kavrama kaymaktadır; öyle ki, başlangıçta dini bir ayin, önemli bir kutlama ya da kurban töreni olan şey zaman içinde tamamıyla kamusal bir işleve, toplumun kendisine zarar verenlere uyguladığı bir cezaya dönüşmüştür: Kurban töreni infaza dönüşmüş, geri çekilen rahibin yerini cellat almıştır. Dolayısıyla, ince zekâlı yargıçlarla jüri üyelerinin kendi mantıksal tercihlerine göre katı bir haklı karşılık, yasayı kötülük yapanlara karşı uzak görüşlü bir korku politikası haline getirme ya da suçlunun karakterini değiştirme ve bu dünyada bedenini asmak ya da yakmak suretiyle öbür dünyada ruhunu kurtarma kuramından çok önce, ceza

¹ Yunanlı hatip Antiphon cinayetin bütün şehri zehirlediğini ve toprağa lanet getirdiğini söyler (Antiphon, ed. F. Blass, Leipsic, 1871, s. 13, 15, 30). Ayrıntı için bkz. L. R. Farnell, *The Evolution of Religion* (Londra, 1905), s. 139 vd.

yargılaması büyük ölçüde kaba bir tür batıl inanca dayanmaktaydı. Bu çıkarımlar ceza uygulamasını sadece kuramsal olarak meşrulaştırıyorsa, doğru da yanlış da olabilirler; yok eğer bu uygulamayı tarihsel olarak açıklıyorlarsa kesinlikle yanlıştır. Bir çağın fikirlerini başka bir çağa uygulayarak, en eskiyi zihinsel evrimin en son ürünleriyle yorumlayarak geçmişi yeniden kurmak mümkün değildir. Bu şekilde devrim yapılabilir ama tarih yazılamaz.

Bu görüşler doğruysa eğer, hayalet korkusu insan yaşamının korunmasında iki yönlü bir etki yapmış demektir. Bir yanda bireyin başkasını kendi iyiliği için öldürme arzusunu kırarken, diğer yanda topluluğu katili cezalandırmaya teşvik etmiştir. İnsanların yaşamını ikili bir ahlak ve yasa çemberinin içine almıştır. Hem öfkelinin hem de soğukkanlılığın son ölümcül adımı atmasını önleyecek ikili bir motif getirilmiştir: Bunlar bir yandan kurbanın ruhundan, diğer yandan da yasanın kamçısından korkmak zorundadırlar: Şeytanla derin deniz arasında, hayaletle darağacı arasında kalmışlardır. Düşüncenin gelişmesiyle birlikte hayaletin gölgesi kaybolurken, toplumu batıl inanç korkusunun yardımı olmadan korumak için onun yerini darağacının gölgesi almıştır. Dolayısıyla gelenek çoğunlukla kendisini ortaya çıkaran nedenden daha uzun ömürlü olur. Bir kurum uygulamada işe yaradığı takdirde, eski kuramsal temeli çökse bile ayakta kalır: Sonra yeni ve daha doğru olduğu için daha sağlam bir temel oluşturulur. Ahlakın temeli zaman içinde batıl inancın kumlarından aklın kayalığına, hayaliden gerçeğe, doğaüstünden doğala doğru kayar. Bugün devlet hayaletlere olan inanç sarsıldı diye barışçı yurttaşlarının hayatlarını korumaktan vazgeçmiş değildir. Hayat Ağacına giden yolu Adaletin öfkeli kılıcıyla korumak için eski kocakarı masallarından daha iyi bir neden bulmuştur.

VI

Sonuç

Batıl inancın kurumların gelişimi üzerindeki etkisine dair bu kısa incelemeyi özetleyecek olursak, sanırım şunu göstermiş ya da en azından mümkün olduğunu göstermiş oldum:

I. Batıl inanç belli ırklarda ve belli dönemlerde yönetime, özellikle de monarşiye duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla kamu düzeninin kurulmasına ve korunmasına katkıda bulunmuştur:

II. Batıl inanç belli ırklarda ve belli dönemlerde özel mülkiyete duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla özel mülkiyetin korunmasına katkıda bulunmuştur:

III. Batıl inanç belli ırklarda ve belli dönemlerde evliliğe duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla hem evlilerde hem de evli olmayanlarda cinsel ahlak kurallarının daha sıkı gözetilmesine katkıda bulunmuştur:

IV. Batıl inanç belli ırklarda ve belli dönemlerde insan yaşamına duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla insan yaşamının korunmasına katkıda bulunmuştur.

Yönetim, özel mülkiyet, evlilik ve insan yaşamına saygı bütün kamu düzeninin yapısının üstüne inşa edildiği temellerdir. Bu yüzden, yönetim, özel mülkiyet, evlilik ve insan yaşamına saygı kamu düzeninin varlığı için iyi ve gerekliyse, o zaman batıl inanç bunları güçlendirerek insanlığa büyük bir hizmet yapmıştır. Halk yığınlarını doğru davranışa -yanlış bir şekilde de olsa- motive etmiştir; ve

insanların yanlış güdülerle doğru şeyler yapması, iyi niyetle yanlış şeyler yapmasından iyidir, hatta çok daha iyidir. Toplumu ilgilendiren şey fikir değil davranıştır: Davranışlar doğru ve iyi ise düşüncelerimizin iyi veya kötü olması önemli değildir. Yanlış düşüncenin tehlikesi, ki bu ciddi bir tehlikedir, genellikle yanlış eyleme yol açmasıdır; dolayısıyla bu tartışmasız olarak büyük bir kötülük olup her halükârda düzeltilmesi gerekir. Ama iki kötülük arasında yanlış eylem, yanlış düşünceden bin kat daha kötüdür; doğru düşünceye doğru eylemden daha fazla önem veren, ortodoksluğu erdemin üstünde tutan bütün dini ve felsefi sistemler bir yere kadar insanlığın çıkarları açısından ahlakdışı ve önyargılıdır: Düşünce ve eylemin gerçek göreli önemini, gerçek etik değerini tersine çevirirler, çünkü başkalarına karşı ne düşündüğümüzle değil, ne yaptığımızla yararlı veya yararsız ya da iyi veya kötüyüzdür. Dolayısıyla batıl inanç yanlış düşüncelerden oluşan bir olgu olarak uygulamada son derece tehlikeli bir rehber olup, yol açtığı kötülüklerin sayısı belli değildir. Fakat bu kötülüklerin çok olması, batıl inancın cahilleri, zayıfları ve aptalları, ne kadar kötü bir şekilde olursa olsun, iyi bir davranışa yönlendirerek topluma yararlı olduğunu görmemizi engellememelidir. Batıl inanç yanılan birçok zavalı insanın adımlarını destekleyen, yokluğunda insanın tökezleyip düştüğü bir bastondur, kırık bir bastondur. Birçok denizciyi kayalıklara sürüklerken, birçoğunu da yaşamın belalı sularından huzur ve barış cennetine götüren bir ışıktır, soluk ve titrek bir ışıktır. Liman ışıkları geçilip iskeleye ulaştıktan sonra kaptanın rehberinin yıldızlar mı yoksa kabak feneri mi olduğunun bir önemi yoktur.

Hanımlar beyler, benim Batıl İnanç konusundaki düşüncem budur. Belki adalet terazisine çıkan ak saçlı suçlunun cezasının hafifletilmesi gerektiği söylenebilir. Ne var ki bu ceza ölümdür. Ancak günümüzde uygulanmamaktadır. Uzun bir süre için ertelenecektir. Ben bu akşam sizin önünüze suçlunun celladı değil avukatı olarak çıktım. Ati-

na'da cinayet davaları geceleyin görölürdü,¹ ben de bu karanlığın gücünü geceleyin savunmuş oldum. Ama artık geç oldu ve benim, horozlar ötüp doğuda şafak sökmeden önce uğursuz müvekkilimle birlikte ortadan kaybolmam gerek.

¹ Lukianos, *Hermotinus*, 64: a.g.y. *De domo*, 18.

PSİŞİK İŞLER

Batıl İnançlar Kurumlarımızın

Gelişimini Nasıl Etkiledi?

GEORGE JAMES FRAZER

Bu dünyada iyi ve kötü birbirinden neredeyse ayrılmaz biçimde birlikte gelişir; iyi bilgisi, kötü bilgisiyle öyle kaynaşmış ki, ve bunlar fark etmesi o kadar zor ve yanıltıcı benzerlikler gösterirler ki Psişenin ayıklamak ve ayırt etmek için aralıksız çaba gösterdiği bu birbirine karışmış tohumlar bundan daha fazla iç içe geçemezdi.

Areopagitica, JOHN MILTON

Bu metin, batıl inancın ihmal edilen yanına dikkat çekebileceği ve hâlâ modern toplumun çerçevesini oluşturan büyük kurumların erken tarihine yönelik araştırmaları teşvik edeceği umuduyla yayımlandı. Bu kurumların bazen çürük temellere oturduğu görülünce bunların çökeceği sonucuna varmak acelecilik olur.

İnsan oldukça meraklı bir canlıdır, alışkanlıklarını ne kadar deşersek o kadar meraklı olduğunu görürüz. İnsan canlıların en rasyoneli olabilir ama kesinlikle en fazla saçmalayanıdır.

Ama acayip olan şu ki, insanoğlu bütün saçmalıklarına rağmen, ya da belki de o saçmalıklar sayesinde devamlı olarak ilerletmektedir.

İnsan yanlış öncüllerden sık sık doğru sonuçlara ulaşmaktadır: Saçma bir kuramdan yararlı bir uygulama çıkarmaktadır. Ahmaklığın gizemli biçimde bilgeliğe saptığı ve kötülükten iyiliğin doğduğu birkaç yol gösterebilirse eğer, bu kitap yararlı bir amaca hizmet etmiş olacaktır.

ISBN : 978-605-9460-24-8

